

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DR. FUAD U MAY VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU
FAALİYETLERİ**

BURCU DENİZ

TEZ DANIŞMANI:
Doç. Dr. SEZAI ÖZTAŞ

TEMMUZ-2019

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Burcu Deniz'in "DR. FUAD UMay VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU FAALİYETLERİ" başlıklı tezi 16/07/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Yasin ÇAKIREL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi elde etmek için gerekli olan koşulları sağladığını onaylarım.

Doç. Dr. Faruk DOĞAN

Tarih Anabilim Dalı Başkanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Doç. Dr. Öğr. Üyesi Sezai ÖZTAŞ

Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri:

Unvan ve İsim	Bağlı Olduğu Kurum	İmza
Doç. Dr. Öğr. Üyesi Sezai ÖZTAŞ	Kırklareli Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKKOR	Kırklareli Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Can SANNAV	Trakya Üniversitesi	

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Burcu Deniz

16/07/2019

ÖZ

DR. FUAD U MAY VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU FAALİYETLERİ

Deniz, Burcu

Yüksek Lisans, Tarih

Tez yöneticisi: Doç. Dr. Sezai Öztaş

Temmuz 2019

Dr. Fuad Umay gerek doktor kimliğiyle gerekse milletvekili kimliğiyle Kırklareli'nin yetiştirdiği önemli devlet adamlarından birisidir. Osmanlı'nın son dönemlerine tanıklık etmiş ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin en zor günlerinde milletvekilliği yapmıştır. O, çocukların koruyucusu olarak tanınmaktadır. Bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk'ün ona verdiği Umay soyadı tam olarak onunla anlam bulmuştur.

Dr. Fuad Umay, cemiyet adamı kimliğiyle ön plana çıkmaktadır. Bu cemiyetçi kimliğinden en önemlisi kimsesiz çocukları himaye etmek amacıyla kurduğu Himaye-i Etfal Cemiyeti'dir. İşte bu cemiyetin izleri günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca Dr. Fuad Umay, çocuklar konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu çeşitli kanun teklifleriyle çocuklara sahip çıkarak sağlıklı bir nesil yaratmaya çalışmıştır.

Bu çalışmada, Dr. Fuad Umay'ın hayatı, onun kurduğu Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Çocuk Esirgeme Kurumu'na dönüşüm süreci ve Dr. Fuad Umay'ın Çocuk Esirgeme Kurumu Faaliyetleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dr. Fuad Umay, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumu

ABSTRACT

DR. FUAD U MAY AND ACTIVITIES REGARDING CHILD PROTECTION AGENCY

Deniz, Burcu

MA, History

Thesis Advisor: Associate Professor Sezai Ö ztaş

July 2019

Dr. Fuad Umay is one of the the important statesmen raised by Kırklareli with both his identity has a doctor and as a member of parliament. Having witnessed the late Ottoman period, he served as a member of parliament in the most difficult days of a newly established Parliament of the Republic of Turkey. He has been known as the protector of children. For this reason, the “Umay” surname given to him by Mustafa Kemal Atatürk found meaning exactly with him.

Dr. Fuad Umay, stands out with his identity of community man. Himaye-i Etfal Community, which he founded to protect orphans is the most striking reflection of this community identity. Even today, is it possible to see the traces of this community. In addition, Dr. Fuad Umay tried to create a healthy with his various legislative proposals presented to the Grand National Assembly of Turkey aiming at protecting children’s rights.

In this study, we tried to explain the life of Dr. Fuad Umay the transformation process of Himaye-i Etfal Community, which he founded to the Child Protection Agency, and Dr. Fuad Umay’s activities regarding the Child Protection Agency.

Keywords: Dr. Fuad Umay, Himaye-i Etfal Community, Child Protection Agenc

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
TABLolar	ix
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

DR. FUAD UMay'IN HAYATI.....	3
1.1. AİLESİ	3
1.2. EĞİTİM HAYATI.....	3
1.3. FRENGİ HASTALIĞI İLE MÜCADELESİ	4
1.4. BALKAN SAVAŞLARI'NDA GÖREV ALMASI.....	6
1.5. BOLU'DA MİLLİ MÜCADELEYE KATKILARI VE TEŞKİLATÇI KİMLİĞİ	6
1.6. HEYET-İ NASİHA GÖREVİ	9
1.7. BOLU MİLLETVEKİLİ OLDUĞU DÖNEM.....	12
1.8. KIRKLARELİ MİLLETVEKİLİ OLDUĞU DÖNEM.....	16
1.9. TBMM'YE SUNMUŞ OLDUĞU KANUN TEKLİFLERİ.....	20
1.10. AMERİKA SEYAHATI	20

2. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇOCUĞUN HİMAYESİ	25
2.1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E ÇOCUK.....	25
2.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE KİMSESİZLER İÇİN KURULAN SOSYAL HİZMET KURUMLARI.....	32
2.2.1. İslahhaneler.....	34
2.2.2. Darüleytamlar	38
2.2.3. Darülaceze	42
2.2.4. Himaye-i Etfal Cemiyeti.....	48

3. BÖLÜM

DR. FUAD UMay VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU	67
3.1. HİMAYE-İ ETFAL KELİMESİNİN ANLAMI	67
3.2. HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ İLK NEREDE KURULDU?	67
3.3. DR. FUAD UMay'IN KATKILARI	71
KAYNAKÇA	85
EKLER.....	92
EK 1: 1870'li Yılında F. Kanitz Tarafından çizilen Tırnova Kasabasını Gösteren Gravür	92
EK 2: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyasetine 15/10/1919 tarihinde İletilen Bilgilendirme Yazısı	93
EK 3: Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyaseti adına iletilen cevabi telgraf (19/10/1919)	94
EK 4: Heyet-i Nasiha Üyesi İlyaszade Şükrü Bey ve Dr. Mehmet Fuad'ın TBMM'yi Muhatap 29 Mayıs 1920 tarihli Telgrafları	95
EK 5: TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Sıhhiye Vekaleti Vekilliğine Dr. Fuad Bey'i Aday Gösteren TBMM Başkanlığına Yapmış Olduğu Teklif	96
EK 6: Kırkkilise isminin Kırklareli Olarak Değiştirilmesine İlişkin 537 Sayılı Kanun	97
EK 7: Türk Çocuğu Dergisi'nin 1. Sayısı	98
EK 8: Türk Çocuğu Dergisininin 32. Sayısı	99
EK 9: Musikide Olağanüstü Kabiliyet Gösteren İdil Biret Adındaki Bir Çocuğun İstikbali Hakkında Kırklareli Milletvekili Dr. Fuad Umay Tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na Gönderilen Sözlü Soru Önergesi	100

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
KLÜ	: Kırklareli Üniversitesi
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
Yrb.	: Yarbay

TABLÖLAR

Tablo 1: Bolu Milletvekili olarak TBMM 1. Dönem Faaliyetleri	13
Tablo 2: Dr. Mehmet Fuad'ın Bolu Milletvekilliği Döneminde TBMM 1. Dönemi Yasama Yıllarına Göre Vermiş Olduğu Kanun Teklifleri	14
Tablo 3: Dr. Fuad Umay'ın TBMM Yasama Dönemleri İtibarıyla Faaliyetleri.....	17
Tablo 4: Kırklareli Milletvekili Olarak TBMM Dönemi Faaliyetleri 2-8 (2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8.).....	17

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bitmeyen bölgesel savaşların ve insanlık tarihinde ciddi yıkıcı etkileri olan 1. Dünya Savaşı'nın tüm Avrupa ve Osmanlı Devleti'ni derinden etkilediği bir dönemde yaşamıştır. Milleti ve ülkesi için doğru pozisyon alarak çeşitli zorluklara direnmiş ve hayatlarını ortaya koymuş şahsiyetlerin düşünce tarzlarının ve hayatlarının aradan yaklaşık bir asır da geçmiş olsa araştırılması ve gelecek kuşaklara aktarılması Türkiye'de Cumhuriyet Tarihi alanının gelişimi bakımından kritik öneme haiz bir iştir.

Bu önemli şahsiyetler Türk Tarihi'nde ve Cumhuriyet Dönemi'nde yaptıklarıyla Türk Milletine ve Cumhuriyeti'ne kalıcı eserler bırakmışlardır. Çöken bir imparatorluktan yeni ve modern bir devlete geçiş sürecinde, yeni devletin inşasında sosyal politika gibi kritik bir alanda öncü rolü üstlenmiş, modern anlamda sivil toplum faaliyetlerinin kurumsallaşmasında ilklerden olmuş, idari engellerin kaldırılması ve toplumsal sorunların çözümünde çığır açmış şahsiyetlerden birisi Dr. Mehmet Fuad Umay'dır. Çok önemli bir şahsiyet olmasına rağmen savaş alanlarında olmasa da, politika ve idari sahada Mustafa Kemal Atatürk'ün her zaman yanında ve yakınında olan Dr. Fuad Umay'ın bilinirliğinin Türk kamuoyunda yeterli düzeyde olduğunu söylemek güçtür.

Bu bölümde tıp doktoru olan ve sosyal politika alanında topluma çok önemli katkılar sağlamış Dr. Fuad Umay'ın hayatı ve eserleri, imkanlar ölçüsünde, TBMM tutanakları, kendi yazmış olduğu eserler, doğrudan ve dolaylı olarak Dr. Fuad Umay'ı anlatan çalışmalar, dönemin gazete haberleri, başkalarına yapmış olduğu anlatımlar vb. ulaşılabilen eserler üzerinden incelenmiştir. Dr. Fuad Umay'ın milletvekili, doktor ve cemiyetçi kimliğiyle öne çıkması onun topluma sağladığı katkılarının ne derece geniş bir yelpazede yer aldığını doğrulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Dr. Fuad Umay, Türk halkına sunduğu bu hizmetlerin sonucu olarak günümüze kadar varlığını anımsatacak çalışmalar bırakmıştır.

Dr. Fuad Umay'ın hayatı anlatılırken, yukarıda çizdiğimiz çerçevede bir yaklaşım belirlenmiş, içinde bulunduğu toplumsal ve siyasi şartlara da değinilme ihtiyacı hissedilmiştir. Örneğin, Kırklareli doğumlu Dr. Fuad Umay'ın ilk milletvekili seçilmesini neden Kırklareli değil de, Bolu olduğunu açıklamak için Milli Mücadele yıllarında millet ve memleket için Bolu'da vermiş olduğu hizmetler ve yürütmüş olduğu faaliyetlerin genel bir çerçevesi ortaya konularak değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

DR. FUAD UMay'IN HAYATI

1.1. AİLESİ

Asıl adı Mehmed Fuad Umay'dır. 24 Şubat 1885 yılında bugünkü ismi Kırklareli olan Kırkkilise ilinde doğmuştur. 1 Temmuz 1963 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Annesi Seniyye Hanımefendi ve babası ise Mehmet Nuri Bey'dir. Dr. Fuad Umay'ın 1961 yılında kendi daktilo ile kaleme aldığı "Hayatım" adlı otobiyografisinde babasının Oğuz Türklerinin Akarap oymağının Mısırlıoğulları ailesinden geldiğini belirtmektedir.¹ 1914 yılında Kırkkilise Belediye Tabipliği döneminde Medhiye Hanım ile evlenmiş, bu evliliğinden Mübeşşer, Esin, Turhan ve Tunç isimli 2 kız ve 2 erkek evlat sahibi olmuştur.²

1.2. EĞİTİM HAYATI

Mekteb-i İptidai (ilkokul) ve Rüşdiye (ortaokul) eğitimini Kırkkilise'de tamamlamıştır. İdadi eğitimine yani lise düzeyinde eğitime devam etmek üzere Edirne'ye giderek Edirne İdadisi (Lisesi)'nden mezun olmuştur.³ Edirne o dönem 600 binden fazla nüfusıyla Osmanlı'nın Rumeli'ndeki en önemli kenti konumundadır.⁴ Çocukluk ve gençlik yılları Osmanlı'nın Rumeli'nde uzun süren savaşlar sonucu yorulduğu, imparatorluğun sürekli toprak kayıpları yaşadığı bir döneme denk gelmektedir. İmparatorluğun içinde bulunduğu durum ve savaşlar nedeniyle yaşanan kayıpların ve ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yaşanan çöküşün doğduğu ve büyüdüğü topraklarda gün be gün daha belirgin olarak gözlemlenmesi Dr. Fuad Umay'ın entelektüel gelişimi, hayata bakışı ve mesleki tercihinde önemli etkileri olmuştur.

---

¹ Veysi Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s. 1.

² Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 3.

³ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 3.

⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları 1914-1918, Cilt 1, 2005, s. 663. <http://www.ata.tsk.tr/content/media/10/ermeni1.pdf> (Erişim: 10.02.2019).

Üniversite eğitimi için İstanbul'a gelmiş ve alan olarak Tıbbiyeyi tercih etmiştir. 2 Temmuz 1910 tarihinde İstanbul Tıbbiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra bugün Bulgaristan sınırları içinde yer alan ve Türkiye sınırına 9 km ve Burgaz şehrine 75 km mesafedeki Tırnova'ya⁵, Tırnova Kazası Belediye Tabibi olarak tayin edilmiştir. Öğrencilik yıllarında İttihatçı fikirlerden etkilenmiş ve bu fikirleriyle ilerleyen yıllarda dikkatleri üzerine toplamıştır.⁶ Cahit Kayra da, Dr. Fuad Umay'ı 1908 kuşağından olan Kemalist bir devrimci olarak tanımlamaktadır.⁷

1.3. FRENGİ HASTALIĞI İLE MÜCADELESİ

Genç Dr. Fuad Umay'ın ilk görev yeri, Tırnova olup ilk mesleki mücadelesi ise Frengi Hastalığı ile olmuştur. Bu dönemde frengi halk arasında artış göstermiştir.

Frengi, cinsel yolla bulaşan, kalıtsal olarak yeni doğan bebeklere geçebilen, halk sağlığını tehdit eden zührevi bir hastalıktır. Ayıp olarak görülmesi, idarecilerin bu hastalığın tedavisinde çekingenlik göstermesi ve sosyal baskı vb. nedenlerle bu hastalığın gizlenmesi, gerek hastalar gerekse tedavi birtakım inanç gerekçeleriyle tedavi edilmelerine karşı çıkılması hastalığın yayılmasında etkili olmuştur. Bu hastalığa yakalanmış olanların fuhuşa meylettiği kanısı o dönemde toplumda Frengi hastalığına, Osmanlı hekimleri “Frenklerin Hastalığı” manasında “Frenk Uyuzu”, “Maraz-ı Efrenci” ve “İllet-i Efrenci” isimleri ile de tanımlamıştır.⁸Hastalığın savaşların yoğun yaşandığı dönemlerde hızlı yayılım gösterdiği tarihçiler tarafından tespit edilmiştir. Osmanlı topraklarına ne zaman geldiğine ilişkin en kuvvetli iddia ise hastalığın 1810 yılından itibaren etkisini göstermesi ve Kırım Savaşı döneminde 1854 yılından itibaren yaygınlaşmış olmasıdır.⁹

⁵ Bkz. 1870'li Yıllarda F. Kanitz Tarafından çizilen Tırnova Kasabasının Gösteren Gravür, Ek 1, s. 3.

⁶ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 1.

⁷ Dr. Mehmet Fuat Umay, *Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bir Devrimci Doktorun Anıları Dr. Mehmet Fuat Umay*, çev. Cahit Kayra, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 7.

⁸ Fatma Bulut, “Osmanlı'dan Cumhuriyete Tehlikeli Bir Miras: “Frengi”, *Tarih Okulu*, S. 3 (2009), s. 110.

⁹ Abdullah Martal, *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, İzmir: Yazıt Yayıncılık, 2007, s. 117.

O dönem Kırkkilise Sancağına bağlı olan Tırnova kazası Bulgar tarihi bakımından önemli bir yere sahip olmuştur. Ortaçağda 2. Bulgar Devleti'nin başkentliğini yapmıştır. 1388 yılında Çandarlı Ali Paşa tarafından ele geçirilmiştir. 1479 yılında toplam 504 hane ve 2300 kişi nüfusa sahip Tırnova, 17.yy'ın ortalarında nüfusu 10.000'i aşmıştır. 93 Harbi'nden evvel nüfusu %45'i Müslüman olmak üzere toplam 15.000 nüfusa sahip olan Tırnova, 24 Haziran 1877'de Rusların eline geçmiştir. 1877 yılında Rus işgali altında Müslüman nüfusu 683'e düşen şehrin nüfusu, 11.314'e gerilemiştir. 1895 yılında şehrin en önemli yapısı olan Kurşunlu Camii ve Külliyesi yıktırılmıştır. Kayıtlara göre Tırnova 1913 yılında yaşanan şiddetli bir depremde ciddi şekilde hasar görmüştür.¹⁰

Dr. Fuad Umay, ağırlıklı nüfusu Hristiyan olan Tırnova'da görevine başlamıştır. Genç ve tecrübesiz bu genç hekime karşı, yerel kanaat önderleri olan papazlar olumsuz bir tutum takınmıştır. Dr. Fuad Umay kasabada yapmış olduğu ilk incelemede frengi vakasının yaygın olduğunu tespit etmiştir. Hastalığın yaygınlaşmasında evlenme vakalarının kontrolsüz bir şekilde ve önlem alınmadan gerçekleştirilmesinin önemli rol oynadığını tespit etmiştir. Genç çiftlerin nikâhları papazlar tarafından ve belirli bir ücrete mukabil kıyıldığından ayrıca papazlar bu durumu kendi çıkar alanlarına müdahale olarak algıladıklarından Dr. Fuad Umay'ın toplum sağlığı için çabalarını engellemeye çalışmıştır. Dr. Fuad Umay sağlık muayenesi olmaksızın genç kızların evlenmelerinin mümkün olamayacağına dair aldığı bir kararı, kasaba ahalisine duyurmuş ve böylece bizzat halkı bilgilendirme çabasına girişmiştir. Belirli bir süre sonunda Dr. Fuad Umay önce yerel halkı ardından papazları ikna etmeyi başarmış, halkın güvenini ve sevgisini kazanmıştır.¹¹

Dr. Fuad Umay'ın frengi ile mücadelesi ikinci görev yeri olan Kırkkilise'de de devam etmiştir. Hastalığın kontrolsüz bir şekilde yayılmasını önlemek amacıyla hazırlamış olduğu teknik raporu o dönemin Sıhhat Müdürlüğü'ne¹² sunmuştur. Hastalığı başkasına bulaştıranlara cezai yaptırımlar öngören bu rapor

¹⁰ İslam Ansiklopedisi, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2012, s. 118-122.

¹¹ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 28.

¹² Sıhhat Müdürlüğü: İl Sağlık Müdürlüğü, Bkz. Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, TDK, 2009.

14 Ağustos 1920 tarihinde Bolu Mebusu olarak görev yaptığı 1. TBMM’de sunacağı ikinci kanun teklifinin nüvesini oluşturmuştur.¹³

Bu kanun teklifi, frengi ve belsoğukluğu hastalığının ihbar edilmesi, bu hastalığa sahip olanların derhal tedavi altına alınması ve tedaviye devam etmelerinin mecbur koşulması, hastalığı bilerek başkasına bulaştıranlara çeşitli cezalar verilmesi vb. hususları içermektedir. 90 no’lu Frenginin Men’i ve Tahdit-i Sirayeti Hakkında Kanun 5 Şubat 1921 tarihinde yasalaşmıştır.¹⁴

Bugün frengi ve belsoğukluğu gibi hastalıkların halk sağlığının tehdit eden hastalıklar arasında olmaması ve Türkiye Cumhuriyeti’nde kıyılan nikahlardan evvel çiftlerin sağlık muayenesinden geçmesi, Dr. Fuad Umay’ın Tırnova’da yaşamış olduğu tecrübe ve çabalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4. BALKAN SAVAŞLARI’NDA GÖREV ALMASI

Genç Dr. Fuad Umay’ın Tırnova’daki görevi, Balkan Savaşı’nın patlak vermesi ve bölgenin Askeri Hastanesi’nde görevlendirilmesi nedeniyle 22 Eylül 1912 tarihinde son bulmuştur. Bölgedeki askeri hastanede yoğun bir mesai yapan Dr. Fuad Umay, savaşın bitmesini müteakiben 28 Ağustos 1913 tarihinde Kırkkilise Belediye Tabipliği’ne tayin olmuştur.¹⁵

Dr. Fuad Umay, Kırkkilise Belediye Tabipliği görevi sürecinde halk sağlığını ilgilendiren hususlarda, özellikle savaşın yıkıcı etkilerine maruz kalmış çocuklara ilişkin sosyal politika alanlarında kamu hizmeti vermenin sorumluluğunu yerine getirmeye çalışmıştır.

1.5. BOLU’DA MİLLİ MÜCADELEYE KATKILARI VE TEŞKİLATÇI KİMLİĞİ

Dr. Fuad Umay’ın Kırkkilise’deki faaliyetleri sadece hekimlik ve Himaye-i Etfal Cemiyeti üzerinden çocuklar ile sınırlı kalmamıştır. Dr. Fuad

¹³ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 8-9.

¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Kavanin Mecmuası, C. 1, s. 96.

¹⁵ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 2.

Umay Milli Mücadele döneminde de aktif rol almıştır. İttihad ve Terakki Fırkası'na intisap etmiş ve faaliyetlerine katılım sağlamış, bu fırkanın destekçi cemiyetlerinden olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Kırkkilise şubesinin kuruluşunda yer almıştır. O dönemde Kırkkilise'de Milli Mücadele cemiyetleri içinde aktif şahsiyetlerden olan mutasarrıf vekili Celal Bey'den bahsettiği bölümde “*Müdafaa-i Milliye, Cemiyeti adıyla bir kurul Celal Bey zamanında kurulmuş ve Muhiddin Özenbaş'ın [Tekkeşeyhler çiftliği sahibi] başkanlığında Dr. Fuat Umay, Dingil Şevket, Avukat Ekrem, Müstantik¹⁶ Tahir, Mühendis Faik, Komiser Eyüp bu kurula seçilmişlerdir*”¹⁷ ifadesine yer vermektedir. Celal Bey'in Kırkkilise'de görev yaptığı dönem 1914-1916 yıllarını kapsamaktadır.

Dr. Fuad Umay, 1919 yılı başında Bolu'ya terfien tayin edilmiştir. Akın, bu terfinin Umay'ın “Hayatım” adlı eserine dayalı olarak Milli Mücadeleye destek verdiği için bir nevi sürgün olduğunu ileri sürmektedir.¹⁸

1. Dünya Savaşı'nın henüz bittiği bir dönemde, İstanbul hükümetince kabul edilen ağır yenilgi şartlarına karşı Anadolu'daki direniş çabaları özellikle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve yerel milli gazeteler üzerinden halka ulaşma fırsatı bulmuştur. Bolu'da İlyaszade Şükrü Bey'in sahibi olduğu ve Milli Mücadele'ye destek veren Dertli Gazetesi 16 Ağustos 1919 tarihinde yayın hayatına başlamıştır.¹⁹ Bolu Hükümet Tabibi Dr. Fuad Umay da bu gazetede “Trakyalı” müstear ismiyle yazılar yazmıştır.²⁰

Bolu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin nüvesini oluşturan ilk girişim kaymakam vekili Mithat Kemal Bey tarafından Redd-i İlhak Cemiyeti adıyla yapılmıştır.²¹ Bu cemiyetin ismi Dr. Fuad Umay'ın başkan seçilmesiyle 15 Ekim 1919 tarihinde Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olmuştur. Dr. Fuad Umay tarafından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri

¹⁶ Müstantik: Sorgu yargıcı. Bkz. Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, TDK, 2009.

¹⁷ Ali Rıza Dursunkaya, *Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya ve Kültür Eserleri Yönünden Tetkik*, Kırklareli: Yeşilyurt Basımevi, 1948, s. 148.

¹⁸ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 7.

¹⁹ *Dertli Gazetesi*, 16.08.1919, S.1, s.1.

²⁰ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 11.

²¹ Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992, s. 113.

başkanlıklarına gönderdiği 15 Ekim 1919 tarihli resmi yazı²² aşağıda sunulmuştur. Özetle şu şekildedir:

...Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yeni yönetiminin halkın güvenini sağlamış kişilerden oluştuğu ve vazifeye başladıkları belirtilmekte, yönetim kurulunun Taceddin Mustafa, Tahrirat Müdürü Kâzım Bey, Müftü Ahmet Recai Bey, Allame Hakim Mehmet Sıtkı, Eczacı Faik, Millet Mektebi mezunlarından Mithat Kemal Bey, Müderris Taceddin Bey, eşraftan İzzet Bey'den müteşekkil olduğu.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti başkanlığından Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kuruluna hitaben iletilen cevabî telgrafta²³ merkeze duyulan güvene teşekkür edilmekte ve yeni yönetim kuruluna başarı dilekleri sunulmaktadır.

Dr. Fuad Umay Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın sadık destekçilerinden olmuştur. Sivas Kongresi sonrasında İstanbul Hükümeti'nin Anadolu illeri üzerindeki etkisinin kırılmasında jeostratejik bir konumdaki Bolu'nun, Milli Mücadele tarafında yer almasında önemli katkılar sağlamıştır.²⁴ İlçe örgütlenmeleri ile çevre illerdeki örgütlenmelerde de Dr. Fuad Umay öncü rol oynamıştır.²⁵ Sivas Kongresinde alınan karar gereği Anadolu illerinin İstanbul hükümeti ile ilişkilerinin kesilmesinde Mustafa Kemal Paşa'dan gelen talimatın yerine getirilmesinde Bolu Vilayet binasında tertip edilen toplantıda lehte ilk söz alan kişi Dr. Fuad Umay olmuştur. Dr. Fuad Umay, İstanbul Hükümeti'nin artık hükmünü yitirdiği ve millet menfaati yönünde karar alınmasını ifade eden bir konuşma yapmıştır.²⁶ İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti üzerindeki egemenlik paylaşımını Dr. Fuad Umay'ın imzasıyla çekilen telgrafla protesto eden, 116 Anadolu yerleşim biriminden birisi de Bolu olmuştur.²⁷

²² Bkz. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyasetine 15/10/1919 tarihinde İletilen Bilgilendirme Yazısı, Ek 2, s. 103.

²³ Bkz. Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyaseti adına iletilen cevabî telgraf, Ek 3, s. 104.

²⁴ Fahri Kılıç, "Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Faaliyetleri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1 (2011), s. 31.

²⁵ Evcin, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Bolu ve Çevresi ve İz Bırakanları* (Doktora Tezi), s. 455.

²⁶ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 6.

²⁷ Bilal Niyazi Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk Cilt-1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 346-355.

Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Dr. Fuad Umay Heyeti Temsiliye merkezine, doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bölgedeki durumla ilgili düzenli olarak bilgilendirmeler yapmıştır. Bu bilgilendirmeler kimi zaman şifreli kimi zaman şifresiz olarak devam etmiştir. Bu bilgilendirmelerden birinde Çerkeş ve Mudurnu'nun Milli Mücadele'ye tam destek verdiğini ancak Bolu'da durumun karışık olduğunu bildirerek, Bolu ve çevresinde ortaya çıkabilecek isyanlara ilişkin ön bilgilendirmeler yapmıştır. Bölgede halktan maddi yardım toplayarak Heyeti Temsiliye'ye göndermiş, İstanbul'un işgali sırasında İstanbul'u terk etmek zorunda kalan Milli Mücadele kahramanlarının Anadolu'ya geçişlerinde yardımlarda bulunmuştur.²⁸

Bolu'da 1 Nisan 1920'de, TBMM'nin 1. döneminde Bolu'yu temsil etmek üzere seçilen temsilciler, Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin önerdiği adaylar içinden seçilmiştir. Adaylar arasında, 9 Nisan 1920'de Bolu'dan ayrılan heyette olan ve TBMM'nin 1. döneminde Bolu Mebusu olarak görev yapacak Cemiyet Başkanı Dr. Fuad Umay, Nuri Efendi, İlyaszade Şükrü Bey ve Hacı Abdulvahap Bey bulunmaktadır.²⁹ Dr. Fuad Umay, Bolu Mebusu olarak seçilince 1 Nisan 1920 tarihi itibarıyla Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ndeki görevi son bulmuş, 11 kişilik yeni bir yönetim kurulu oluşturulmuştur.³⁰

1.6. HEYET-İ NASİHA GÖREVİ

Anadolu'da başlayan Milli Mücadele ile birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde işgal güçlerine karşı yürütülen siyasi ve askeri çabalar sonuç vermeye başlamış, Kuvayı Milli birlikleri Yunan işgal güçlerine karşı başarılar elde etmiştir. İtilaf Devletleri, Türk Vatanını kolayca işgal edemeyeceklerini anladıklarında İstanbul Hükümeti ile işbirliği halinde milli direnişin kırılması için birtakım isyan hareketlerini ortaya çıkarmışlardır.

²⁸ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 7.

²⁹ Zekiye Tütüncü, *Türkoğlu Gazetesine Göre İstiklal Savaşı'nın Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1996, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 41873), s. 10.

³⁰ Celal Yılmaz, *Milli Mücadele'de Dertli Gazetesi* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez no. 17945), s. 106.

Birçoğu İngiliz destekli olan bu ayaklanmalardan en önemlilerinden birisi İstanbul ile Anadolu hattındaki jeostratejik bir bölge olan Kuzey Batı Anadolu'dur. 1919 yılı son aylarında Ahmet Anzavur, Balıkesir ve Çanakkale bölgesinde, Çerkez Bekir Sakarya çevresinde ve Anzavur'un adamı Anzok Ahmet ise Düzce ve çevresinde Milli Mücadele'ye karşı halk ayaklanmalarını örgütlemişlerdir.³¹ İngilizler ve İstanbul Hükümeti'nin resmi mesajları, fetvaları bölge halkında karşılık bulmuş ve 13 Nisan 1920'de Düzce, sayısı 4 bini aşan isyancı güçler tarafından ele geçirilmiştir. Düzce'de başlayan ayaklanma Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey'in tutsak edilmesi ile önce Bolu'ya ve buradan da 2 gün içinde Gerede'ye yayılmış bulunmaktadır.³² Mustafa Kemal Paşa tarafından Geyve'de konuşlanmış Kurmay Yrb. Mahmut Bey komutasındaki 24. Tümen Düzce'deki ayaklanmayı bastırmak için görevlendirilmiştir.³³ Askeri tedbirlere ilaveten alınması gereken önlemleri görüşmek amacıyla Mustafa Kemal Paşa ile düzenlenen toplantıya Halide Edip ve Dr. Fuad Umay da katılmış, bölge halkının Milli Mücadele'ye olan güvenini yeniden sağlamak amacıyla müzakere ve ikna kapasitesi yüksek, halkı yatıştıracak siyasi kimliği olan ve halk nazarında itibar gören bir heyet gönderilmesine karar verilmiştir.³⁴ Heyet-i Nasiha olarak isimlendirilen bu heyet içinde Bolu mebusları Dr. Fuad Umay ile İlyaszade Şükrü Bey, Hüsrev Bey ve Osman Nuri Bey yer almıştır.³⁵

Heyet-i Nasiha heyeti, kendilerini korumak üzere görevlendirilen 18-20 askerden oluşan müfreze ile birlikte 19 Nisan 1920 tarihinde Ankara'dan ayrılmıştır. Heyet, 21 Nisan 1920 tarihinde Gerede yakınlarında isyancılar tarafından rehin alınmıştır. İsyancı halk rehinelere saldırmış, Hüsrev Bey'i ağır yaralamış, bavullarını ve yanlarında getirdikleri eşyaları parçalamış ve yağma etmiştir. Heyet-i Nasiha üyeleri Gerede'de tutsak olduğu dönemde

³¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi Cilt II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017, s. 175.

³² Enver Konukçu, *Bolu Bölgesine Ait Milli Mücadele Kronolojisi*, Atatürk Üniversitesi Dergisi, C. 1, S. 1 (1978), s. 30.

³³ Genel Kurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Cilt IV*, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Vesikaları Dergisi Belge no. 1597, 1976, s. 74.

³⁴ Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihani*, İstanbul: Can Yayınları, 2007, s. 44

³⁵ Günay Çağlar, *Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan-Haziran 1920)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1990, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez no. 346947), s. 87-88.

halkın önünde küçük düşürülmüş, İngilizlere karşı gelmenin budalalık hatta küfür olduğu Dividli Eşref Hoca tarafından halka ilan edilmiştir.³⁶ Heyet-i Nasiha'ya Düzce'deki isyanı bastırmakla görevlendirilen Yrb. (Yarbay) Mahmut Bey'in şehit edildiği bilgisi verilmiştir. Heyetin isyancıları ikna çabaları sonuç vermemiştir. İsyancılardan Çerkez Nuri, Heyeti Nasiha üyelerini Düzce'ye götürmüştür.³⁷ Heyet-i Nasiha üyelerinin nerede asılması gerektiği isyancılar için önemli bir sorun olmuş, kimileri isyan merkezi olan Düzce'de asılmaları gerektiğini, kimileri ise Milli Mücadele direncinin kırılması bakımından İstanbul'da asılmalarının daha uygun olacağını savunmuştur.

Akın'ın aktardığına göre ³⁸ Abalıoğlu Dr. Fuad Umay'ın Gerede'den Düzce'ye doğru yola çıkışlarını Dr. Fuad Umay'ın kendi sözlerinden aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

... Dördüncü gün kır sakallı bir zat (Çerkez Nuri Bey) ellerinde kelepçeler ve zincir olduğu halde yanımıza geldi. Düzce'ye götürüleceğimizi söyledi. Ellerimize kelepçe, boynumuza zincir vurdu, hepimiz bir zincire boynumuzdan bağlanmıştık. Binanın kapısı önüne adi bir araba getirilmişti. Güç hal binebildik. Halk taşla, sopayla hücum ediyor, süvari Çerkezler ellerinde kamçı halkı yanımıza gelmekten men ediyorlardı. Yarab ne vaziyetti...Kadınlar erkeklerden daha mühacim vaziyette idiler. Vaki hücumlardan zor muhafaza edilerek şehrin haricine kadar güç hal ile çıkabildik.³⁹

Heyet-i Nasiha üyeleri Düzce'ye vardıktan sonra ilk götürüldükleri yer Hürriyet ve İtilaf fırkası binası idi. Düzce'de bir süre tutuklu olarak kaldılar. Nasıl ve ne zaman infaz edileceklerine dair tartışmalar devam ederken, İstanbul'a götürülmelerine ilişkin Dahiliye Nazırı Ali Kemal imzalı telgraf alındı. Düzce Harekatı İsyaniyye ve Hilafet Ordusu Kumandanı Sefer Bey, heyet ile görüşmesinde heyet üyeleri kendisini uyarmış ve Milli Mücadele hakkında ikna etmeye çalışmışlarsa da başarılı olmamıştır. Dr. Fuad Umay

³⁶ Yunus Nadi Abalıoğlu, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyanlar*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 18

³⁷ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 18.

³⁸ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 17.

³⁹ Yunus Nadi Abalıoğlu, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1978, s. 300.

kendisine yönelttiği “... *İstanbul’un fetvasını bir Ermeni eczacının Düzce’ye getirmesi sizce manidar değil midir?..*” sorusunu yanıtsız bırakmıştır. Kuvayı Milliye kuvvetlerinin bölgede elde ettiği başarılar neticesinde Sefer Bey ikinci görüşmesinde uzlaşmaya açık olduğunu ifade etmiş ve Mustafa Kemal Paşa’ya telgrafla uzlaşmanın uygun bulunup bulunmayacağı sorulmuştur. Mustafa Kemal Paşa uygun bulmuştur. Fakat Çerkez Ethem uzlaşmayı dikkate almamış, kasabayı teslim aldıktan sonra aralarında Sefer Bey, Koç Bey ve Abdülvehab Efendi’nin de bulunduğu 20’den fazla kişiyi hızlı bir şekilde idam ettirmesiyle birlikte isyan son bulmuştur.⁴⁰

İsyancıların elinden kurtulan Heyet-i Nasiha üyeleri, İlyaszade Şükrü Bey ve Dr. Fuad Umay’ın durumunu 29 Mayıs 1920’de Ankara’ya telgrafla bildirmiştir.

Telgrafın Osmanlıca metninin Türkçesi şu şekildedir:

“Ankara’da Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Cenab-ı Hakk’a hamdüsena olsun amal-i milliye-i mukaddesemizin nigeşban-ı muhterem ali cenab ordumuz sayesinde hayatımız kurtuldu. Arz-ı şükran ve minnetdarı eder, vazife-i vataniyemizi bir müddet burada ifa edebilmekliğimiz için mezun add olunmaklığımızı istirham ve rüfekka-yı muhteremeye arz-ı ihtiram eyleriz efendim.

İlyaszade

*Doktor Fuad*⁴¹

Heyet-i Nasiha’daki görevi biten Dr. Fuad Umay, bir süre bölgede incelemede bulunduktan sonra, Temmuz 1920’de TBMM çalışmalarına katılmak üzere Ankara’ya dönmüştür.

1.7. BOLU MİLLETVEKİLİ OLDUĞU DÖNEM

Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mart 1920 tarihli kararına istinaden 1 Nisan 1920 tarihinde yapılan seçimler neticesinde Bolu milletvekilleri olarak Dr.

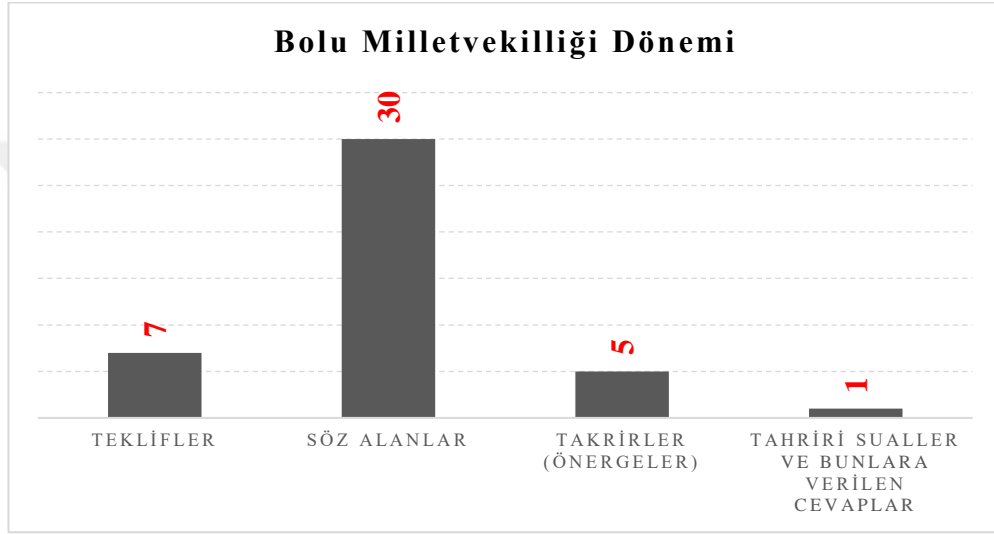
⁴⁰ Akın, Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay, s. 17-21.

⁴¹ Bkz. *Heyet-i Nasiha Üyesi İlyaszade Şükrü Bey ve Dr. Mehmet Fuad’ın TBMM’yi Muhafaz 29 Mayıs 1920 tarihli Telgraf*, Ek 4, s. 103.

Fuad Umay, Hacı Abdülvehab, İlyaszade Şükrü ile Hacı Abdullah Nuri Bey seçilmiştir.⁴²

Dr. Fuad Umay, TBMM çalışmaları kapsamında daha çok insani hususlarla ilgilenmiş, toplumsal sorunlara ilişkin çözüm önerileri geliştirmiş, verdiği kanun teklifleri ile bu sorunların kalıcı ve kurumsal olarak çözümü yönünde çaba sarf etmiştir.

Tablo 1: Bolu Milletvekili olarak TBMM 1. Dönem Faaliyetleri ⁴³

Dr. Fuad Umay, Bolu milletvekili olduğu dönemde, toplam yedi kanun teklifine imza vermiş, 30 defa çeşitli kanunlar ve diğer hususlar ile ilgili söz alarak fikrini beyan etmiş, yasama faaliyetlerinde madde değişiklikleri için bir defa yazılı önerge vermiştir. Ayrıca bir defa TBMM kürsüsünden cephe görevi dönüşü teşekkür amacıyla hitap etmiş, bir defa da kendisine sorulan soruya yanıt vermiştir. TBMM'nin 1. Dönemindeki, kanun tekliflerinin listesi, dönemler ve yasama yılları aşağıda listelenmiştir:

⁴² Konukçu, Milli Mücadele Kronolojisi, s. 25.

⁴³ [https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=1&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=FUAT%20BEY%20\(DR.%20FUAT%20UMAY\)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=22&v_kullanici_id=14817391&v_gelecek_sayfa=1](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=1&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=FUAT%20BEY%20(DR.%20FUAT%20UMAY)&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=22&v_kullanici_id=14817391&v_gelecek_sayfa=1) (Erişim: 10/03/2019)

Tablo 2: Dr. Mehmet Fuad'ın Bolu Milletvekilliği Döneminde TBMM 1. Dönemi Yasama Yıllarına Göre Vermiş Olduğu Kanun Teklifleri⁴⁴

1. Dönem 1. Yasama Yılı 23 Nisan 1920 - 28 Şubat 1921	Cilt	Birleşim	Sayfa
	3	49 (eht)	256
	3	60 (eht)	575
FUAT BEY (DR. FUAT UMay) (BOLU) : Ve Rüfekası Frenginin men'i ve tahdidi sirayetine dair (2/65)	7	122 (eht)	33:47:00
	7	124 (eht)	66:67
	7	127 (eht)	112:122
	8	145 (eht)	84:89
FUAT BEY (DR. FUAT UMay) (BOLU) : Ve Rüfekası Bolu Divanı Harbince hapis ve nefye mahkûm edilmiş mücrimini siyasiye ile umum maznuninin, kaatiller müstesna olmak şartıyla aflatına dair (2/90 M.)	4	62 (eht)	43
	4	74 (eht)	385:386
	6	107 (eht)	170
FUAT BEY (DR. FUAT UMay) (BOLU) : Ve Rüfekası Akçasu ve Karasu nahiyelerinin kaza haline ifrağına dair (2/148)	6	111 (eht)	270:271
	8	155 (eht)	382
	6	107 (eht)	170
FUAT BEY (DR. FUAT UMay) (BOLU) : Ve Rüfekası Alpagot namıyla bir kaza teşkili hakkında (2/147)	6	111 (eht)	270:271
	8	155 (eht)	382
FUAT BEY (DR. FUAT UMay) (BOLU) : Ve Rüfekası Himaye-i Etfal Cemiyetinden posta ve telgraf ücreti alınmamasına dair (2/432)	16	145 (eht)	55
	16	148 (eht)	98
1. Dönem 2. Yasama Yılı 1 Mart 1921 - 28 Şubat 1922	Cilt	Birleşim	Sayfa
	9	11 (eht)	216
FUAT BEY (DR. FUAT UMay) (BOLU) : Ve Rüfekası Ankara-Ereğli tarikinin türkü umumiye meyana ithali hakkında (2/257)	9	18 (eht)	413
	10	37 (eht)	337
	10	40 (eht)	426:427
1. Dönem 3. Yasama Yılı 1 Mart 1922 - 28 Şubat 1923	Cilt	Birleşim	Sayfa
FUAT BEY (DR. FUAT UMay) (BOLU) : Ve Rüfekası Himayeietfal Cemiyetinden posta ve telgraf ücreti alınmamasına dair(2/432)	24	135 (eht)	439:445
1. Dönem 4. Yasama Yılı 1 Mart 1923 - 16 Nisan 1923	Cilt	Birleşim	Sayfa
FUAT BEY (DR. FUAT UMay) (BOLU) : Ve Rüfekası Himayeietfal Cemiyetinden posta ve telgraf ücreti alınmamasına dair(2/432)	24	135 (eht)	439:445

Akın'ın çalışmasında yukarıda listelenen altı kanun teklifinden sadece üçüne yer verilmiş, yasama yılı sırasına dikkat edilmemiştir. Dr. Fuad Umay'ın TBMM'ye sunduğu ilk kanun teklifi ilk görev yaptığı Tırnovacık'ta

⁴⁴ [https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=1&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=TEKL%20FLER&v_altbaslik=&v_mv=FUAT%20BEY%20\(DR.%20FUAT%20UMAY\)&v_sb=BOLU&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=14919768&v_gelecek_sayfa=1](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=1&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=TEKL%20FLER&v_altbaslik=&v_mv=FUAT%20BEY%20(DR.%20FUAT%20UMAY)&v_sb=BOLU&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=5&v_kullanici_id=14919768&v_gelecek_sayfa=1)

mücadele ettiği frengi hastalığına ilişkindir. Bu kanun teklifi TBMM’de 8 ayı aşkın bir sürede tartışıldıktan ve komisyonlarda üzerinde değişiklikler yapıldıktan sonra 90 sayılı “Frenginin Men’i Ve Tahdidi Sirayeti Hakkında Kanun” adıyla 7 Mart 1921 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Akın’a göre kanunun gecikmesinde bazı milletvekillerinin kadın ve kızların fiziki muayenelerine ilişkin çekince göstermeleri neden olmuştur.⁴⁵

Dr. Fuad Umay’ın 1. yasama yılında vermiş olduğu ikinci kanun teklifi, Heyet-i Nasiha’da görev yaptığı dönemde isyan eden kişilerin affına yönelik olan “Bolu Divanı Harbinde Hapis Ve Nefye Mahkûm Edilmiş Mücrimini Siyasiye İle Umum Maznun-i’nin, Katiller Müstesna Olmak Şartıyla Aflarına Dair” kanun teklifidir. Ancak, bu kanun teklifi, bu düzenlemenin kanun ile değil, Bakanlar Kurulu kararıyla benzer kararlar ile birleştirilmek suretiyle gerçekleştirilmesinin daha uygun olacağı gerekçesiyle Heyeti Temsiliye’ye sevk edilmiştir.⁴⁶

Dr. Fuad Umay’ın 1. yasama yılında vermiş olduğu diğer iki teklif ise yeni ilçe kuruluşlarına ilişkindir.

1. yasama yılında vermiş olduğu “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nden Posta Ve Telgraf Ücreti Alınmamasına Dair” kanun teklifi, kanun yerine Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü’nün bir Tebliği ile yerine getirilebilecek bir işlem olması gerekçesiyle reddedilmiştir.

Bolu Milletvekili olduğu dönemde Dr. Fuad Umay cephede sıhhi müşavir olarak görev yapmıştır. Operatör Emin Bey ile birlikte de Batı Cephesi’ndeki yaralıları tedavi etmekle 6 Kasım 1920 tarihinde görevlendirilmişlerdir. Cephedeki görevlerinin bitmesini müteakiben Ankara’ya dönüş yapmış, 17 Ocak 1921 tarihinde TBMM’de cephe durumu hakkında milletvekillerine hitaben bir konuşma yapmıştır. Doktor milletvekillerine cephe görevleri nedeniyle Yeşil İstiklal Madalyası verilmiştir.⁴⁷

---

⁴⁵ Akın, Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay, s. 31.

⁴⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 72, Cilt: 2.

⁴⁷ Akın, Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay, s. 45.

Dönemin Sağlık Bakanı⁴⁸ Dr. Rıza Nur Bey'in özel bir yurtdışı görevi nedeniyle yerine bir vekilin atanması ihtiyacı hasıl olmuştur. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa sırasıyla Bolu Milletvekili Dr. Fuad Umay, Menteşe Milletvekili Dr. Tevfik Rüşdi Bey ve Kozan Milletvekili Dr. Fikret Bey'i aday olarak sunmuştur.⁴⁹ Yapılan oylamalarda 187 oyun 133'ünü alan Dr. Fuad Umay, Sağlık Bakanı Vekili olarak seçilmiştir. 11 Mayıs – 18 Eylül 1922 tarihlerinde bu görevi yürütmüştür. Kurtuluş Savaşı'nın en şiddetli döneminde görev yapılmıştır.

Dr. Fuad Umay bu dönemde büyük kentlerde nöbetçi eczane uygulamasına ilişkin bir karar almıştır. Bakan olduğu dönemde toplam 2 kararname, 3 nizamname ve 1 talimatnamede imzası bulunmamaktadır.⁵⁰ İmzası olan kararnamelerden bir tanesi İstanbul Hükümeti'nin istihdam ettiği memurlardan Ankara Hükümeti'ne iltica etmeyenlerin görevlerine devam edemeyeceğine ilişkindir.

1.8. KIRKLARELİ MİLLETVEKİLİ OLDUĞU DÖNEM

Dr. Fuad Umay'ın TBMM 1. dönemindeki çalışmaları Mustafa Kemal Paşa tarafından takdirle karşılanmış, kendisi Himaye-i Etfal Cemiyeti için maddi yardım toplamak maksadıyla gönderildiği ABD seyahatinde iken, TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından Kırkkilise'den milletvekili adayı olarak gösterilmiştir. Böylece Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Kırkkilise adayı olduğu seçimlerde, TBMM'ye Kırkkilise Vekili olarak girmiştir.

Dr. Fuad Umay 1923-1950 yılları arasında TBMM'nin 1-8. (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8.) dönemlerinde kesintisiz Kırklareli Milletvekili olarak görev yapmıştır. Kurucu Mecliste 3 yıl Bolu Milletvekilliği ardından 27 yıllık Kırklareli Milletvekilliği görevindeyken yapmış olduğu TBMM faaliyetleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

⁴⁸ Sağlık Bakanı: Sıhhiye Vekili, Bkz. Bkz. Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, TDK, 2009.

⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Dönem, 3. Yasama Yılı, 20. Cilt, 41. Birleşim, s. 4.

⁵⁰ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 39-41

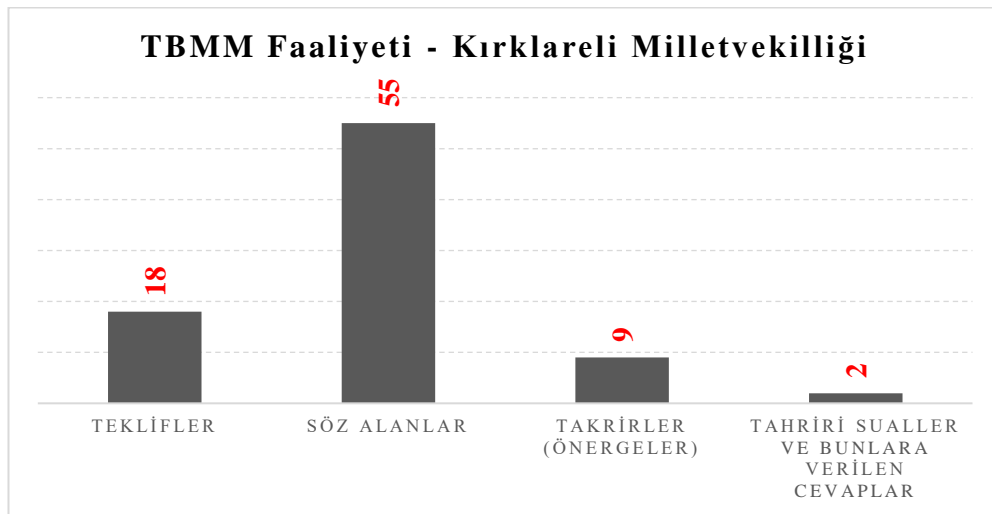
Tablo 3: Dr. Fuad Umay'ın TBMM Yasama Dönemleri İtibarıyla Faaliyetleri⁵¹

Dönem	TBMM Yasama Dönemi			Dr. Fuad Bey'in Faaliyetleri					
	Temsil Ettiği İl	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Teklifler	Söz Alanlar	Takrirler / Yazılı Önergeler	Sözlü Soru Önergeleri ve Bunlara Verilen Cevaplar	Beyanat ve Nutuklar	Toplam
1	Bolu	23.04.1920	16.04.1923	7	30	5	1	1	44
2	Kırkkilise	11.08.1923	26.06.1926	7	21	4	0	0	32
3	Kırklareli	1.11.1927	26.03.1931	5	0	2	0	0	7
4	Kırklareli	4.05.1931	23.12.1934	0	3	0	0	0	3
5	Kırklareli	1.03.1935	27.01.1939	2	2	0	0	0	4
6	Kırklareli	3.04.1939	15.01.1943	1	4	2	0	0	7
7	Kırklareli	8.03.1943	14.06.1946	2	4	0	0	0	6
8	Kırklareli	6.08.1946	24.03.1950	1	21	0	2	0	25
Toplam				25	85	14	3	1	128

Yukarıda listelenen faaliyetlere ihtisas komisyonları dahil değildir. İhtisas komisyonları genel kurul faaliyetlerinden çok daha yoğun ve spesifik konularda uzmanlık gerektiren hususların görüşüldüğü TBMM faaliyetleridir.

Dr. Fuad Umay 27 yıllık Kırklareli TBMM görevi sırasında 18 kanun teklifine imza atmış, 55 defa TBMM kürsüsünde söz almış, 9 yazılı önerge vermiş, 2 defa kendisine sorulan soruya yanıt vermiştir.

Tablo 4: Kırklareli Milletvekili Olarak TBMM Dönemi Faaliyetleri 2-8 (2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8.)

⁵¹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/ehttbmm01001003.pdf> (Erişim: 02/03/2019)

Dr. Fuad Umay'ın TBMM 2. Dönemde ilk faaliyeti “(Kırkkilise) İsminin (Kırklareli)’ne Tahvili Hakkında” vermiş olduğu taktırirdir.⁵² Bu teklifine ilişkin Umay⁵³ “*Kırkkilise'nin fethinde büyük yararlılıkları görülen ve kırklar semtinde meftun bulunan kahramanların isimlerine izafeten Kırkkilise'nin Kırklareli ünvanına tebdili hakkındaki teklifim meclisce kabul edilmiştir.*” diyerek *Seçmenlerimle Başbaşa* adlı eserinde başardığı işler arasında bu hususu da zikretmektedir. Dursunkaya, Kırkkilise yerine Kırklareli isminin verilmesine ilişkin memnuniyetini “*Nihayet, yıllardan beri bize aykırı gelen (Kırkkilise) adı milletvekilimiz Dr. Fuat Umay'ın bir teklif taktıriri üzerine Büyük Millet Meclisince kabul edilen Kanunla (Kırklareli) ye değiştirilmiştir.*” şeklinde ifade etmektedir.⁵⁴

Dr. Fuad Umay'ın vermiş olduğu taktirler ve kanun tekliflerinin büyük çoğunluğu Çocuklar ve Himaye-Etfal Cemiyeti ile ilgili hususlar hakkındadır. Dr. Fuad Umay'ın Kırklareli Milletvekilliği döneminde vermiş olduğu teklifler ve taktirlerin listesi aşağıda sunulmuştur.

1. (Kırkkilise) isminin (Kırklareli) ne tahvili hakkında,
2. Ankara'da Şengül Hamamı Caddesinde vaki emlâki milliyeden beşbin metre murabbağı arsanın Himayei Etfal Cemiyetine terk edilmesine dair teklifi kanununin müstacel ruznameye alınması hakkında.
3. Sıtma ite mücadele hakkındaki kanunların sürati mümkün ile Heyeti Umumiyye sevki hakkında.
4. Çocuk vefiyatının tespit ettirilmesi hakkında
5. Ve Rûfekası Sıtma ile mücadele hakkında.
6. Ve Rûfekası Ankara'da Şengül hamamı caddesinde emlâki milliyeden olan beşbin metre murabbai arsanın Himayei Etfal Cemiyetine terk edilmesine dair.
7. Şoförler hakkında.

⁵² Bkz. Kırkkilise isminin Kırklareli Olarak Değiştirilmesine İlişkin 537 Sayılı Kanun, Ek 6.

⁵³ Dr. Fuat Umay, *Seçmenlerimle Başbaşa*, Ankara: Yeni Matbaa, 1950, s. 12.

⁵⁴ Dursunkaya, *Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya ve Kültür Eserleri Yönünden Tetkik*, s. 55.

8. Ve R fekası Himayei Etfal Cemiyetinin damga resminden istisnası hakkında.
9. Çocukların umumi sinema mahallerine gitmelerinin menı hakkında.
- 10.Çocukların iki ve tütün kullanmaları memnuiyeti hakkında.
- 11.Ve R fekası Himayei Etfal Cemiyetinin damga resminden istisnası hakkında
- 12.Çocukların umum  sinema mahalline girmelerinin memnuiyeti hakkında kanun teklifinin ruznameye alınmasına dair.
- 13.Himayietfal pulu ihdasına ve veraset ve intikal vergisi hakkındaki Kanunun ikinci maddesine bir fıkra tezyiline dair kanun tekliflerinin geri verilmesi hakkında.
- 14.Çocukların iki ve tütün kullanmalarının menı hakkında.
- 15.Veraset ve intikal vergisi hakkındaki kanunun ikinci maddesine bir fıkra tezyiline dair.
- 16.Himayietfal pulu ihdası hakkında.
- 17.Oyun ve eğence mahalleri tesis ve idare etmek hakkının Himayietfal emniyetine verilmesi hakkında.
- 18.Çocukların sinema ve tiyatrolara kabul edilmemeleri hakkında.
- 19.Köylerde gençlik düzeyinin yükselmesi ve yardım tarlaları vücude getirilmesi hakkında
- 20.Çocukların umum  sinemalara ve tiyatrolara girmelerinin yasak edilmesi hakkında
- 21.15 yaşını bitirmemiş olan çocukların sinema, tiyatro, dans salonu ve bar gibi yerlere kabul edilmemeleri hakkındaki kanun teklifinin ruznameye alınması hakkında
- 22.On beş yaşını bitirmemiş çocukların sinema, tiyatro, dans salonu ve bar gibi yerlere kabul edilmemeleri hakkındaki kanun teklifinin geri verilmesine dair takriri
- 23.On beş yaşını bitirmemiş çocukların sinema, tiyatro, dans salonu ve bar gibi yerlere kabul edilmemeleri hakkında
- 24.ocuk vergisi ihdası hakkında

- 25.Yeyiciliği, ihtikârı veya Devlet malı çaldığı sabit olan suçlulara sarı nüfus cüzdanı verilmesi hakkında
- 26.Kazanç Vergileri ödenmesi matrahlar üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere tarh ve tahsil olunacak Mütetimim vergi hakkında
- 27.Kazanç Vergileri ödenmemiş matrahlar üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere tarh ve tahsil olunacak mütetimim vergi hakkında kanun teklifinin geri verilmesine dair

1.9. TBMM'YE SUNMUŞ OLDUĞU KANUN TEKLİFLERİ

Dr. Fuad Umay'ın TBMM'ye sunmuş olduğu Kanun Tekliflerinin büyük bir bölümü çocuk ve Himaye-i Etfal Cemiyeti ile ilgili olduğundan dolayı bu başlıkla ilgili bilgiler Himaye-i Etfal Cemiyeti bölümünde verilmiştir. Çocuk ve Himaye-i Etfal konusu dışında kalan kanun teklifleri kısaca şunlardır: Âdi Suçlular İçin Sarı Nüfus Kağıdı Kullanılması ile ilgili teklif, Mütetimim (Kazanç) Vergisi İhdası ile ilgili teklif, Köylünün Kalkınmasının Teşvik Edilmesi ile ilgili teklif ve Kırkkilise Adının Kırklareli'ye Çevrilmesi ile ilgili teklifidir. Bu dört teklif arasından sadece Kırkkilise Adının Kırklareli'ye Çevrilmesi ile ilgili kanun teklifi 20 Aralık 1924'te kabul edilmiştir. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarında ismi değiştirilen ilk vilayet Kırklareli olmuştur. Kırklareli'nin isim değişikliği milli niteliklere uymayan diğer vilayetlerin yer isimlerinin değiştirilmesinde de öncü olmuştur.⁵⁵

1.10. AMERİKA SEYAHATI

Amerika, 1. Dünya Savaşı'nın son yıllarında savaşa giren devletlerdendir. Bu zamana kadar Amerika toprakları savaş ile tanışmamıştır. Ancak iş birliği yaptığı devletlere ödünç olarak para yardımında bulunmuştur. Ayrıca bu devletlere gemi, silah ve harp malzemesi satışı da yapmıştır. Kurduğu sömürge pazarlarından elde ettiği ucuz malları savaşan devletlere yüksek fiyatlarla satmış böylece ekonomik olarak diğer devletlerin önüne geçerek büyük bir avantaj yakalamıştır. Amerika'nın en kabalık şehri olan ve

---

⁵⁵ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 62-72.

Fuad Umay'ın da gezi düzenlediği şehir olan New York şehrine baktığımızda şunları söylememiz mümkündür. New York, Yukarı Şehir (Up Town) ve Aşağı Şehir (Down Town) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yukarı Şehir'de zenginler, Aşağı Şehir'de ise fakir olan kişiler yaşamaktadır.⁵⁶ Dr. Fuad Umay New York ile ilgili anısında şu notları almıştır:

...New York'u seyrettim. Binaların büyüklüğü, elektrik ile yapılan reklamların biçimleri ve türleri insanı şaşırtıyordu. Bunları görünce; uzun zamandan beri felaketlerin en büyüklerine maruz bırakılmış zavallı memleketimin yoksulluğu gözümün önünde canlandı, üzüldüm...⁵⁷

Ayrıca bu dönemde 1. Dünya Savaşı ile birlikte Türk-Amerikan ilişkileri kopunca henüz tekrar kurulamamıştır. Milli mücadele başarıyla sonuçlanmış olsa da büyük devletlerin Türkiye'nin geleceği konusunda endişeleri devam etmektedir. Lozan görüşmelerinin 20 Kasım 1922'de başlayıp 4 Şubat 1923'te kesintiye uğraması da Türkiye'nin gücünü dünyaya ispat etmesini geciktirmiştir. Türk-Amerikan ilişkilerinin kopuk olmasını fırsat bilen ve Osmanlı döneminde Amerikalı misyonerler aracılığıyla desteklenen Amerika'da bulunan Ermeniler, Türkler aleyhinde karalama kampanyası düzenleyerek Amerikalılar üzerinde bulunan etkilerini arttırmaya çalışmışlardır.⁵⁸ Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Teavün Cemiyeti Amerika'da bulunan Türklere ait olan cemiyetlerden bazılarıdır.

Bu seyahatin Amerika'ya yapılmasının üç temel nedeni vardır. Yukarıda da bahsedildiği gibi Amerika 1. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik gücünü elinde tutan ülkeler arasında yer almıştır. Bu nedenle temel neden ekonomik olarak güçlü bir ülke olmasıdır. Diğer bir nedeni Amerika'da çok fazla sayıda Türk ve Müslüman nüfusun bulunmasıdır. Ayrıca Amerika sosyal konular ve kurumlar açısından gelişmiş bir ülke konumundadır.⁵⁹ Yani Amerika'da Türkiye'ye örnek teşkil edecek sosyal kurumlar bulunmaktadır.

---

⁵⁶ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, İstanbul: Can Yayınları, 2015, s. 41.

⁵⁷ Umay, *Cumhuriyetin Kurtuluş Yıllarında Bir Devrimci Doktorun Anıları Dr. Mehmet Fuat Umay*, s. 21-22.

⁵⁸ Makbule Sarıkaya, "Dr. Fuat (Umay) Bey'in Amerika Ziyareti ve Ermeniler", *Yeni Türkiye*, S. 60. (2014), s. 3-4.

⁵⁹ Hakan Acar, *Cumhuriyet'in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, Ankara: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, 2011, s. 14.

Amerika'nın sosyo-ekonomik durumu hakkında bu şekilde bilgi edindikten sonra bir de Türkiye'nin sosyo-ekonomik durumuna bakmak gerekmektedir. Amerika bu dönemde dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer alırken Türkiye sanayi anlamında fazla gelişmemiş, nüfusunun büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla geçinen bir ülkedir. İnsanların ortalama ömrü Batı ülkelerinde elli yaşın üzerinde iken Türkiye'de cumhuriyetin ilan edildiği ilk yıllarda otuz yaşın üzerine çıkmamıştır. Savaş yıllarında verilen 5-7 milyon insan kaybının yanı sıra koşulların elverişsiz olması, açlık, bilgisizlik, tıbbi araç gereçlerin noksan olması ve hasta olanaklarının yetersiz olması ölüm oranlarını arttırıcı faktörler arasında yer almaktaydı.⁶⁰ Böylece Dr. Fuad Umay'ın sanayileşme adına yaptığı faaliyetlerden biri de Amerika'da kurulan dokuma fabrikalarını ve Ford fabrikasını da ziyaret etmiş olmasıdır.⁶¹ Bu ziyaretler sonucunda tarım ve hayvancılıkla geçinen Türkiye'yi sanayileştirme çabalarına zemin hazırlanmıştır. Böylece Amerika'da ki bu kurumlar Türkiye'de kurulacak olan kurumlara örnek teşkil etmiştir.

Ayrıca Türklerle yaptığı görüşmelerde, Anadolu'nun içerisinde bulunduğu durumu en iyi şekilde anlatan da Sertel'dir. Bu durum Sertel'in aşağıdaki sözlerinden çok iyi anlaşılmaktadır:

... Anadolu'da kardeşlerimiz sapır sapır kırılıyor. 90 bin yetim sokaklarda sürünüyor. Bunlar açtır, başlarını sokacak yuvaları yoktur.⁶² ... Doğu'da Erzurum, Van cephesinde şehit olan kardeşlerimizin evlatları, sokaklarda aç perişan sürünüyor. Sizin yardımınıza muhtaçtırlar.⁶³

Sabiha Sertel bu dönemde Amerika'daki Türklerle de sık sık görüşmeler yapmakta, onların sosyal ve ekonomik sorunlarına çözümler aramakta ve onları Hilal-i Ahmer ve Teavün gibi cemiyetler ile teşkilatlandırmak istemektedir. Bu durum Sertel'in şu dizelerinden anlaşılmaktadır: "... Zavallı insanlar... Amerika'nın bir köşesinde, işsizlik, açlık, yoksulluk içinde

⁶⁰ Zafer Toprak, "Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri", *Toplumsal Tarih*, S. 281 (2017), s.22.

⁶¹ Umay, *Cumhuriyetin Kurtuluş Yıllarında Bir Devrimci Doktorun Anıları*, s. 11.

⁶² Sertel, *Roman Gibi*, s. 55.

⁶³ Sertel, *Roman Gibi*, s. 58.

sürünürken en büyük dertleri Hristiyan mezarlığına gömülmekmiş.”⁶⁴ Bu nedenle Sertel, hem Amerika'daki Türklere sosyal sorunlarını aşmaları için öncülük etmiştir hem de "memlekete, çocuklara, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlerine yardım" olarak nitelendirdiği Türkiye'ye para yardımı amaçlı toplantılar düzenlemiştir. Sertel, bu toplantıları resmen olmasa da fiilen öncülük ettiği cemiyetler aracılığı ile yapmıştır. Yurtdışından yardım talebi için Celal Nuri Bey'in tavsiyesi üzerine Washington'da bulunan imam Mehmet Ali Efendi'ye mektup yazılmıştır. Cevap olarak Amerika'da bulunan Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha Sertel'in çocuklara yönelik yapılacak olan bu faaliyete memnuniyetle yardımda bulunacaklarından söz edilmiştir.⁶⁵

Dr. Fuad Umay bu teşkilatlanmayı Türk Teavün Cemiyeti aracılığıyla yapmaktadır. Dr. Fuad Umay'ın Amerika seyahati sırasında Sabiha Sertel yanında bulunmuş ve ona danışmanlık etmiştir. Ayrıca Amerika'daki Türklere de sık sık görüşmeler yaparak, onları Hilal-i Ahmer ve Teavün gibi cemiyetler ile teşkilatlandırmak istemiştir. Sabiha Sertel, Dr. Fuad Umay'a danışmanlık eden süreci şu şekilde anlatmıştır:

... Ankara'da bir dosttan mektup aldım. Mektup memleketin durumunu, harp facialarını, Atatürk'ün çeteleri kaldırdığını, muntazam bir ordu kurduğunu anlatıyordu. Mektup Anadolu'daki açlık ve sefaleti belirttiikten sonra, çocukların kimsesizliği üzerinde duruyor, bana Doğu Cephesi'nde anaları, babaları öldürülen çocukların sürüler halinde sokaklarda süründüklerini anlatıyordu. '90 bin Türk yetimi var. Darüleytamlar ancak 12 bin çocuk alabiliyor. Amerikalılar yalnız Ermeni çocuklarını yetimhanelerine alıyor, Türkleri, Kürtleri almıyorlar. Siz oradaki Türkleri, bu çocuklara yardıma sevk edebilirsiniz memlekete büyük bir hizmet etmiş olursunuz' diyordu...⁶⁶

Sertel'in Amerika'da bulunduğu süreç bu şekilde ilerlerken, Sertel'in öncülük ettiği ve cemiyetler tarafından New York'ta düzenlenen yönetim kurulu toplantısı sonucunda Ankara tarafından Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden bir elçi talebinde bulunulmuştur. Bu talebin üzerine, elçi olarak Amerika'ya gelecek olan kişi olarak Türkiye'den Cemiyet Başkanı Dr. Fuad Umay uygun

⁶⁴ Sertel, *Roman Gibi*, s. 50.

⁶⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1940, s. 6.

⁶⁶ Sertel, *Roman Gibi*, s. 48-49.

görülmüştür. Gülcemal vapuruyla New York Limanı'na gelen Dr. Fuad Umay, kalabalık bir grup tarafından karşılanmıştır.⁶⁷

Cemiyete maddi kaynak temin etmek amacıyla yapılan bu gezide önemli derecede maddi kaynak toplanmıştır. O dönemde her iki cemiyetin de yaptığı toplantının sonucunda 100.000 dolar civarında bir para toplanmıştır.⁶⁸ Buradan elde edilen paralar Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin gelir getiren kaynaklarının temelini oluşturmuştur. Dr. Fuad Umay, başlattığı bağış kampanyalarının yanı sıra Türkiye ile ilgili propagandalar yaparak eğitimci gözüyle Amerika'nın eğitim sistemini incelemiştir. Böylece çocuk yetiştirme sisteminin köklerine kadar inerek çocuk olgusunu aile yapısından incelemeye başlamıştır. Ayrıca Dr. Fuad Umay, dönemin en bilinen eğitimcilerinden Prof. John Dewey ile bu konuda önemli görüşmeler yapmıştır.⁶⁹

1923 yılında Dr. Fuad Umay'ın Amerika seyahati sonucunda Amerika'da yaşayan Türkler tarafından kuruma toplam 152.000 lira bağış yapılmıştır. Kurumun oluşturduğu tesislerin çoğunun inşa edilmesi bu bağışların katkısı sayesinde mümkün olmuştur. TBMM bu bağışlar aracılığıyla, Çocuk Esirgeme Kurumu'na 5000 metrekarelik arsa temin etmiş ve kurum tesislerin çoğunu bu arsaların üzerine inşa etmiştir.⁷⁰

---

⁶⁷ Sertel, *Roman Gibi*, s.60.

⁶⁸ Sertel, *Roman Gibi*, s.59.

⁶⁹ Umay, *Cumhuriyetin Kurtuluş Yıllarında Bir Devrimci Doktorun Anıları*, s. 10-11.

⁷⁰ Organizasyon V.Bartu, *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*, Ankara: 1946

2. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇOCUĞUN HİMAYESİ

Tanzimat öncesi dönem çocuğun görünürlüğü anlamında değerlendirildiğinde *modern öncesi dönem* (modernleşme öncesi) olarak nitelendirilmektedir. Yani çocuk, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat öncesi döneme gelinen sürece kadar pek görünür değildir. Tanzimat ile birlikte görünür hale gelmeyi başarabilmiştir.

2.1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E ÇOCUK

Öncelikle, Osmanlı döneminde çocuk ve çocuk algısından kısaca bahsedecek olursak, *çocuk* ve *çocukluk* kavramlarının tanımlarından bahsetmek yerinde olacaktır. Bu kavramlar günümüze kadar çok kez tanımlanmıştır. Çocuğun genel olarak “küçük yaştaki oğlan veya kız” ya da “bebeklik ile ergenlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak”⁷¹ olarak tanımlanmıştır. Çocuk tanımını başka bir şekilde ifade etmek mümkündür: “Yaş küçüklüğünden dolayı mükellef olmayan insana çocuk denir.”⁷² Ayrıca genel anlamda *çocuk* kelimesi “insan yavrusudur” denilerek özetlenmiştir.⁷³ 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda ise *çocuk* “daha erken yaşta ergin olsa bile, onsekiz yaşını doldurmamış kişi” olarak tanımlanmıştır.⁷⁴ Şair Abdülhak Hamit Tarhan tarafından ise *çocuk*, “Çocuğa kim demiş küçük bir şey, Bir çocuk belki en büyük şey” sözleriyle ifade edilmiştir.⁷⁵ *Çocukluk* ise “doğum ile olgunluk arasındaki dönem” olarak tanımlanmaktadır.⁷⁶ Başka bir deyişle *çocukluk*, çocuğun doğumundan itibaren başlayıp olgunlaşana kadar geçen zamana ait değişimleri ifade etmektedir.

⁷¹ "Çocuk", *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.

⁷² Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk*, Konya: Tekin Kitabevi, 2015, s. 13.

⁷³ Makbule Sarıkaya, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2011, s. 1.

⁷⁴ “Çocuk Koruma Kanunu (5395 Sayılı Kanun)” Resmi Gazete, 15.07.2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150303-3.htm>, (Erişim: 30.05.2018).

⁷⁵ Abdülhak Hamit Tarhan, *Bütün Şiirleri*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2013, s. 578.

⁷⁶ Cüneyd Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900*, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998, s.24.

Çocukluk kavramı, toplumların yaşadıkları ekonomik ve kültürel gelişmeler sonucunda ortaya çıkmış ve yine bu gelişmelere bağlı olarak zamanla şekillenmiştir. Çocukluk kavramının modernleşmesi Batı toplumlarında 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ise 19. yüzyılda başlamıştır.⁷⁷ Aslında Osmanlı döneminde 19. yüzyıl ile birlikte *çocuk* ve *çocukluk* kavramları geleneksel anlamdan farklı olarak modern anlamda görünür hale gelmeye başlamıştır. Çocukların 19. yüzyıldan önceki süreçlerde de görünürlüğü muhakkak ki vardı fakat zamanla artan ihtiyaç çeşitliliği ve Batılılaşmanın getirdiği sonuçlar neticesinde bu görünürlük hızla artmıştır. Okay, geleneksel anlamda çocuğun görünür hale geldiği ilk mekan mahalle olarak ifade etmektedir.⁷⁸ Bu görüşünü de mahalleler arasında düzenlenen ve çocukların katıldığı bir merasim olan Fenerli Sefer Duası Alayı'ndan bahsederek temellendirmiştir.

Osmanlı Devleti'ndeki *çocuk* ve *çocukluk* tanımlarından bu şekilde bahsettikten sonra bir de Osmanlı Devleti'ndeki çocuk algısına ve çocuğun görünürlüğüne bakmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nde konusu gündelik hayat olan makale ve kitapların çoğu incelendiğinde nispeten çocuklara çok az yer verildiği görülmektedir. Bu makale ve kitaplarda az da olsa sözü edilen çocuklar ise padişahların ya da üst düzey bürokratların çocuklarıdır. Bundan dolayı, bu dönemdeki kaynakların çoğunda çocukların gündelik hayatlarıyla ilgili bilgiler sınırlıdır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, Osmanlı Devleti'ndeki çocukların belli bir yaşa gelene kadar eve bağlı ve çoğunlukla kapalı hayat tarzı benimsemeleridir.⁷⁹ Bu nedenle çocuklarla ilgili bilgiler sınırlı kalmıştır. Dış görünüş olarak yabancı ressamın çizdiği gravür ve suluboyalarda görülen çocuk figürlerinde, Osmanlı toplumundaki çocukların giyim ve kuşam olarak genellikle küçülmüş bir büyük olduğu görülmektedir.⁸⁰

Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni ve cemiyete başkanlık eden Dr. Fuad Umay'ın buradaki faaliyetlerini anlayabilmek ve açıklayabilmek için çocuklarla ilgili

⁷⁷ Bekir Onur, *Türk Modernleşmesinde Çocuk*, Ankara: İmge Kitabevi, 2009, s. 198.

⁷⁸ Cüneyd Okay, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Mahalle ve Çocuk", *1453 Dergisi*, (2013), S. 16 (2013), s. 14.

⁷⁹ Özdemir Nutku, "Osmanlı Şenliklerinde Çocuk", *Toplumsal Tarihte Çocuk (23-24 Nisan 1993)*, yay. haz. Bekir Onur, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 49.

⁸⁰ Nutku, "Osmanlı Şenliklerinde Çocuk", *Toplumsal Tarihte Çocuk (23-24 Nisan 1993)*, yay. haz. Bekir Onur, s. 58.

(her ne kadar sınırlı da olsa) kaynaklara ulaşabilme araçlarını da bilmek gerekmektedir. Okay, çocuklarla ilgili bilgilere ulaşmak için o dönemde yaşamış kişilerin çocukluk hatıralarına, süreli çocuk yayınlarına ve o döneme ait sosyal hayatı anlatan kitaplara başvurulduğu bilgisini vermektedir.⁸¹ Başka bir açıdan bakıldığında, Osmanlı'daki *çocuk* konusuna tarihsel bir altyapı hazırlayabilecek olan konular arasında şunlardan da söz etmek mümkündür: örneğin; Osmanlı Kapıkulu ordusuna ait olan devşirme sistemindeki devşirilen kişilerin küçük yaştaki çocuklardan oluşması, Osmanlı çocuk tarihini incelemek adına tarihsel bir kaynak olarak kullanılabilir. Osmanlı'da harem, Osmanlı'da şenlikler ve hiç kuşkusuz ki aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenecek olan Eyüp'te bulunan oyuncakçı dükkanları kısmen de olsa çocuk konusunda yararlanılabilecek kaynaklar arasında yer almaktadır. Ayrıca çocuklara ait önemli bilgilerin eğitim tarihinin incelenmesi sonucu edinilebileceği de açıkça belirtilmektedir.⁸² Ayrıca Osmanlı çocuk tarihi ile ilgili bilgiler seyahatnamelerden, yazılı olmayan fotoğraf, oyuncak ve giysi gibi materyallerden de edinilebilmektedir.⁸³

Osmanlı'da çocukların durumlarını betimleyen ve gözlemleyen bir başka kaynak ise batılı seyyahlar ya da bilginlerdir. Örneğin 1836 yılında Ocak'tan Eylül'e kadar İstanbul'da bulunan İngiliz gezgin Julia Pardoe, çocuklar ile ilgili gözlemlerini yazmıştır. Dönemin nispeten de olsa kaynak yetersizliğinden dolayı konuyu daha iyi analiz edebilmek için Pardoe'nin konu ile ilgili gözlemlerinden birkaç kesit sunmak gerekmektedir. Öncelikle Pardoe, Türklerin çocuk sevgisini, “çocuklarına taparlar” sözü ile dile getirerek şu şekilde açıklamaktadır:

Türk karakterindeki diğer bir üstün özellik de ana baba sevgisinin güçlü olması; aslında genel anlamda çocuk sevgisi de diyebilirim. Hiçbir şey bir Türk babanın şefkatinden daha güzel olamaz; çocuğun zekasının gelişmekte olduğunu gösteren her belirtiyi göklere çıkarır; bebeklere, tam anlamak açısından şahit olmayı gerektiren bir keyifle sevecenlik gösterir; çocuğunun

⁸¹ Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler*, s. 8.

⁸² Bekir Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi, 2005, s. 61.

⁸³ Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, s. 62

her ihtiyacını düşünür, her istediğini yerine getirir ve onun rahatı için kendininkini feda eder.⁸⁴

Pardoe bu sözleriyle bir buçuk asırdan fazla bir süre öncesine ait gözlemlerini anlatarak, araştırmacılara da tarihsel bir zemin hazırlamıştır. Batılı olarak örnek verebileceğimiz diğer bir kişi ise, Osmanlı toplumu ile ilgili kitap yazan Franz Von Werner (Murad Efendi)dır. Werner ise Türklerdeki çocuk algısını farklı boyutlarıyla ele almıştır. Öncelikle çocuk sevgisini değerlendiren Murad Efendi şöyle bir kaniya varmıştır: “Osmanlı toplumunda çocuklara gösterilen sevgi çocukların ruhunu geliştirmemekte ve doğal güdü sonucu ortaya çıkmaktadır.” Diğer taraftan baba ile çocuğun ilişkisini de değerlendiren Murad Efendi şu sözleri söylemektedir: “Baba da çocuğunu sever, ama bunu mesafeli bir şekilde gösterir. Çocuk ona karşı sadece hürmet gösterir, otoriter büyüğünün önünde en ufak bir neşe belirtisine kesinlikle izin verilmez.”⁸⁵ Burada da değinildiği gibi, Osmanlı döneminde çocuklar ile aile arasındaki iletişimin en otoriter olan tarafı babadır.

Osmanlı halkının çocuk ile olan ilişkisine ait örneklerden farklı olarak bir de Osmanlı padişahlarının çocuk ile olan ilişkilerine dair örnekler mevcuttur. Bu konuda MacFarlane gözlemlediği bir durumu şöyle aktarmaktadır:

Bir baba olarak tüm sevgisini (Türklerde adet olduğu üzere) oğullarına yöneltti, saraylarına giden dostlarımdan öğrendiğim kadarıyla her iki oğluna da adeta tapıyormuş. Sultan sık sık oğullarının oyunlarına katılıyor, kahramanlığa özendirmek için onlara savaş oyunları öğretiyormuş, hatta bu oyunlardan birinde koskoca sultanın elleri ve dizleri üzerine çökerek at rolü oynadığını görmüşler...⁸⁶

Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere, Sultan ile çocuk arasındaki iletişimin de tıpkı halkın içinden bir babanın iletişimi gibi sıcak, sevecen ve güçlüdür.

Osmanlı döneminde çocukların eğitim hayatına baktığımız zaman varlıklı ailelerin çocukları özel öğretmenler tarafından eğitim görürken, yoksul ailelerin çocukları ise *taş mektep* adı verilen mahalle okullarında

⁸⁴ Bekir Onur, *Türk Modernleşmesinde Çocuk*, s. 183-184

⁸⁵ Onur, *Türk Modernleşmesinde Çocuk*, s. 186.

⁸⁶ Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, s. 82.

eğitim görmekteydiler. Bu okulların birçoğu taş binalardan yapıldığı için bunlara *taş mektep* denmektedir. Ayrıca taş mektepler halk arasında ve çoğu eserde *sıbyan mektebi* olarak adlandırılmaktadır.⁸⁷

Çocukların eğitim hayatının yanında bir de oyun dünyaları vardır ki o döneme baktığımızda Türkiye'de tam anlamıyla oyuncak imal eden bir yapının olmadığı söylenebilir.⁸⁸ Ancak oyuncak imalinin yapıldığı ender yerlerden birisinin Eyüp semti olduğu bilinmektedir. Bunun nedeni marangozların Eyüp'te tahtayı oyup boyayarak ahşap oyuncaklar oluşturarak bu ahşap oyuncakların üzerine de aynanın parçalarından ve çeşitli tüylerden yapıştırıp çocuklar için eğlenceli materyaller tasarlamalarıdır. Bu oyuncakların eşitleri genellikle deve ve gemi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁹ Nutku'ya göre, bunlar çocukların en sevdiği oyuncaklar arasında yer almaktadır. Oyuncaklar genellikle hayvan şekline özgü formlarda oluşturulmuştur. Günah olarak düşünüldüğü için ise insan şeklinde oyuncaklar yapılmamıştır. Böylece uzun yıllar oyuncakların şekilleri ve eşitleri değişmemiştir.⁹⁰

Ayrıca bahsettiğimiz dönemde çocukların oynayacağı parklar olmadığından dolayı çocuklar genellikle cami avlularında, mezarlıklarda, yangın toplanma yerlerinde ve mahalle aralarında oyun faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu konuda şenlikler ve bayram yerleri de önem arz etmektedir. Çünkü şenlikler; padişah, davetliler ve halkın buluştuğu önemli eğlence yerleriydi. Buradaki birçok şenlikte meddahlar, gölge oyunu ustaları ve orta oyuncular da bulunmaktaydı. Yapılan bütün bu eğlence etkinliklerini çocuklar da seyretmişlerdir.⁹¹ Fransız Elçisi Nointel, 6 Haziran 1675 tarihinde dostu Pomponne'a şu mektubu yazmıştır:

(...) Bunlar tüm imparatorluğu heyecana verecek dev gösterilere vesile oldu.

Eyaletlerden çağrılan 6000 küçük oğlanla majestenin 2000 i oğlanı şehzadelerle birlikte sünnet oluyor. Devlet görevlileri varlıklarıyla bu şenliğe

⁸⁷ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991, s. 7.

⁸⁸ Nutku, *Toplumsal Tarihte ocuk*, s. 49.

⁸⁹ Onur, *Türk Modernleşmesinde ocuk*, s. 185.

⁹⁰ Onur, *Türkiye'de çocukluğu'nun Tarihi*, s. 95.

⁹¹ Nutku, *Toplumsal Tarihte ocuk*, s. 50-51.

katkıda bulunacaklar. Türkiye'nin bir başından öbür başına kadar her yerden dansçılar, soytarılar, hüner gösterenler ve teknik elemanlar çağrılmış, Pantagruel'i doyuracak kadar yemek verildiği için Edirne yakınındaki Rumlar da getirildi. (...) Saray çevresi ve halk, şenlikler boyunca gösterileri çadırlar altında seyrettiler. Buna bir kamp, hatta çadırlardan kurulu bir kent denilebilir.⁹²

Yukarıdaki mektuptan da anlaşılacağı üzere bu şenliklerde sadece şehzadeler değil, şehzadelerle beraber halkın içindeki çocuklar da sünnet edilmekteydi. Böylece varlıklı kişiler kendi çocuklarıyla birlikte yoksul çocukları da sünnet ettirmiş oluyorlardı. Osmanlı döneminde tertip edilen şenliklerde çocuklar eğlenme amacıyla değil de daha çok küçük yaşta ustalarından öğrendikleri becerileri ve hünerleri, ustalarıyla birlikte şenlikte bulunanlara sergilemek ve mesleklerini yapmak için bulunmuşlardır. Çocukların ustalarına yardımcı olduğu buradaki işleri, ip cambazlığı, hokkabazlık, gözbağcılık ve yılan, ayı, maymun gibi hayvanlarla yapılan gösterilere katılmalarıdır.⁹³ Bu nedenle Osmanlı Şenlikleri'nde çocuğun gösterilerdeki önemi meslekleri açısından büyüktür. Meslek edinen bu çocuklar okuma yazma bilmiyorlar ayrıca eğitimleri de tam anlamıyla yoktur.⁹⁴

Çocuk konusunda eğitim kadar hatta eğitimden de önemli olan bir konu da şüphesiz ki sağlık konusudur. Çocukların sağlığı bir ülkenin geleceğinin sağlığı demektir. Osmanlı'da çocuk sağlığı ile ilgili bilgiler durumun pek iç açıcı olmadığını göstermektedir. Çünkü bahsedilen dönemlerde bebek ve çocuk ölümleri küçümsenmeyecek kadar önemli bir boyuttadır.

19. yüzyılda İstanbul'da kuduz hastalığı çocuklar arasında yaygın olarak görülen hastalıklardandır. Bu nedenle 2. Mahmud zamanında sağlık alanında ıslahat çalışmaları yapılmaya başlanmış ve bu durum Tanzimat'ın ilanıyla birlikte daha düzenli bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır. Böylece tıp okulları açılarak, tıp eğitimi amacıyla Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiştir.⁹⁵ 19. yüzyılda İstanbul'da kuduz hastalığı çocuklar arasında yaygın olarak

⁹² Nutku, *Toplumsal Tarihte Çocuk*, s. 52.

⁹³ Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, s. 88.

⁹⁴ Nutku, *Toplumsal Tarihte Çocuk*, s. 57.

⁹⁵ Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler*, s. 56.

görülen hastalıklardandır.⁹⁶ Avrupa ülkelerinde aşuya önem verildiği için bu tür hastalıklardan kaynaklanan çocuk ölümleri azdır. Fakat Anadolu'da ve Asya'da aşısız çocukların sayısı fazla olduğu için çocuk ölümleri Avrupa ülkelerine göre fazladır. Diğer taraftan Tanzimat'a kadar hastanelerde çocuklara ait ne bir hastane ne de özel bir bölüm vardır. Tanzimat döneminde kimsesiz çocuklar ile ilgili sorunlar artınca çocuk koruma politikaları ortaya çıkmış ve kamusal çalışmalar artmıştır. Böylece çocuğun himayesi konusu daha modern bir yapıya dönüşmüştür. Modernleşme düşüncesiyle birlikte 2. Meşrutiyet'e kadar çocuk himayesinde ve politikalarında kurumsal bir yapı oluşturulmuştur. Kimsesiz çocukların korunmasına yönelik özel kurumlar ise 2. Abdülhamid döneminde ortaya çıkmaya başlamıştır.⁹⁷ Böylece 19. yüzyılın sonlarına doğru özel bir hastane kurulabilmiştir. Şişli Etfal Hastanesi çocuklara özel olarak kurulmuştur.⁹⁸ Kısaca 19. yüzyılda çocuk sağlığı gibi önemli bir konunun önemini farkına varılarak, çocukların sağlığının korunmasına çalışılmıştır. Böylece çocuk ilaçları, çocuk aşıları, çocuk doktorları ve çocuk hastaneleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bazı dergilerde ve gazetelerde de çocuk sağlığı ile ilgili halkı bilinçlendirme amaçlı yazılara yer verilerek halkın bilinçlendirilmesi böylece çocuk ölümlerinin önüne geçilmesi amaç edinilmiştir.⁹⁹

Osmanlı Devleti'nde çocuğun yerini ve önemini tam anlamıyla anlayabilmek için bir de devletin sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi durumuna bakmak gerekmektedir. Bu anlamda bakıldığında Osmanlı Devleti aydınlanma sürecine diğer Batı devletlerine göre daha geç başlamıştır. Ayrıca çocuklara ait bir çocukluk felsefesi meydana getirememiş bu nedenle de çocuğun yetiştirilmesini ve eğitilmesini tam anlamıyla çağdaş hale getirememiştir.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti'ndeki sosyal hizmet kurumları, toplumun her kesimindeki bireylere yönelik kolaylaştırıcı faaliyetler sürdürmüştür. Bununla birlikte en

---

⁹⁶ Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler*, s. 64.

⁹⁷ Abdullah Karatay, *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 208822), s. 96-97.

⁹⁸ Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler*, s. 67-68.

⁹⁹ Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler*, s. 72.

¹⁰⁰ Onur, *Türk Modernleşmesinde Çocuk*, s.10.

çok göze çarpan hizmetlerden biri olarak, korunmaya muhtaç çocuklar için kurulan sosyal hizmet kurumları karşımıza çıkmaktadır. Korunmaya muhtaç çocuk ne demektir? Öncelikle bu sorunun cevabını vermemiz gerekmektedir. 1949'da Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen 5387 sayılı kanunun 1. maddesinde yer alan ve 1957'de 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun'un 1. maddesinde yer alan *korunmaya muhtaç çocuk*, "Beden, ruh ve ahlak gelişimleri tehlikede olup:

- a) Ana ve babasız,
- b) Ana ve babası belli olmayan,
- c) Ana ve babası tarafından terk edilen,
- d) Ana ve babası tarafından ihmal edilip, fuhşa, dilencilığe, alkollü içkilere ve uyuşturucu maddeleri kullanmaya veya serseriliğe sürüklenmek tehlikesine maruz bulunan çocuklardır."¹⁰¹ şeklinde açıklanmıştır.

Sonuç olarak, korunmaya muhtaç olan çocukların himaye edilerek tüm ihtiyaçlarının karşılanması ve topluma kazandırılması hem devletin hem de toplumun gerçekleştirmesi gereken önemli sorumluluklardan birisidir.¹⁰² Osmanlı Devleti bu sorumlulukları başlangıçta çocuğun ailesine ve yakın akrabalarına bırakmış olsa da ilerleyen zamanda devlet kontrolünde düzenleme çalışmalarına gidilmiştir.

2.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE KİMSESİZLER İÇİN KURULAN SOSYAL HİZMET KURUMLARI

Geçmişten günümüze kadar olan süreçte insanlar gerek sosyal nedenler gerekse siyasi nedenler sonucunda kaybetme duygusunu yaşamışlardır. Bu kaybetme duygusu bazen maddi olup bazen ise manevi olmaktadır. Örneğin savaşlar sonucunda insanlar maddi manevi kayıplar vermiştir. Bu kayıpların en

---

¹⁰¹ Doğan Çağlar, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimlerine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 6, S. 1 (1973), s. 60.

¹⁰² Yunus Emre Arslan, *İslam Hukukunda Kimsesiz Çocuklar*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2007, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 210716), s. 16.

önemli olan kesimi şüphesiz ki çocuklardır. Bunlar ailesinden bir ferdin savaşta şehit düşmesi sonucunda öksüz ya da yetim kalan çocuklardır. Böylece Osmanlı Devleti'nde, kimsesiz olan çocuklara ait bir problem ortaya çıkmıştır.

Her ne kadar Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ve dolayısıyla Çocuk Esirgeme Kurumu'nun oluşum sürecini Cumhuriyet Dönemi olarak nitelendirsek bile bu kuruma dair tohumların Tanzimat'ın ilanıyla birlikte atıldığı bilinmektedir. Çünkü bu dönemde özellikle çocuklara yönelik oluşturulan koruma politikaları ve eğitim kurumları Meşrutiyet döneminde sayı olarak artış göstermiştir. Dolayısıyla çocuklara sunulan hizmet alanları da büyümeye başlamıştır. Milli dayanışma duygusunu geliştirme amacıyla ise devletin eğitim ve sosyal hizmet faaliyetleri ile siyasal nüfuzu kullanılmaya çalışılmıştır.¹⁰³ Böylece 19. yüzyılın sonlarına doğru hem sosyal yardım dernekleri ve hem de gönüllü faaliyetlerin sayısı hızla artmıştır.¹⁰⁴

Osmanlı döneminde çocukların himayesi ve eğitimleri ile ilgili olan tüm haklarının korunması ve sürdürülmesi için her türlü önlem alınmıştır. İlk olarak bu görev çocuğun ailesine, yakın akrabalarına ya da sosyal yardım kurumlarına düşmüş olsa da zaman ilerledikçe bu görevi devlet üstlenmiş ve çocuğu himaye etme görevini devlet kontrol etmeye başlamıştır.¹⁰⁵

Bu problemi öncelikle halk kendi arasında çözmeye çalışmıştır. Yani kimsesiz olan çocuğa akrabaları veya yakın eşrafından kimseler sahip çıkmıştır. Ancak artan savaşlar ve bu savaşların yenilgileri sonucunda çocukları himaye etme görevine devlet de katılmıştır. Böylece çocuğu himaye etme görevini öncelikle devlet üstlenmiştir.¹⁰⁶ Devlet, çocukları himaye etme görevini vakıflar aracılığıyla yaparak yönetimini de onlara bırakmıştır. Vakıfların bireylere hizmet amacı, çocukların korunup, eğitilmesi ve çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması sonucunda toplum için yararlı bireyler yetiştirmektir.¹⁰⁷

---

¹⁰³ Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.44.

¹⁰⁴ Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet*, s. 39.

¹⁰⁵ Yahya Araz, *Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013, s. 57.

¹⁰⁶ Cüneyd Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917-1923*, İstanbul: Şule Yayınları, 1999, s.11.

¹⁰⁷ Hikmet Zeki Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2016, s.18.

Osmanlı'nın son dönemlerine baktığımızda, bu dönemin savaşlarla geçmesi, çözümlü hiç de kolay olmayan ve devamında büyük sosyal etkiler yaratacak olan bir çocuk meselesiyle ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Cephelelerdeki askerlerden tutun, cephe dışında olup hayatlarını kaybeden sivillere kadar birçok çocuk öksüz ve yetim kalmıştır.

Dolayısıyla bunları himaye etme ve eğitime görevini de ağırlıklı olarak devlet üstlenmiştir. Ayrıca bu dönemde açılan dernekler de çocuk koruma faaliyetlerine katkıda bulunmuşlardır. Fakat Osmanlı son döneminde tüm tebaaya açık olan Darülhayr-ı Ali, Darüleytam gibi kurumların kurulması yaşanan kimsesiz çocuk sorununu çözmekte yetersiz kalmıştır.¹⁰⁸ Çünkü dönemin siyasal ve sosyal şartları sonucu işgal kuvvetlerinin ve İstanbul hükümetinin baskıları nedeniyle Himaye-i Etfal Cemiyeti aktif olamamıştır. Cemiyet, gücüne Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasının ardından ulaşmıştır.

Sonuç olarak, kimsesiz çocukları koruma ve eğitime görevi öncelikli olarak akrabaların olmuş olsa da zaman içerisinde ortaya çıkan vakıflar aracılığıyla bu vazife devlet kontrolünde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 19. yüzyıldan sonraki süreçte Eytam Sandıkları ve Eytam Müdürlükleri kurularak, Himaye-i Etfal Cemiyeti ve öncesinde kurulan (Darülaceze, Darüşşafaka, Islahhane, Sanayi Mektepleri, Darülhayr-ı Ali ve Darüleytam gibi) kurumlara zemin oluşturarak örnek teşkil etmiştir.¹⁰⁹ İşte bu şartlarda, bu sosyal hizmet kurumları içerisinde çocuk himaye, bakım ve eğitim çalışmaları ile sivrilen, Himaye-i Etfal Cemiyeti'dir. Bu kurumun temellerini atan kişi ise, meclise sunduğu tekliflerle de ön plana çıkan Dr. Fuad Umay'dır.

2.2.1. Islahhaneler

Tanzimat öncesi döneme baktığımızda yetim çocuklar genel itibariyle toplumun, camilerin ve vakıfların himayesinde idi. Bu dönemde kimsesiz çocukların yetim sicilleri tutulmuş, bunlara vasi tayin edilmiş ve nafakaları sağlanmıştır. Ancak Tanzimat sonrasında uygulamalar daha resmi bir hale

¹⁰⁸ Makbule Sarıkaya, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti(1921-1935), Ankara, 2011, s. 5.

¹⁰⁹ Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim* s. 9.

gelmiştir. Bu dönemde Emvali Eytam Nezareti ve Emvali Eytam Müdüriyeti kurulmuştur.

Tanzimat döneminde ise öncelikle Rumeli'de olmak üzere, öksüz, yetim kız ve erkek çocukların korunup eğitilip topluma kazandırılması düşüncesi ile İslahhane adıyla okullar açılmıştır.¹¹⁰ Bu okullar Mithat Paşa Rumeli'de vali iken, önce Niş'de (1860), sonra Sofya'da (1864) ve Rusçuk'ta (1865) açılmıştır.¹¹¹ Mithat Paşa'nın bu kurumu açma amacının en önemli sebebi çocukları sokaktan kurtarmaktır.¹¹² Çocukları sokaktan kurtarmak ve himaye etmek amacıyla Mithat Paşa'nın girişimiyle Niş'te başlayan bu yapılaşma kısa süre içinde ülke geneline yayılarak Osmanlı'daki modern mesleki eğitime yön verecek duruma gelmiştir.¹¹³ İslahhanelerin eğitim dili, ülkenin kozmopolit yapısından dolayı kurumun bulunduğu bölgelere göre değişiklik göstermiştir.¹¹⁴ İslahhanelere Müslüman veya Gayrimüslim farketmeksizin 12-13 yaşlarındaki çocuklar alınmaktadır. Alınan çocukların öksüz ve kimsesiz olmaları gerekiyordu. Eğer aile bireylerinden biri hayatta ise çocuğun ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar fakir olması halinde çocuk ıslahhaneye alınabilmiştir. İslahhaneler korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek amacıyla kurulmasına rağmen suç işleyen ve bu sebeple hükümlü durumuna düşmüş çocuklar da hükümet kararıyla ıslahhanelere kabul edilmiştir.¹¹⁵ İslahhanelerin kurulması sonucunda Müslüman ve Gayrimüslim birçok çocuk devlet tarafından güvence altına alınmıştır.¹¹⁶ Çocuklar bu kurumlarda kısmen okuma yazma öğrenerek, yaşlarına göre ahlak ve adab eğitimi almışlardır. Ayrıca terzilik ve kunduracılık gibi mesleklerde daha ileri düzeyde kendilerini geliştirmişlerdir.¹¹⁷ Böylece özellikle ıslahhanelere yakın civarlardaki sanatlar öğretilmeye çalışılmıştır. Niş'te bulunan ıslahhanede; genellikle terzilik, kunduracılık, müretteplik ve fotoğrafçılık sanatları öğretilmiştir. Sofya'da ise,

¹¹⁰ Salih Özkan, "Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19. (2006), s. 213.

¹¹¹ Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, s. 68.

¹¹² Nesimi Yazıcı, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1 (2007), s. 13.

¹¹³ Mehmet Ali Yıldırım, *Dersââdet Sanayi Mektebi (İstanbul Sanayi Mektebi) 1868-1926*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013, s. 23.

¹¹⁴ Yıldırım, *Dersââdet Sanayi Mektebi*, s. 34.

¹¹⁵ Osman K. Akol, *Kimsesiz Çocuklar*, Ankara: Örnek Matbaası, 1950, s.49.

¹¹⁶ Yıldırım, *Dersââdet Sanayi Mektebi*, s. 23.

¹¹⁷ Yıldırım, *Dersââdet Sanayi Mektebi*, s. 25.

dokuma ve makinistlik zanaatları öğretilerek bölgede bulunan çuha fabrikasına işçi yetiştirmek amaçlanmıştır. Diğerlerinden farklı olarak sadece Rusçuk'ta bulunan ıslahhaneye sadece kız çocukları alınmış ve kızlara özgü sanatlar öğretilmiştir.¹¹⁸ Islahhaneler eğitim yönüyle günümüzdeki endüstri meslek liselerine benzeyen bir yapı olmakla birlikte çocukların korunması yönüyle de yetiştirme yurtlarıyla benzerlik göstermektedir.¹¹⁹

Islahhanelerin devamı niteliğinde açılan kurum ise Sanayi Mektepleri'dir. Sanayi Mektebi'nin kuruluş amacı öğrencilerin mesleki eğitim görüp Avrupa'daki teknolojinin bu mesleki eğitim ile yakalanması ve ülkemizde de kullanılarak yaygınlaştırılmasıdır. Böylece mektepler ülkenin kalkınmasına yardımcı olunmasına katkıda bulunmak istemiştir. Bu doğrultuda bazı öğrenciler Avrupa'daki metotların, güncel sanatların öğrenilmesi ve mektebe öğretmen yetiştirilmesi amacıyla Paris'e gönderilmiştir.¹²⁰

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte her açıdan değişim yaşanmaya başlamış, eğitim alanı da bu değişimden fazlasıyla etkilenmiştir. Tanzimat Dönemi'ndeki devlet adamlarının çoğu Avrupa'da eğitim almıştır. Bu sebeple de Osmanlı eğitim sistemini Avrupa tarzında değiştirmek istemişlerdir. Ancak 2. Abdülhamid tahta geçene kadar bu konuda belirgin bir değişiklik olmamıştır.

Osmanlı'da ilköğretim Sıbyan Mekteplerinde yapılmış ayrıca bu öğretim uzun yıllar devam etmiştir. Fakat 19. yüzyıl başından itibaren bu okullarda ıslahat yapılması gerektiği fikri oluşmuştur. İlk olarak 2. Mahmud tarafından ardından Abdülmecid tarafından Sıbyan Mektepleri ile ilgili düzenleme yapılmıştır.¹²¹

Ardından 1. Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi'nde, 1. Dünya Savaşı'nın yenilgisi sonucunda okullardaki öğrencilerin cepheye gitmeleri ve dönememeleri sebebiyle 1913-1914 eğitim-öğretim yılından sonra yeni döneme başlanamamıştır. Çünkü savaşa giren Osmanlı Devleti'nde seferberlik ilan edilmesi öğrencilerin çoğunun mektepten ayrılmasına sebep

¹¹⁸ Çağlar, Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar, s. 68.

¹¹⁹ Nesimi Yazıcı, "Niş Islahhane'sinden Haber Var", *Kültür Dergisi*, S. 12 (2008), s. 27.

¹²⁰ Yıldırım, *Dersâadet Sanayi Mektebi*, s. 58.

¹²¹ Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler*, s. 31-32.

olmuştur. Bu zaman içerisinde mektebe ait olan atölyeler bomba ve diğer savaş gereçlerinin üretimi için İmalat-ı Harbiye'ye tahsis edilmiştir.¹²² Savaşın devam ettiği 1916 yılında eğitime tekrar devam edilmiştir. Mektebin 1921'e kadar üç kez yapısı ve programı değiştirilmiştir. Ancak bir gelişim sağlanamamıştır.

Ayrıca Sanayi Mektebi ıslahhanelerin yapısına uygun olarak oluşturulduğu için mektebin önüne “ıslahhanelerin çatısı” ya da “büyük ıslahhane” gibi sıfatlar da eklenmiştir. Böylece ıslahhanelerin öğrenci profili değişerek daha çok kimsesiz kişilerin barınağı olma özelliği de kazanmıştır. Sanayi Mektebi'nin ticarethane ve yetimhane algısından kurtulması ve tam anlamıyla mesleki eğitim kurumuna dönüşmesi mekanik mühendisi olan Servier'in Fransa'dan getirdiği sistem ve zihniyet sayesinde olmuştur. Abdülhamid döneminde, mesleki eğitim programının yönetimi on altı yıl süreyle Fransız uzmanlar tarafından yapılmıştır. Eğitim sisteminin Avrupa'nın gerisinde kalmaması için 1909 yılında mektebin Nizamnamesine bir madde eklenmiştir. Farklı ülkelerden mektebe gelen ustalar ile Avrupa'ya gönderilen Sanayi Mektebi öğrencileri de eğitim sisteminin Avrupa'nın gerisinde kalmaması amacına yönelik oluşan sürece katkıda bulunmuşlardır.

2. Meşrutiyet'in ilan edildiği yıllarda teknik eğitimle ilgili ders kitapları Türkçeye çevrildi ve Sanayi Mektebi'nde okutulmaya başladı. Cumhuriyet'in ilan edildiği ilk yıllara kadar mektepte kullanılan araç gereçlerin çoğu Avrupa'dan ithal edilerek gümrük vergisinden de muaf tutulmuştur. Ancak mektebin kuruluşundan Cumhuriyet dönemine kadar geçen süre içerisinde mektepten 600'den fazla öğrenci mezun olmuştur. Mezun olanların çoğu vilayet sanayi mekteplerinde çalışarak kazanımlarını aktarmışlardır.¹²³ 1931'den itibaren İstanbul Mıntika Sanat Mektebi, İstanbul Bölge Sanat Okulu, Akşam Erkek Sanat Okulu, Sultan Ahmet Erkek Sanat Enstitüsü ve Sultan Ahmet Endüstri Meslek Lisesi isimleri ile mektebin varlığı devam etmiştir. Günümüzde Sultan Ahmet Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi adını taşımaktadır.¹²⁴

¹²² Yıldırım, *Dersâdet Sanayi Mektebi*, s. 138.

¹²³ Yıldırım, *Dersâdet Sanayi Mektebi*, s. 167-169.

¹²⁴ Yıldırım, *Dersâdet Sanayi Mektebi*, s. 169.

Sonuç olarak, mektebin kurulma amacı Avrupa'da üretimi yapılan kaliteli ürünlerin Avrupa'nın kullandığı yöntem ve teknoloji ile birlikte ülkemizde üretilmesidir. Ancak büyük ümitlerle kurulan Sanayi Mektebi, Osmanlı Devleti'nin ekonomik, sosyal ve kültürel şartların elverişsizliği sebebiyle nispeten başarısız olmuştur.¹²⁵ Ancak mesleki teknik eğitim kurumu olarak tarihsel bir rol almıştır. Tanzimat döneminden sonra çocuğu koruma adına yapılan çalışmaların 19. yy sonları ile 20. yy başlarında hız kazanmaya başlamış olduğu bilinmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım vefat etmeden yaklaşık olarak bir yıl önce bir vasiyette bulunarak şu soruyu sorar: “Ben öldükten sonra ruhuma her sene hatim okunsun isterim, bunun için bir miktar para bırakmak isterim, nereye vereyim?” Zübeyde Hanım bu sorusuna Darüşşafaka yanıtını almıştır. Böylece Zübeyde Hanım Darüşşafaka'ya 20 bin kuruş bağış yaparak “Her sene Kadir gecesinde bir Darüşşafaka öğrencisinin hatmi şerif icra etmesini, bundan doğacak sevabı başta Hazreti Muhammed ve ailesi olmak üzere, enbiya ve evliyalara, kendi gelmiş geçmiş aile efradının ruhlarına bağışlanmasını” şart koymuştur.¹²⁶

2.2.2. Darüleytamlar

Darüleytamlar, dönemin hükümeti olan İttihat ve Terakki tarafından 1. Dünya Savaşı sonucu şehit olanların çocuklarına hizmet vermek amacıyla kurulmuştur. Darüleytam kurumunun temelini Darülhayr-ı Ali oluşturmaktadır. Çünkü maddi imkansızlıklar nedeniyle Darüleytam gibi büyük çaplı bir kurum oluşturulamayıp onun yerine 1903'te Darülhayr-ı Ali'nin temelleri atılmıştır.¹²⁷ Bu nedenle Darüleytamlardan bahsetmeden önce Darülhayr-ı Ali kurumuna da değinmek gerekmektedir.

Darülhayr-ı Ali'nin kuruluş süreci, yetim ve Müslüman olan 6-7 yaşlarında bir çocuğun dönemin padişahı olan 2. Abdülhamid'e sunduğu

¹²⁵ Yıldırım, *Dersâadet Sanayi Mektebi*, s. 167.

¹²⁶ Yılmaz Özdil, *Mustafa Kemal*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018, s. 24.

¹²⁷ Nadir Özbek, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Sokak Çocukları: Darülhayr-ı Ali", *Tarih ve Toplum*, S. 138 (1999), s. 11

dilekçe ile başlamıştır. Böylece 13 Kasım 1898 yılında Sadaret (Kaymakamlık) e gönderilen yazıda 2. Abdülhamid'e verilen dilekçeden söz edilmiş, gayrimüslim olan yetimler için büyük okulların bulunduğu fakat Müslüman olan çocuklar için büyük okulların bulunmadığından bahsedilmiştir.¹²⁸ Darülhayr-ı Ali, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kimsesiz çocuklara yönelik oluşturduğu büyük çaplı ilk kurumdur. Bu kurum yatılı bir okul olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumunun amacı devletin sorumluluğunda ve kontrolünde olan kimsesiz çocuklara sahip çıkmak aynı zamanda da kimsesiz çocukların geçimlerini sağlamaları amacıyla bir meslek sahibi edinmeleri amaçlanmıştır. Kurum 400 çocuğa hizmet vermiştir. Ayrıca kurumun öncelikli amacı Müslüman kız ve erkek olan kimsesiz çocuklara hizmet sunmak olsa da ilerleyen dönemde bu kural değişerek gayrimüslim çocuklara da hizmet sunması amaçlanmıştır. Fakat Müslüman erkek çocukların yararlanabileceği bir kurum olarak açılmıştır. Bu durumun sadece bu aşamada kalmasının nedenlerinden birisi dönemin ekonomik imkansızlıklar içinde bulunmasından dolayı gerçekleşmiştir.¹²⁹

Darülhayr-ı Ali kurumunda öğrencilere Kur'an-ı Kerim, ilmihal ve ahlak dersleri ile birlikte Türkçe, Tarih ve Coğrafya dersleri de verilmiştir. Aynı zamanda öğrencilere meslek eğitimini öğretmek için terzilik, kunduracılık, marangozluk, oymacılık, halıcılık ve müretteplik birimleri açılmıştır. Ayrıca Darülhayr-ı Ali kurumunda şimendifercilik eğitimi verilerek demiryolu işletme memuru da yetiştirilmek istenmiş ve başarılı olunmuştur.¹³⁰ Başka bir ifadeyle şu şekilde de izah etmek mümkündür: Darülhayr-ı Ali kurumu, ıslahanelerin modeli alınarak kurulmuştur. Böylece kurumda kültür dersleri ile birlikte meslek dersleri de işlenmiştir. Yani kimsesiz çocuklara meslek eğitimine önem verilmiştir. Aynı zamanda kimsesiz çocukları meslek sahibi yapmanın yanında onların ahlaklı bir birey olarak yetiştirilmesini de amaç edinmiştir.¹³¹

¹²⁸ Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, s.62.

¹²⁹ Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, s.66.

¹³⁰ Hikmet Zeki Kapıcı, *Osmanlı Devleti'nde Kimsesiz Çocukların Eğitimi ve Topluma Kazandırılmaları: Darülhayr-ı Âli Örneği, IV. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (1-3 Eylül 2016), Bildiriler Kitabı*, Muğla 2016, s. 584.

¹³¹ Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, s. 68-69.

İlerleyen zamanlarda sosyo-ekonomik etkenlerin de etkisiyle kimsesiz çocuklar sorununun büyümesi ve bu sebeple halkın girişimiyle üretilen çözümlerin yetersiz kalması sonucunda devlet tarafından çözüm aranmaya başlanmıştır. Böylece Darülhayr-ı Ali var olan ihtiyacı karşılayamaması üzerine 22 Ağustos 1909 tarihinde kapatılmıştır.¹³²

Darüleytamlar, Osmanlı Devleti'nde yetim çocuklar adına kurulan geniş çaplı kurumlardandır. Kelime anlamı olarak *darüleytam*; ev anlamına gelen *dar*, yetimler anlamına gelen *eytam* kelimelerinin birleşmesiyle oluşup, *yetimevi* ya da *yetimhane* anlamında kullanılmıştır.¹³³ “*Dâr-ül-eytâm* (yetimler yurdu) ise yetimlerin barındırıldığı bir kurum, yoksullar yurdu” anlamına gelmektedir.¹³⁴ Himâye, himâyet koruma korunma anlamına gelmekte olup himâye-i Etfâl Cem'iyeti ise Çocuk Esirgeme Kurumu demektir.¹³⁵

Bundan önce Abdülhamid kimsesiz kişiler için Darülaceze kurumunu, çocuklara ise Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi'ni kurmuştur.¹³⁶ Bu kurum 2. Abdülhamid'in vefat etmiş kızına hayrat olarak 1899 yılında inşa edilmiştir. Böylece kurum o dönemde yoksul kadınlara ve çocuklara hizmet vererek faaliyete başlamıştır. Günümüzde Şişli Etfal Hastanesi olarak hizmet vermektedir.¹³⁷

Haydarpaşa Darüleytam Hastanesi de yine bu amaçlar doğrultusunda açılan hastanelerdendir. Hastane, Hasan Ferit (Cansever) Bey'in girişimiyle 1919'da faaliyete başlamıştır. Bu kurum hasta olan çocukların tedavilerinin yapıldığı bir hastane olmakla birlikte diğer darüleytam şubelerindeki sağlık faaliyetlerini denetleme özelliği ile de ön plana çıkmaktadır. Denetleme, Haydarpaşa Darüleytam Hastanesi'nin idari heyeti tarafından yapılmıştır. Darüleytam öğrencilerine hizmet eden Haydarpaşa Darüleytam Hastanesi, 1919 senesinden itibaren dört yıl aynı isimle hizmet vermiştir. Hastanenin

---

¹³² Turgay Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917-1983*, Ankara: 2005, s.8.

¹³³ “Darüleytam”, Meydan Larousse Paris 1960, c.III, s.406.

¹³⁴ “Dâr-ül-eytâm”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1993. s. 167.

¹³⁵ “himâye-i Etfâl Cem'iyeti”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1993. s. 371.

¹³⁶ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 12.

¹³⁷ Nadir Özbek, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*, İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi Yayınları, 2006, s. 43.

yaptığı faaliyetler tamamıyla çocukların haklarının savunulması ile ilgilidir. Günümüzde de kimsesiz çocukların bakımıyla ilgili önemli uygulama örnekleri içermekte olup savaş dönemi uygulamalarında sosyal devlet anlayışının en önemli örneklerini yansıtmaktadır.¹³⁸

Darüleytamlar şehit çocuklarına ve Müslüman ya da gayrimüslim çocuklara yönelik hizmet vermiştir. Ancak ilerleyen süreçte hazinenin para sıkıntısı çekmesi sebebiyle darüleytamlarda bulunan çocukların sayısı azaltılmıştır. Böylece darüleytamlarda bulunan çocuklardan yakın ya da uzak akrabası olanlar bu akrabalarının yanına yerleştirilmişler, bazıları da kuruma başvuran iyi ailelere evlatlık olarak verilmişlerdir. Bu şekilde darüleytamların savaş dönemindeki maddi yükü bir nebze de olsa azaltılmaya çalışılmıştır. Darüleytamların hizmet verdiği çocukların yaş sınırı dönem dönem farklılık gösterse de genellikle 12 yaşına kadar olan çocukların alındığı görülmektedir. Fakat nadiren de olsa 20-22 yaşlarında asker kaçağı delikanlıların da alındığı olmuştur.¹³⁹

Darüleytamların çinicilik, marangozluk, terzilik, kunduracılık ve çorapçılık gibi önemli sanat birimleri bulunmaktadır. Kızlar için ise erkeklerden farklı olarak broderi(nakış), biçme dikiş ve oya şubeleri mevcuttur. Ayrıca müzik eğitime ve izciliğe ayrı bir önem verilmektedir. Yüksek eğitim için başarılı ve istekli çocuklara da ayrı bir önem verilerek daha iyi bir gelecek amacıyla eğitimleri desteklenmiştir. Verilen bu önemin sonucu olarak Darüleytamlarda kendi hayatını kurtaran ve evine ekmek götüren birçok meslek erbabı yetiştirilmiştir.¹⁴⁰

Darüleytamların ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan yardımın halk tarafından karşılanmasını istemeyen devlet, gerekli yardımı kendisi karşılamıştır. Ayrıca merkezden uzakta yer alan darüleytamlar için yardım göndermiştir.¹⁴¹

---

¹³⁸ Mustafa Demir, Havanur Şahin, “Haydarpaşa Darüleytam Hastanesi: 1919-1923 Dönemi”*Tarih Okulu Dergisi*, S. 25 (2016), s. 520-521.

¹³⁹ Yasemin Okur, *Darüleytamlar* (Yüksek Lisans Tezi), OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 53980), s. 37.

¹⁴⁰ Akol, *Kimsesiz Çocuklar*, s. 51-52.

¹⁴¹ Özkan, Niğde Darüleytamı, s. 217.

Osmanlı Devleti'nde yetimlerin sayısı 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı tarihte 100.000'e kadar çıkmıştır.¹⁴² Mondros Ateşkes Antlaşması ile birlikte 1. Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı topraklarını terk ederek kendi ülkelerine dönen İngiliz, Fransız ve İtalyanların ülkemizde bıraktıkları kurumlara tekrar yerleşmek istemeleri sebebiyle bu binalarda oluşturulan darüleytamlar kapatılarak buradaki kimsesizler boş olan saray ve köşklere nakledilmişlerdir.¹⁴³

2.2.3. Darülaceze

Dilencilik konusuyla ilgili İstanbul kadısına 1568 tarihinde yollanan fermanı Reşat Ekrem Koçu şu şekilde aktarmaktadır:

İstanbul Kadısına hüküm ki;

İstanbulda bir takım dilenci araplar türedi. Sapasağlam oldukları halde mahalleler arasında dolaşmakta, halka yağlı kara gibi yapışmakta, adeta zorla para almaktadırlar. Şehir halkından bazı yaramazlar da birer adamın boynuna zincir takarak: “Borçludur.. mahbusdur!” diye sokak sokak dolaştırıp halkı soymaktadır. Bazı sofralar, üçer beşer toplanıp keza sokak sokak dolaşıp Kur'an ve ilahi okuyarak kapılardan para toplamaktadırlar; bir kısım adamlar da yanlarına bir hasta alarak onu dolaştırıp dilenmektedir, bu hastaların arasında sarı illete müptela olanlar da vardır. Bütün bu rezaletler sür'atle ve şiddetle önlenecektir...

Dilencilerle ilgili Kocaeli Sancağı Paşası ile İzmit kadısına hitaben 1759 tarihli diğer bir fermana ise şunlar yazmaktadır:

...cümle azası tam ve sıhhati yerinde olduğu halde İstanbul'da dilenmekte olan 43 nefer dilenci toplanmış ve bir kayığa konularak İzmit'e gönderilmiştir. Her birini muhtelif işlerde kullanmak üzere köylü ve sanatkâr yanına amele ve ırgad olarak dağıtın ve kaçmamaları için gereken tedbir alınsın...¹⁴⁴

¹⁴² Nedim İpek, “1. Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Eden Göçler”, *19 Mayıs ve Milli Mücadele Samsun Sempozyumu Bildirileri (19-20 Mayıs 1994)*, Samsun 1994, s. 84.

¹⁴³ Okur, *Darüleytamlar* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 37.

¹⁴⁴ Reşat Ekrem Koçu, *Dârülaceze (1895-1974)*, İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi, 1974, s. 21.

Buradan da anlaşılacağı üzere dilenciler, bazı “ticaret kumpanyaları” tarafından sokaklarda dilendirilen küçük yaştaki çocuklardır. Bu bir çocuk felaketidir. Çünkü dilendirilen bu çocukların arasında bedenen sakat olan çocuklar da vardır. Bu dönemde ülkede bu çocuklara sahip çıkarak himaye ve tedavi edecek bir kurum bulunmamaktadır.¹⁴⁵ Felaket olarak nitelendirilen bu durum Osmanlı Devleti'nin bir yarası olmuştur. Böylece bu felaketi ortadan kaldırmak amacıyla zaman içerisinde bir düzenlemeye gidilerek dilenciler devletin kontrolüyle ıslah edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle devletin elinde olan bu kontrol, hayır kurumu olan Darülaceze aracılığıyla sağlanmıştır. Darülaceze kurumu devletin dilencilikle olan mücadelesi sırasında kurulmuştur. Darülaceze, sadece dilencileri değil sokaklarda, cami ve kilise kapılarında terk edilmiş halde bulunan çocukları da himayesi altına almıştır. Zaman içerisinde bünyesinde çeşitli değişiklikler yapılmış olsa da Türkiye'nin en önemli hayır kurumu haline gelmeyi başarabilmiştir.¹⁴⁶

Darülaceze'nin kuruluşu 1877 yılındaki Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar gitmektedir. Bu savaştan sonra artan göçler sonucunda sokaklarda hasta, kimsesiz çocuklar ve dilenciler çoğalmıştır. Sokaklardaki bu çocukları ıslah etmek ve meslek sahibi yapmak için 2. Abdülhamid bir ferman çıkarmıştır.¹⁴⁷ Dârülaceze binasının nerede olacağı, Tanzimat Dairesi'nin ileri sürdüğü ve kabinenin de uygun gördüğü İstanbul'un içinde yer alan Yenibahçe Çayırı komisyon tarafından kabul edilmiştir. Bu süreçte padişah îâne biletlerinin basılıp satışa çıkarılmasını emrederek bazı kıymetli eşyalarını komisyonun emrine göndermiştir. Böylece bu eşyaların paraya dönüştürülmesini ve Dârülaceze'nin ilk masrafları için harcanmasını emretmiştir. Abdülhamid'in kendisine ait olan bu eşyalardan birkaçı şöyledir; Bursa işi bir hamam takımı, ipekten bir yatak takımı, oniki altın kaşık gibi.¹⁴⁸ Ancak Dârülaceze'nin yapılacağı yer olarak tespit edilen Yenibahçe çayırını padişah beğenmemiştir. Padişah böyle bir kurumun havadar ve sakin bir yerde kurulması gerektiğini düşünmektedir. Bu sebeple kurumun Kâğıthane tarafında sırtlarda bir tepede

¹⁴⁵ Zafer Toprak, “Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri”, s. 24.

¹⁴⁶ Koçu, *Dârülaceze*, s. 25.

¹⁴⁷ Akol, *Kimsesiz Çocuklar*, s. 49.

¹⁴⁸ Reşat Ekrem Koçu, *Dârülaceze*, s. 37, 39.

bir yer bulunmasını ve inşasına başlanmasını emretmiştir.¹⁴⁹ Binanın inşasına 12 Ekim 1894 yılında başlanarak üç buçuk ay sonra da 12 Şubat 1897 yılında binanın açılış töreni yapılmıştır. İlk olarak Haseki Hastanesi'nden getirilen yüz kadar kimsesiz kadın ve çocuk buraya yerleştirilmiştir.¹⁵⁰

Yıldırım, Darülaceze kurulmadan önce İstanbul'daki genel durumdan şöyle bahsetmektedir:

...Kimsesiz çocuklar da dilenciler gibi uzun yıllar toplumu rahatsız eden bir yaraydı. Viyana Kuşatması bozgunundan sonra İstanbul'da fuhuş yaygınlaşmış, sokaklara, cami ve kilise kapılarına terkedilen gayri meşru çocuklar çoğalmıştı. Külhanbeylerinin sahip çıktığı bu çocuklar 21-22 yaşına kadar hamamlardaki külhanlarda barındıktan sonra hepsi toplumdışı bireyler olarak hayata atılıyorlardı. Temmuz 1846'da Serasker Hasan Rıza Paşa, Padişah Abdülmecid'den aldığı bir fermanla hamam külhanlarını basarak, külhanbeylerini toplattırmıştı. Çocuklar askeri fabrikalara çırak olarak yazdırılmış, delikanlılar da askeri birliklere gönderilmişti. Ancak bir süre sonra yeniden çoğalan kimsesiz çocuklar, kötü niyetli kişilerin ellerinde hırsızlık ve dilencilik yapmaya başlamışlardı.¹⁵¹

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ve sonrasında asker ve sivil 500.000 şehit verilip 1.000.000'u aşan mülteci İstanbul ve Anadolu'ya sığınmıştır.¹⁵² Balkan Savaşları sonucunda da artan kimsesiz çocukların sayısı ile birlikte Anadolu'ya göç başlamıştır. Bu göçler ile Anadolu'ya yerleşen Türkler'den bazılarının çeşitli yerlerden araziler verilirken sakat, korunmaya muhtaç veya kimsesiz olan kişiler ise Darülaceze'ye yerleştirilmiştir.¹⁵³

Darülaceze, "Millet ve mezhep farkı gözetilmeden bütün yoksul Osmanlı tebaasına açık"tır. 1886'da Darülaceze Mekteb-i İbtidaisi¹⁵⁴ açılmıştır. Bu

¹⁴⁹ Reşat Ekrem Koçu, *Dârülaceze*, s. 40.

¹⁵⁰ Reşat Ekrem Koçu, *Dârülaceze*, s. 43.

¹⁵¹ Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, s. 110.

¹⁵² Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1896)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, s. 232.

¹⁵³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, C. 2, Kısım 3, s. 97.

¹⁵⁴ Mekteb-i İbtidaisi: Darülaceze İlkokulu

okulun tek farkı sadece Müslüman olan çocukların din ve meslek eğitimi almaları için kurulmuştur.¹⁵⁵

Dilencilik yasağı, Darülaceze açıldıktan sonra yenilenmiştir. Bu yeni yasa, 28 Ocak 1896 tarihli Darülaceze Nizamnamesi olmuştur. Kısaltılmış şekliyle şöyledir:

...Kendisini geçindirecek hali takatı olmayan sakatlar ve hastalar, kendilerine şer'an bakmakla mükellef kimseleri yok ise, yahut yakınları bulunup da onlar da kendilerini geçindirmekten âciz ise, bu gibileri barındırmak ve beslemek için Darülaceze açılmıştır. Kadın erkek, müslim gayri müslim herkes alınır.

Darülaceze'ye müracaat etmeyip dilenmeye devam edenler zabıta tarafından toplanıp Darülaceze'ye sevkedileceklerdir, taşralı olanlar da memleketlerine sevkedileceklerdir. Halkı iz'âç etmeyerek bir şey satarak dolaşacak dilencilere dokunulmayacaktır...¹⁵⁶

Darülaceze'nin ilk nizamnamesinin bugünkü dile transkripsiyon halini Reşat Ekrem Koçu'dan aşağıdaki şekilde aktarılmıştır:

- A) Kimsesi bulunmayan alil ve sakat erkekler;
  - B) Kimsesi bulunmayan alil ve sakat kadınlar;
  - C) Kimsesiz erkek çocuklar;
  - D) Kimsesiz kız çocuklar;
1. Bunlar için ayrı ayrı daireler inşası.
  2. Bunlardan hastalıklı olanların tedavileri için Dârülaceze'de bir hastahânenin bulunması zarureti.
  3. Çocuklar Dârülaceze'de ilelebed kalamayacaklarına göre, tâlim ve terbiye kabul edenlerinin her sene Tophâne Sanayi Alaylarına verilmesi ve sâir münâsib yerlere yerleştirilmesi.
  4. Dârülaceze'ye alınacaklarda milliyet ve mezheb gözetilmemesi.

¹⁵⁵ Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, s. 111.

¹⁵⁶ Koçu, *Dârülaceze*, s. 25.

5. Dârülaceze idâresinin Şehiremâneti'nin nezareti altında çalışacak heyete tevdi ve bu heyetin reis ve azalarının fahrî olması.
6. Gerekecek masraflar için selâtin vakıflarından para ayrılması. Aynı yardım da sağlanması.
7. İmâretlerde fukarâya verilen yemeklerden Dârülaceze'ye de verilmesi
8. Belediyece şu bu sebeplerle müsadere edilecek ekmek ve sâir gıda maddelerinin Dârülaceze'ye verilmesi.
9. Belediye dairelerince fukaraya yapılan nakdî yardımların Darülaceze'ye ayrılması.
10. Fukara namına verilen balo ve konserlerden %1 Darülaceze hissesi alınması.
11. Tiyatro dühuliyeye biletlerinden sureti mahsusada bastırılacak pullarla bir Darülaceze ianesi alınması.
12. Kimsesiz oldukları halde Darülaceze'ye müracaat etmeyenler ve dilenmeye devam edecek olanların hapisle tecziyesi.
13. Bunlardan taşralı olanların memleketlerine tebidi.
14. Türkiye'nin sâir büyük şehirlerinde de bu gibi acezehanelerin tesisi ve Darülaceze nizâmnâmesinin onlara da aynen tatbiki.¹⁵⁷

Dârülaceze'nin bünyesinde barındırdığı yetimhanede bulunan çocuklar için o günkü literatürde sıbyan mektebi olarak adlandırılan ilkokul kurulmuştur. Türkiye genelindeki tüm ilkokullarda uygulanan ders programı bu okulda da aynen uygulanmıştır. Burada okumak istemeyen çocuklarında sanat öğrenmeleri mecbur tutulmuştur. Çocukların sanat öğrenme faaliyetleri Darülaceze'nin imalathanelerinde gerçekleştirilmiştir. Darülaceze tarihçesinde adı geçen İmalathaneler şunlardır: Halıcılık, Dokumacılık, Çorapçılık, Demircilik, Marangozluk, Fotoğrafçılık. Halıcılık imalathanesi, erkek ve kadınlara mahsus olmak üzere iki tanedir. Her iki halıhanede toplam 18 tezgah bulunmaktadır. Burada erkek ve kadın birer usta ile birer kalfanın gözetiminde

---

¹⁵⁷ Koçu, *Dârülaceze*, s. 31.

ve acezeden 6 kişi ile birlikte 40 çocuk çalıştırılmaktadır. Üretimi yapılan halılar, Bayezid sergilerinde ve dükkanlarda satılıp sipariş ile de halı üretimi yapılabilmektedir. Ayrıca kadın halıhanesinde kız çocuklarına nakış da öğretilmektedir. Dokumacılık imalathanesinde bir usta ve bir kalfa ile birlikte acezeden 6 kişi ile 10 çocuk çalıştırılmaktadır. Çorapçılık imalathanesinde 8 makina bulunup 1 usta ve kalfanın gözetiminde acezeden 6 kişi ile 6 çocuk çalıştırılmaktadır. Çoraphanede Darülaceze'nin çorap ihtiyacı temin edildikten sonra üretimi yapılan diğer çoraplar da dükkan ve sergilerde satılmıştır. Demircilik imâlâthesinde 1 usta ile 3 çocuk çalışmaktadır. Dârülaceze'deki tüm makinaların icap eden tamirleri ve demire ait diğer tamiratlar da bu imâlâthanede yapılmaktadır. Son olarak fotoğrafçılık bölümünde ise çocuklara fotoğraf makinası ile fotoğraf çekimi öğretilmektedir.¹⁵⁸

Sonuç olarak Darülaceze ile kimsesiz ve yetimlerin haklarının korunmasına çalışılmıştır. Osmanlı Devleti ırk, mezhep ve din ayrımı yapmadan yetimleri devletin koruması altına almıştır. Bunu üç şekilde gerçekleştirmiştir. Darülaceze'ye yerleştirilmesi uygun bulunanlar Darülaceze'ye yerleştirilmiş, bulunmayanlar ise bağlı oldukları cemaate ait yetimhanelere yerleştirilmişler ya da kendileri için atanan vasilere emanet olarak verilmişlerdir.¹⁵⁹ Dârülaceze tarihine baktığımızda Memduh Paşa, Darülaceze'ye hizmet etmiş ve emek vermiş kişilerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁰

1919 yılına ait bir izlenimini Sertel, şu şekilde anlatmaktadır:

... Limanda çeşitli bayraklarla süslenmiş düşman gemileri yatıyor. Yemen'den, Galicya'dan, çeşitli cephelerden katar katar İstanbul'a dönen Mehmetçikler perişan...

Haydarpaşa İstasyonu evlatlarını, kardeşlerini aramaya gelen halkla tıklım tıklım. Dönenler çocuk denecek kadar genç. Bazılarının ayaklarında hala köy çarıkları var. Paltoları yok. Soğukta titriyorlar. Bunlar Arabistan çöllerinde, harp cephelerinde niçin, kimin için dövüştüklerini bilmeden

¹⁵⁸ Koçu, *Dârülaceze*, s. 44-46.

¹⁵⁹ Salih Özkan, "Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19. (2006), s. 215.

¹⁶⁰ Koçu, *Dârülaceze*, s. 43.

dönüyorlar. Yurttaşlarını yabancı topraklarda bırakmışlar. Gömüldükleri toprak kümesinin üstünde ne bir taş ne kimliklerini belirten bir yazı var. Bunlar, bir harp macerasında harcanmış Anadolu evlatlarıdır.

Bu macerada ölenlerin, yaralananların, kayıpların sayısı belli değil. Yurt içinde açlıktan, hastalıktan ölenlerin de sayısı belli değil. ...Kenar mahalleler yoksulluğun somut bir örneği. Bir yanda çullara sarılmış, çıplak ayaklı çocuklar sırtıyor. Öte yanda vagon ticaretiyle milyonlar vuran Topal İsmail Hakkı Paşalar, Bulgur Palaslar kuran harp zenginleri, Viyanalı artist Mioviç'in sigarasını banknotlarla yakıyorlar. Harp içinde saman ekmeği yiyenlerle, harpte zengin olanlar karşı karşıya...¹⁶¹

2.2.4. Himaye-i Etfal Cemiyeti

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşundan bahsetmeden önce cemiyetin kurulmasına zemin hazırlayan gelişmelerden genel olarak daha önce bahsedilmiştir. Ancak Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni tam anlamıyla anlayabilmek için Anadolu'nun o günkü durumunu bir de sosyal açıdan açıklamak gerekmektedir. Devlet maddi olarak yıpranmış olup temel ihtiyaç maddelerini bile tedarik etmekte zorluk yaşamaktadır. Sağlık konusunda da eksiklikler bulunurken yaşanan savaşlar sonucu ortaya çıkan hastalıklar işi daha da zorlaştırmaktadır. Bu dönemde korunmaya muhtaç durumda olan çok sayıda çocuk ülkenin hemen hemen her köşesinde başlıca sorun ve tabir yerindeyse yara olarak ortaya çıkmış, el uzatılmayı beklemektedir.¹⁶² Yine bu dönemde İstanbul'da sefalet ve yoksulluk hüküm sürerken, sokaklarda dilenciler çoğalmıştır.¹⁶³ Cemil Topuzlu Paşa o günkü durumunu şu şekilde anlatmaktadır: "...geçen beş sene içinde savaşlar sırasında çaresiz halk hudutlarda vatanın savunmasıyla meşgul iken, kadın, çocuk ve yaşlılar her türlü eziyet ve cefayı çekmiş, sefaletin son derecesine düşmüş ve birçoğları açlıktan ve hastalıktan ölmüştür."¹⁶⁴ Ayrıca Yaşar Kemal, *Fırat Suyu Kan Akıyor* adlı

¹⁶¹ Sertel, *Roman Gibi*, s. 17-19.

¹⁶² Makbule Sarıkaya, "Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi", *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 3. (2003), s. 195.

¹⁶³ Stefanos Yerasimos, *İstanbul 1914-1923*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s. 189.

¹⁶⁴ Cemil Topuzlu (Paşa), *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul: Arma Yayınları, 1994, s. 190.

romanında da savaş sonrasında sürüler halinde dolaşan kimsesiz çocuklardan bahsetmektedir.¹⁶⁵

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşuna dair birçok farklı bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle farklı kaynaklardan edinilen bilgilere göre görüş birliğine varmak zor gibi görünse de, konuyla ilgili incelenen kaynaklar doğrultusunda güçlü olan iki farklı tarih bulunmaktadır. Kaynakların bir kısmında Osmanlı Dönemi'nde Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin olduğundan bile bahsedilmemiş Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kuruluş tarihi 1921 olarak verilmiş ve kurumun Ankara'da kurulduğu bilgisi verilmiştir. Diğer bir bölümde yer alan kaynaklarda ise Osmanlı Dönemi'nde Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi bir kurum olduğundan bahsedilmiştir.¹⁶⁶Konuyla ilgili kaynaklardan elde edinilen bilgilere göre, Osmanlı Devleti döneminde kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ilk kuruluş yılı 1908'dir. 1908'de ilk kez Kırkkilise'de kurulmuştur. Böylece Kırkkilise, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun temelini atıldığı yer olarak tarihe geçmiştir. Balkan Savaşı'na kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak Balkan Savaşı, Trablusgarp Savaşı ve ardından 1. Dünya Savaşı'nın olumsuz ve kötü şartları sonucunda milyonlarca genç cephelerde kalmış, kimsesiz ve bakımsız Türk evlatlarını himaye etmek üzerine çalışmalarını sürdüren kurumlar ihtiyacı karşılayamaz olmuştur.¹⁶⁷Darüleytamların ihtiyacı karşılayamaması üzerine az sayıda çocuğa daha yeni ve düzen içinde olan kaliteli bir kurum ihtiyacı oluşmuştur. Yeni oluşacak olan bu kurum Himaye-i Etfal Cemiyeti'dir. Darüleytamların bu ihtiyacı karşılayamama sebebi, devam eden 1. Dünya Savaşı'nda şehit olanların çocuklarının kimsesiz kalmasıdır.¹⁶⁸ Aşağıdaki yazıda dönemin durumu açıkça gözler önüne serilirken, kimsesiz kalan çocuklardan da yeni bir toplum oluşturma arzusu vardır:

Yurttaş,

---

¹⁶⁵ Ferhunde Özbay, "1911-1922 Yıllarında Anadolu'nun Kimsesiz Kız Çocukları", Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, (Ed.), Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler, İstanbul: Kişisel Yayınlar, 2003, s. 108.

¹⁶⁶ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 9-10.

¹⁶⁷ *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*.

¹⁶⁸ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 13.

Eğer doğan çocuklardan yüzde kaçının yaşadığını, kaçının öldüğünü sana bir rakam halinde veya bir nisbet olarak verecek olursak tüylerinin ürpereceğinden asla şüphe etmiyoruz... Kaybımızın derecesini şu basit mesele sana gösterebilir. Doğanlardan hiçbirini nedensiz olarak ölümün kucağına uzatırcasına atmayan, doğarken varlıksız ve bilgisiz anaya el uzatan, doğduktan sonra çocuğu özlediğimiz şekilde benimseyen bir Türk Cemiyeti tasavvur et.¹⁶⁹

6 Mart 1917 tarihinde Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük eden kişiler Galatasaray Yurdu'nda toplanarak hükümete sunulacak olan beyannamenin yazımını tamamlamışlardır. Hükümetin izniyle cemiyet kurulmuştur. Cemiyetin en yüksek karar birimi Genel Kurul'dur.¹⁷⁰ Yirmi kişilik Merkez Heyeti şu kişilerden oluşmaktadır:

Reis: İsmail Canbulat Bey, Reis-i Sani: Muhtar Bey, Katib-i Umumi: Celal Derviş Bey, Muhasebeci: Osman Tevfik Bey, Muhasebeci: Kemal Derviş Bey, Üyeler: Adnan Bey, Servet Efendi, Nesim Mezalyah Efendi, Haralambidi Efendi, Doktor Rasim Ferid Bey, Mustafa Reşad Bey, Ahmed Emin Bey'dir. Cemiyetin kuruluşu ile ilgili hükümet tarafından çıkan karar sonucunda cemiyete sekiz kurucu üye daha eklenmiştir.¹⁷¹ Bu kuruculardan Maliye Nazırı Cavid Bey, İsmail Canbulat Bey ve Emanuel Karasu Efendi gibi kişilerin olması dönemin hükümeti ve fırkası olan İttihad ve Terakki'nin cemiyet ile olan bağımlı açıkça göstermektedir.¹⁷² Cemiyete maddi gelir sağlayan kaynaklar arasında cemiyete yapılan bağışlar ve cemiyete üye olan kişiler bulunmaktadır. Ayrıca cemiyete maddi kaynak sağlamak amacı doğrultusunda gazetelere ilan verilerek yurtdışında bulunan Müslümanlar ile irtibat kurulmak istenmiştir.¹⁷³ Cemiyet halk tarafından yapılan bağışların artması için propagandalar yapmış ve sürekli yayınlar çıkarmaktadır.¹⁷⁴ Cemiyet, bu maddi kazanımlarla ayakta kalmaya çalışmıştır.

İstanbul'da kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti, Kırklareli'de bulunan cemiyet ile birleşmiştir. Böylece cemiyetin merkezi İstanbul Himaye-i Etfal

---

¹⁶⁹ Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı

¹⁷⁰ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 16.

¹⁷¹ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 15.

¹⁷² Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 16.

¹⁷³ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 11.

¹⁷⁴ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 43.

Cemiyeti olarak faaliyetlerini buradan yürütmeye başlamıştır.¹⁷⁵ Bundan sonra Ankara'da yeni bir cemiyet açılıncaya kadar cemiyetin adı İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti olmaktan çıkmış, tek bir çatı altında birleştirildiği için Himaye-i Etfal Cemiyeti olarak dile getirilmiştir.

Cemiyet, ilk faaliyet olarak 1. Dünya Savaşı'nda yetim ve öksüz kalmış çocukları korumak amacıyla 1917 yılının sonlarında İstanbul Firuzağa'da bir çocuk misafirhanesi kurmuştur. İlk olarak 100 kişi kapasite ile açılan misafirhanenin kapasitesi daha sonra arttırılmıştır. Öğretmenler, misafirhanede barınan öğrencilerin eğitiminden sorumlu olmuşlardır. Cemiyet, misafirhaneye öğrenci alımını hayırsever olan ailelere gazeteler vasıtasıyla duyurmuştur.¹⁷⁶ Misafirhanede hizmet alan çocuklar, daimi olarak misafirhanede kalmamıştır. Çünkü uygun olan bazı çocuklar evlatlık verilmiş, bazıları çırak olarak çalışması için işe yerleştirilmiş bazıları da okullara öğrenci olarak verilmiştir. Böylece misafirhanede 1917-1922 yıllarında 2027 tane çocuk istihdam edilmiş bulunmaktadır.¹⁷⁷ Yani misafirhanede bakılan çocukların evlatlık olarak verilmeleri ayrıca işe ve okullara yerleştirilmeleri cemiyet tarafından misafirhanede daha fazla sayıda çocuk istihdam edilmesini sağlamıştır.

Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulduğu ilk yıllarda hizmet verdiği hiçbir çocuğu cins, mezhep ve milliyet olarak ayırt etmemiş ülkede zor durumda kalan her çocuğa hizmet vermiştir. Ancak 1. Dünya Savaşı bittikten sonra imzalanan Mondros Mütarekesi ile birlikte bazı kuruluşlar kendi dinlerinden olan çocukları koruma altına almıştır. Böylece cemiyet yalnızca Müslüman olan çocuklara hizmet vermeye başlamıştır.¹⁷⁸

Cemiyetin diğer bir faaliyeti Kalender'de “Ziraat Yurdu” açmasıdır. Ziraat Yurdu, çocukların toprakla uğraşmaları, topraktan ürün almayı alışkanlık haline getirmek ve hayvancılığa ait bilgiler sunmak amacıyla kurulmuştur.¹⁷⁹ Ziraat Yurdu'na, misafirhanede bulunan çocuklardan gerekli

---

¹⁷⁵ Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917-1983*, s.4.

¹⁷⁶ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 32.

¹⁷⁷ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 12.

¹⁷⁸ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 35.

¹⁷⁹ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 34.

özellikleri taşıyanlar seçilerek zirai eğitim görmeleri için alınmaktaydı. Ziraat Yurdu zamanla diğer kurumlardan ve cemiyetlerden aldığı yardımlar sayesinde büyüyerek çalışmalarını genişletmiştir. İşgal yıllarında bile faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁸⁰ Kısaca yurdun amacı tarımla uğraşan bir ülkenin çocuklarını tarım ve hayvancılığa yönlendirmektir. Çocuklara burada öğretilen başlıca işler: yatak yapmak, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, genel temizlik, hayvan yemlemek, çift sürmek, harman dövmek, tohum ekmek ve budama faaliyetleridir.¹⁸¹ Cemiyet eğitim konusunda faaliyetlerine devam ederken diğer taraftan da misafirhanedeki çocuklara alternatif eğitim imkanları sunmaya çalışmıştır. Cemiyet, Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından misafirhanedeki çocuklardan bir kısmını tarım eğitimi almak için Macaristan'a yollama kararı olsa da Macaristan'daki olumsuz şartlardan dolayı sebebiyle bu girişim başarılı olamamıştır.¹⁸²

Ziraat Yurdu mali yardımların kesilmesine uzun süre dayanamaması sebebiyle 1931 yılında kapanmıştır.¹⁸³ Bundan dolayı yurtda bulunan çocuklar yatılı okullara, Yalova Gazi Çiftliği'nin süthanesine ve Darülaceze'ye yerleştirilmiştir.¹⁸⁴

Kurum sadece çocuk ile ilgilenmeyerek çocuk ile anneyi birlikte ele almıştır. Böylece diğer çalışmasını anne-çocuk sağlığına yönelik olarak yapmıştır. Açtığı dispanserlerle hastaları muayene etmiş, ücretsiz ilaç dağıtımını yapmıştır. Dispanserler ilk olarak Şehzadebaşı, Bakırköy ve Üsküdar'da açılmıştır.¹⁸⁵

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin amaçları ve kuralları net bir şekilde nizamnamede açıklanmıştır. Böylece cemiyetin nizamnamesine göre, cemiyette himaye edilecek olan çocukların belli bir yaş sınırı vardır. Bu yaş sınırı 13'tür. Ancak Merkez Heyeti gerekli görürse yüksek yaşta bulunan

---

¹⁸⁰ Makbule Sarıkaya, "Türkiye'de Zirai Eğitime Bir Örnek: Kalender Ziraat Yurdu", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, C. 4, S. 87 (2012), s. 90-91.

¹⁸¹ Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917-1983*, s. 10.

¹⁸² Sarıkaya, *Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi*, s. 200.

¹⁸³ Sarıkaya, "Kalender Ziraat Yurdu", s. 98.

¹⁸⁴ Faik Reşit Unat, *Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: MEB Yayınları, 1964, s. 77-80.

¹⁸⁵ Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917-1983*, s. 10.

çocukları da himaye etme hakkına sahiptir. Cemiyetin önemseydiği konular arasında çocukların sağlık ve ahlak sorunları da yer almaktadır. Cemiyet sağlık konusunda çocukların sağlıklı ortamlarda ve okullarda eğitim görmesini gerekli görmektedir. Böylece cemiyet bazı yerlere hastane ve senteriyum inşasını başlatmak, fakir ve hasta olan çocuklara tedavi imkanı sunmak ve çocukları sigara ve içkiden korumak gibi kurallar koymuştur.¹⁸⁶ Cemiyet ahlaki olarak da bazı kurallar koymuştur. Örneğin, çocukların iyi bir ahlaka sahip olmasının gerekliliğini savunmuştur. Bundan dolayı çocukları ticari bir meta haline getirilmesinin yasak olmasını ve çocukları ahlaki yönden yıpratacak fuhuş, meyhaneler, zararlı içeriğe sahip tiyatro ve sinemalardan da uzak durmaları gerektiğini açıklamıştır. Çocuk ahlaksızlığa ebeveyn tarafından düşürülmüşse cemiyet çocuğu kanun ile anne ve babasından ayırarak *salim* bir kişiye nakletmeyi amaç edinmiştir. Cemiyetin diğer politikalarından bazıları ise; özürlü çocukların bakımını sağlamak, kız çocukları için parasız ev imkanı sunmak, zorunlu eğitim kanununun uygulanmasını sağlamak ve çalışan kadınlara gündüz bakımevi inşa etmektir.¹⁸⁷

Cemiyetin hizmet politikalarının çeşitliliğinden bahsetmeden önce bu politikaların maddiyatla alakalı olduğunu ve hizmet çeşitliliğinin bu doğrultuda şekillendiğini de unutmamak gerekmektedir. Çünkü bahsedilen bu faaliyetlerin çeşitliliği maddi imkanlara dayanmaktadır. Bu sebeple kurum çocukların öncelikli gereksinimleri doğrultusunda hareket etmiştir. Böylece Süt Damlaları'nı kurmuştur. Bu birimin kuruluş amacı çocuklara hijyenik ve temiz süt dağıtarak sağlıklı bir nesil yetiştirmek amaç edinilmiştir. Böylece kurum, açlığın ve çocuk ölümlerinin de önüne geçmek istemiştir.¹⁸⁸ Çocuklar için tüketilen et ve süt ihtiyacının karşılanması için kuruma ait olan bahçede inek beslenilmiştir.¹⁸⁹ Süt damlaları ile ilgili 1929 yılında yayımlanan Halk Dergisi aşağıda şu bilgileri vermiştir:

Umumi harp belası memleketi yakıp kavurduğu vakit zavallı yavrular içecek süt değil, yiyecek ekmek bile bulamıyorlardı. O vakit nice yavrular açlık ve

¹⁸⁶ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 16.

¹⁸⁷ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 17.

¹⁸⁸ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 25.

¹⁸⁹ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 30.

düşünlük yüzünden helak olup gitmişlerdi. Bugün Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin vücuda getirdiği Süt Damlası evi sayesinde her yıl yüzlerce yavrunun ölümden kurtulduğunu görüyoruz. Çocuk kıranının başlıca sebebi süttür. Temiz ve gıdalı süt içemeyen, ana sütünden her ne sebeptense mahrum kalan bebekler, midelerinin hazmedemediği şeyleri yediklerinden, ister istemez, mideleri bozuluyor, ishale tutuluyor, yavaş yavaş kuruyup söniyorlar.¹⁹⁰

Kurum okul çağında olan çocuklara gıda hizmeti sunmak için aşevleri açmıştır. Aşevleri iki farklı hizmet vermektedir. Bu hizmetlerden biri Talebe Sofraları diğeri de Aşevleri'dir. Talebe Sofraları, öğrenciler için bol kalorili ve temiz yiyecekler yedirmek amacıyla kurulmuştur. 1927 yılına gelindiğinde ise kurum çocuklar için banyolar açmıştır.¹⁹¹ Aslında kurumun çocuklara sunduğu bu hizmetlerin hemen hemen hepsi devletin o dönemdeki yaşam şartlarının olumsuzluğunu göstermektedir. Çünkü bu dönemde devletin ekonomik kaynakları yetersiz iken halk da fakirlik içinde yaşamaktadır. Başka bir ifadeyle bu koşullar içinde yaşayan halkın yardımına Çocuk Esirgeme Kurumu koşturmuştur.¹⁹² Ayrıca cemiyet broşür, poster ve dergiler aracılığıyla birçok konuyla ilgili vatandaşları bilgilendirerek ebeveynleri eğitmiştir. Yine bu bağlamda cemiyet tarafından çocuk ve çocuğun bakımı ile ilgili birçok telif ve tercüme eser yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra 23 Nisan Çocuk Bayramı olarak kabul edilerek çocuk haftasının bütün yurttaki kutlanması bu konuda atılan önemli adımlardan birisidir. 23 Nisan sadece Çocuk Bayramı olarak kutlanmakla kalmamış çocukların sorunları halka duyurulmuş böylece cemiyet ve devlet çocuk konusunda yapılacak olan faaliyetlerini ve gayelerini anlatma girişiminde bulunmuşlardır.¹⁹³

Kurum, çocukların sağlığı ve yaşamlarının devamı için çocuk yuvaları ve şefkat yurtları açmıştır. Bu yuvalardan şu şekilde bahsedilmektedir:

Bu yuvalar; minicik beyaz karyolalarında, beyazlar giyinmiş şefkatli hemşirelerin seven ve anlayan bakımı altında cıvıldaayan, parmaklarını emerek

¹⁹⁰ "Sosyal Hizmet, Toplum ve Sokak", *SABEM Dergisi*, Sosyal Hizmetler Araştırma, Belgeleme, Eğitim Vakfı Yayını, S. 11, Mayıs 1997 Akt. Çavuşoğlu, Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar, s. 48-49.

¹⁹¹ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 26.

¹⁹² *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 27.

¹⁹³ Makbule Sarıkaya, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* S. 34, (2007), s. 326.

masum yüzleri insanı içlendiren bebekleriyle görenler, bir insan çiçeği bahçesinde imişçesine, bir derin ve tatlı, bir büyük ve kuvvetli güvenin dalga dalga ruhunu bürüdüğünü hisseder.

Bu yuvalarda boy boy ve renk renk bebekler, çocuk bakımından hiçbir şartını unutmayan titiz bir ihtimamla büyütülürler. Bunlar arasında, anasını kara toprağa vermiş, varlıklı babaların yavruları da vardır. Bunları görmek, insanın bütün ömrü boyunca seve seve ve zevkle, güvenle, hatırlayacağı çok derin izler bırakır.¹⁹⁴

Aslında çocuk yuvalarındaki atmosferi ve çocuk yuvalarının genel durumunu tek cümleyle şu yazı özetlemektedir: "Bu müesseselerdeki bebekler; kanat alıştırıp uçuncaya kadar yuvada bekleyen yavru kuşlar gibi, okullara yerleştirilinceye kadar, ana, babaları tarafından alınıncaya kadar, bakılıp büyütülür, yetiştirilip geliştirilirler."¹⁹⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere Çocuk Esirgeme Kurumu, çocuklara gerçekten anne, baba şefkatini ve sevgisini yaşatmaya çalışmıştır.

Cemiyetin çocuklara sunduğu diğer bir hizmet, gündüz bakımevleri açılmasıdır. Burada anneleri çalışan çocuklar, annelerinin iş saati süresince kurumda çalışan elemanlar(bakıcılar) tarafından bakılmaktadırlar. Bu durum kurum sayesinde sistemli bir şekilde yürütülmüştür ki ilerleyen süreçte gündüz bakımevlerinde çalışacak elemanların yetiştirilmesi için Çocuk Bakıcı Ortaokulu açılmıştır. Ankara'da açılan bu okulun amacı çocukların bakımını sağlayacak elemanlara en modern yöntemlerle çocukların bakımının öğretilmesidir. Bu okulu bitiren öğrenciler çocuk bakıcısı olarak mezun olmaktadır.¹⁹⁶ Ancak bu okul mezunları sadece Çocuk Esirgeme Kurumu'nda değil farklı kurumlarda da eleman olarak çalışabilmiştir.¹⁹⁷

Cemiyetin çocuk koruma politikasında sadece kimsesiz ve öksüz çocuklar değil tüm çocuklar vardır. Bütün çocukların hayatını ve hukukunu korumak cemiyetin görevi olarak benimsenmiştir. Kurumun çalışmaları çocukların doğmadan önceki durumlarına kadar uzanmaktadır. Bu çalışmalar,

---

¹⁹⁴ *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*, s. 10.

¹⁹⁵ *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*, s. 12.

¹⁹⁶ *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*, s. 12.

¹⁹⁷ *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 34.

evlenecek kişilerin beden ve ruh sağlıklarının eşit olması gerekliliğini, gebelik döneminde annenin yanında bulunması gereken sağlık kurallarından çocuğun; doğum, emzirilme, beslenme, yıkanma, muayene, bakım, oyun ve okul dışındaki okuma faaliyetleri en ince ayrıntısına kadar eksiksiz bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca çocuk ölümlerinin ve çocuk düşürmenin önüne geçmek de kurumun çalışmaları içinde yer almaktadır. Böylece çocukların sağlığı ve terbiyeleri konusunda halkı bilinçlendirmek kuruma ait çalışmalar içerisinde sayılmıştır.¹⁹⁸ Buradan da anlaşılacağı gibi kurum maddi olarak güçlendikçe sunduğu hizmetlerin çeşitliliği de artmıştır.¹⁹⁹

Kadınlar, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulduğu ilk yıllardan itibaren cemiyete önemli katkılarda bulunmuşlardır. Nizamnameye, merkezi idarede ve bazı şubelerde Hanımlar Heyeti'nin bulunması gerektiği maddesi eklenmiştir. Hanımlar Heyeti, ilk kez 19 Haziran 1917'de kurulmuştur.²⁰⁰ Bunlar, Subhiye Hanım, Madam Kartali, Suad Reşad Hanım, Mebrüke Hanım, Esmâ Habib Hanım, Naile Hamdi Hanım, Hadiye Selim Sırrı Hanım, Leyla Hanım, Kamuran Hanım, Madam Panceyiri, Madam Mazelyah, Madam Vogliyeri, Azize İsmail Hakkı Hanım, Feriha Muhtar Hanım'dır

Kurucu heyet tarafından bir amblem düşünülür ve ön planda bacaklarının arasına başını alarak oturmuş bir çocuğun resmi yer alırken arka planda ise bir cami bulunmaktadır. Bu figür yani simge cemiyetin resmi amblemi kabul edilmiştir. Ayrıca cemiyetin matbu evraklarında bulunacak olan üçgenin içindeki yeşil hilal, alamet-i farika düşüncesini tanımlamaktadır. Bu üçgenin üç kenarında ise sıhhat, irfan ve ahlak sözcükleri yer almaktadır.²⁰¹ Cemiyetin genel merkez binasının yeri uzun bir süre sonra kesinleşmiş bulunmaktadır. Merkezi Heyet'in Beyoğlu'ndaki Bursa Sokağı'na taşınmasıyla birlikte, binada ilk toplantı 10 Haziran 1917 yılında yapılmıştır. Cemiyet ile ilgili en göze çarpan ve özet olarak söylenebilecek görüş şudur ki; "Cemiyetin maksadı çocukları himayedir ve cidden muhteremdir."²⁰²

¹⁹⁸ *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*, s. 4.

¹⁹⁹ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 24.

²⁰⁰ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 20.

²⁰¹ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 22.

²⁰² Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 28-29.

1. Dünya Savaşı, tüm şiddetli haliyle sürerken savaşın olduğu bölgelerden getirilen kimsesiz çocuklar Harbiye Mektebi'ne yerleştirilmiştir. Himaye-i Etfal Cemiyeti, mektepte bulunan çocuklarla ilgili Harbiye Nezareti ile bir görüşme yapılarak yeterli ödenek sağlandıktan sonra mektepteki çocuklar, Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından bakılmaya başlanmıştır.²⁰³ Bu, cemiyetin kimsesiz çocukları barındırma amaçlı yaptığı ilk faaliyetidir. Cemiyet, düzenlenen toplantı sonucunda burada bulunan kimsesiz çocukları himaye etme kararı almıştır. Böylece 28 Kasım 1917 yılında Firuzağa Mahallesi'nde (Beyoğlu) *Çocuk Misafirhanesi* açılmıştır. Bu misafirhane ilk önce 100 yatak kapasitesine sahip olarak hizmet vermeye başlamıştır. Ancak cemiyetin amacı daha çok çocuğa hizmet vermektir. Cemiyetin misafirhanesindeki bu çocuklar yetiştirilmek üzere, bazı ailelere *evladlık*, ticaretle uğraşanların yanlarına *çırak* ve bazı okullara ise *talebe* olarak verilmiştir. Böylece misafirhanede boş kalan yerler için yeniden çocuk alınmıştır.²⁰⁴ Çocuk yuvası kelimesi, 1950'lerden önce pek kullanılmayarak onun yerine Ana Kucağı kullanılmıştır. Daha büyük çocukları himaye etmek için açılan kurumlara ise Ana Kucağı değil Şefkat Yurdu denilmiştir. Bu süreçten sonra Çocuk Esirgeme Kurumu bu birimlerin hepsini tek bir çatı altında toplayarak Çocuk Yuvaları olarak nitelendirmiştir.²⁰⁵ Çocuk Yuvaları ile ilgili dönemin önemli kaynağı şu bilgileri vermektedir:

... Çocuk Yuvası ismini verdiğimiz bu müessesede, süt çağından itibaren alınarak eli ekmek tutuncaya kadar himaye edilmesi icap eden çocuklar bakılmaktadır. Alınan çocukların ekseriyetini köylerde süt çağında iken anası ölen ve öksüz kalan yavrular teşkil etmektedir.²⁰⁶

Evladlık verilmiş olan çocukların her ay misafirhanede toplanıp, durumlarının nasıl olduğunu cemiyetteki yöneticilere anlatma imkanı da vardır. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin önem verdiği öncelikli konulardan biri sağlık konusudur. İstanbul'da bazı fakir semtlere *muayene evi* açarak anne ve

²⁰³ Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917-1983*, s. 12.

²⁰⁴ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 30-31.

²⁰⁵ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 28.

²⁰⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihi 1921-1939*, s. 26.

çocuklar için para vermeden tedavi olabilmelerini kararlaştırmıştır. Ayrıca cemiyet, İstanbul'da üç tane *dispanser* açmıştır. Bu dispanserler Şehzadebaşı, Kadıköy ve Bakırköy'de açılmıştır. Sonraki süreçte Üsküdar'da bir dispanser daha açılmıştır.²⁰⁷

Cemiyet, 20 Eylül 1917'de ilk şubelerini Kırkkilise (Kırklareli) de açmıştır. Şubenin Reisi Dr. Fuad Umay, Katib'i Nizami Bey, Veznedar'ı Celal Bey'dir. Cemiyet Kırkkilise şubesine bağlı olan Babaeski, Mustafa Paşa, Pınarhisar, Vize ve Üsküb'te de ek şubeler açmış bulunmaktadır.²⁰⁸

Cemiyetin Kırkkilise'den sonra kurulan diğer şubeleri ise Samsun, İzmit, Konya, İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu, Haliç, Kadıköy, Bakırköy ve Yeniköy'dür.²⁰⁹ Cemiyet farklı zamanlarda Musul, Erzurum, Eskişehir, Kastamonu ve Bolu'da şubeler açmıştır. İzmir ve ardından İstanbul işgal altında kalınca cemiyetin taşradaki şubelerle bağlantısı kesilmiştir. Böylece 1919 yılı sonlarında Merkez Heyeti'nin kararıyla İstanbul'daki şubeler kapatılmıştır. Sadece diğerlerinden daha güçlü olarak nitelendirebileceğimiz Kadıköy'deki şube kapatılmamıştır.²¹⁰ Himaye-i Etfal Cemiyeti savaş döneminde zor şartlardayken bile çalışmalarına devam etmiştir. Çünkü çocuk, ordu ve halk tarafından büyük bir saygı görmüş böylece kısa sürede yurdun içine yayılarak faaliyetlerini sürdürmüştür.²¹¹ Ancak İzmir işgal edilince İzmir Mazlumlarına Muavenet Heyeti işgalden dolayı zor duruma düşen çocuklar için Hilal-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden yardım istemiştir. Böylece onbeş çocuk İstanbul'a götürülüp içlerinden yeteneği olan dört kişi Kandilli Kız Lisesi'nde yatılı okumak üzere seçilmiştir.²¹²

Etfale Muavenet Beynelmillel Heyet-i İttihadiyesi Türk Komitesi'nin müracaatıyla Cenevre'de bulunan Etfale Muavenet Heyet-i İttihadiyesi Merkezi bazı gıda maddelerinden ve giysilerden oluşan yardımı Türkiye'de

---

²⁰⁷ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 35.

²⁰⁸ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 40.

²⁰⁹ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 37-38.

²¹⁰ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 42.

²¹¹ Oral Onur, *Edirne Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri*, Edirne: Türkiye Kızılay Derneği, 2004, s. 17.

²¹² Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 47-48.

bulunan yetimlere ulaştırmıştır. Bu yardım Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından İstanbul'dan belirli çocuklara dağıtılmıştır. Yurtdışından gelen diğer bir yardım ise İngiltere'deki Londra Etfale Muavenet Cemiyeti tarafından yapılmıştır. Buradan getirilen yünlü kumaşlar dikilip ihtiyacı olan çocuklar için verilmiştir.²¹³

Milli Mücadele yıllarında cemiyetin üyelerinden olan birçok kişi Ankara'ya geçmiş bulunmaktadır. Çünkü İstanbul işgal altında olduğu için cemiyetin çalışmaları güçleşmiştir. Ayrıca Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne yapılan maddi destek yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Tam da bu sıralarda Ankara'da yeni bir Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur.²¹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden bazı üyelerin girişimleriyle İstanbul'da bulunan Himaye-i Etfal Cemiyeti ile aynı adı taşıyan cemiyet Ankara'da 23 Nisan 1920'de kurulmuştur. Cemiyet isim olarak benzerlik taşımakla birlikte nizamnameleri ve kurucuları açısından da benzerlik bulunmaktadır.²¹⁵ Cemiyet bir masa ve on sandalyeden oluşan perdesiz küçük bir odada tesis edilmiştir. Cemiyete eşya olarak yardım yapan ilk kişi Akçeşehirli Arif Bey'dir. Arif Bey'in iki top kumaş yardımı ile kurumda bulunan kimsesiz çocuklar giydirilmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak, Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne telgraf çekerek savaş bölgesinde olan köylerde çok sayıda yardıma muhtaç çocuğun olduğunu ve çocukların himaye edilmesi gerektiği bilgisini vermiştir.²¹⁶

Kurum, tekrar 30 Haziran 1921'de yapılandırılmıştır.²¹⁷ Fakat kurum tekrar kurulmasına rağmen Kurtuluş Savaşı nedeniyle çalışmalarına tam olarak başlayamamıştır. Çünkü Kurtuluş Savaşı'nda Osmanlı Devleti birden çok cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle cephelerde savaşan kişilerin çoğu şehit düşünce kimsesiz çocuk problemi gündün güne artmıştır. Bu sebeplerden dolayı kurum çalışmalarına ancak 1 Ekim 1921 yılında esas

---

²¹³ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 48-49.

²¹⁴ Hakan Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 12.

²¹⁵ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 56.

²¹⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939*, s. 3-4

²¹⁷ Makbule Sarıkaya, "Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar / The Public Guest-House For The Community Of Himaye-i Etfal During First World War And Children", *Atatürk Dergisi*, S. 3, (2010), s. 194.

olarak başlamıştır.²¹⁸ 30 Haziran 1921'de tekrar kurulan kurum 10 arkadaşın ikişer lira vermesi ile birlikte Ulus gazetesinin idari binasında çalışmalarına başlamışlardır.²¹⁹ Cemiyete parasal yardım talebinde bulunmak amacıyla ilk olarak Mısır ve Hindistan ardından diğer Müslüman devletler ile bağlantı kurulmuş ve bu ülkede bulunan çocuklar için Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere mektuplar yazılmıştır. 22 Ekim 1921 tarihinde Hindistan ve Mısır'a yollanan mektupların bir kesiti aşağıda şu şekildedir:

...Analarınızı, babalarınızı, Allah'ınızı, Peygamberinizi hoşnud etmek isterseniz, işte kardeşler, harçlığınızdan böyle öksüz hakkı ayırıp biriktiriniz ve biriktirdiğe peder ve validelerinize verip diyiniz ki Türkiye'deki gözleri yaşlı ve kalpleri yaralı Müslüman küçük kardeşlerimize verilmek üzere bu hediyelerimiz Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne mahsustur.²²⁰

Böylece sadece ülke içindeki yardımlarla yetinilmeyip ülke dışından da yardım talebinde bulunmuştur. Bu ülkeler özellikle Müslüman ülkeler ya da içinde Müslüman gurbetçi olarak yaşayıp Türk nüfusunun yoğun olduğu ülkelerdir.

Dönemin özelliklerine bakıldığında, savaşlar sonucunda azalan bir erkek nüfus ve dağılan aileler mevcuttur. Nüfusun büyük çoğunluğunun nitelik olarak eğitimsiz kişilerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Ayrıca sağlık ve sosyal imkanların da sınırlı olduğu bir dönemden bahsedilmektedir. Döneme ait veriler sunan basın organları da mevcuttur. Bu döneme ait önemli sorunlar içerisinde yer alan konulardan birisi çocuk ölümleridir. Çocuk ölümleri, dönemin gazetelerinde de sık sık yer almıştır.²²¹ Örneğin, Tanin gazetesinin 17 Şubat 1926 tarihli sayısında çocuk ölüm oranlarının %75'lere ulaştığı bilgisini vermektedir.²²²

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun ilk 25 yılında yaptığı faaliyetler aşağıda kısaca özetlenmektedir. 1922 yılında kurum çalışmalarını muayene ve tedavi,

---

²¹⁸ Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917-1983*, s. 4.

²¹⁹ *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*, s. 4.

²²⁰ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 51.

²²¹ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 4.

²²² Seçil Karal Akgün, "Cumhuriyet'in İlk On Beş Yılında Bazı Basın Organlarında Çocuk", *Cumhuriyet ve Çocuk (4-6 Kasım 1998), Bildiriler Kitabı*, Ankara, 1999, s. 51.

para yardımı ve koruma olmak üzere üç alanda yapmıştır. Bu zamana kadar muayene ve tedavi edilen çocuk sayısı 612.044, para yardımı yapılan çocuk sayısı 99.286 ve himaye edilen çocuk sayısı ise 11.474'tür. 1923 yılına gelindiğinde 517.117 çocuğa yiyecek yardımı yapılmıştır. 1924 yılında ise paralı ve parasız olmak üzere çocuklara süt dağıtımına başlanmıştır. Böylece 1.337.050 Türk çocuğuna pastörize olarak süt dağıtılmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu her geçen yıl çocuklar için yaptığı yardımları arttırmıştır. Böylece 1925 yılında diğer yıllarda yapılan yardımlara ek olarak yeni bir yardım çeşidi olan sair yardımlar olarak ek bir bölüm daha ilave edilmiştir. 30.757 çocuk bu yardımdan yararlanmıştır. 1926'da çocuklara yiyecek temini, doğum yardımı yapılmış ve okul ihtiyaçları dağıtılmıştır.²²³ 1926 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu, yüksek gelir elde ederek diğer şubelerine para yardımı yapmıştır. Bu yardım 370.806 liraya kadar çıkmıştır. 1927 yılına gelindiğinde kurum çocuklar için banyolar açmış ve bu banyolarda toplam 629.861 çocuk yıkanmıştır. 1928 yılında ise çocuk bahçeleri kurulmuştur. Bu çocuk bahçelerini 2.796.454 çocuk kullanmıştır. 1929 yılında kurumda çocuklara diş tedavisi yapılmaya başlanmış ve 158.825 çocuk bu tedavi imkanından yararlanmıştır. Bu anlamda kurum, yardım şekillerini 15 bölüme çıkarmıştır. Ayrıca 1940 yılında çocuk kütüphaneleri oluşturulmuş ve bu kütüphanelerden 241.427 çocuk yararlanmıştır. Kurum, sadece çocukları himaye etme amaçlı faaliyetler yapmamıştır. Çünkü 1942 yılında Çocuk Bakımı Öğütleri adlı kitabı yayımlayarak 33.618 anneye bu kitabı göndermiştir.²²⁴ Böylece çocuk sahibi olan anneler çocuk bakımı konusunda güvenilir kaynaklardan bilgi edinerek bilinçli bir şekilde çocuk yetiştirmeye başlamışlardır.

Ayrıca çeşitli bağış kampanyaları açılmıştır. Cemiyet tarafından yapılan çalışmalar üyelere, bağışçılara ve kamuoyuna gösterilmek amacıyla düzenli olarak hesap tutulmuştur. Balolar²²⁵ ve piyango çekilişleri kuruma gelir getiren faaliyetler içerisinde yer almaktadır. Balolar çoğunlukla 23 Nisan haftasında düzenlenerek hem kurumu ve kurumun çalışmalarını tanıtır hem de bu amaç doğrultusunda bilet satışı gerçekleştirmektedir. Böylece burada

---

²²³ *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*, s. 5.

²²⁴ *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*, s. 6.

²²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 11, s. 104

satılan biletler kuruma gelir getirmektedir. Piyango çekilişleri ile ise çekilişe katılan kişilere eşya dağıtımı yapılmaktadır.²²⁶ Bu faaliyetlerden sağlanan gelirler büyük rakamlar değildir. Ancak özellikle balolara devlet adamlarının gelmesi Çocuk Esirgeme Kurumu'nun farklı sorunlarını onlarla paylaşma fırsatı sağlarken sorunlara çözüm bulma şansı da elde edilmiştir.

Ancak Ankara'da aynı isim ile yeni bir cemiyet kurulduktan sonra ilerleyemeyeceği düşüncesiyle tarihçe yazımına başlayan Himaye-i Etfal Cemiyeti kuruluşundan itibaren düzenli bir şekilde çalışmıştır. Savaş döneminin zor şartları ile birlikte çalışma disiplinine ara vermemesi de bunu doğrulamaktadır.²²⁷ Cemiyetin çalışma faaliyetlerine ara vermemesinin nedenlerinden birisi de dönemin hükümeti olan İttihat ve Terakki ile dostane ilişkileri sayesinde. Cemiyet hem bu nedenle hem de başarılı faaliyetlerinden dolayı devletin engelleriyle karşılaşmamıştır.²²⁸ Böylece cemiyet hem sosyal açıdan hem de ekonomik açıdan kolayca büyüme imkanı bulmuştur. Kuruma gelir getiren diğer noktalar ise kurban, zekat ve fitre gelirleridir. Kurban derisi, zekat ve fitre gelirleri 1926'da Türk Hava Kurumu ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na verilmiştir.²²⁹

Ankara Hükümeti'nin ortak fikri olan İstanbul'da bulunan kuruluşların Milli Mücadeleye olumsuz bakmalarından dolayı Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul'da bulunan cemiyeti yok saymıştır. Ankara'da TBMM tarafından yürütülen Milli Mücadele başarı ile sonuçlanınca Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul'da bulunan cemiyete temsilci göndermiştir. Ancak bu temsilci zamanla bireysel olarak hareket etmeye başlamış ve Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti adına neşriyatta bulunmuş, çeşitli yardımlar toplayıp İstanbul'da Ankara'daki cemiyete üye kaydetmeye başlamıştır. Bu olaylar sonucunda gerginleşen ortam ile birlikte İstanbul halkı her iki cemiyet arasındaki farkı anlamakta zorlanmıştır. İlerleyen süreçte İstanbul'daki cemiyetin bağışlarında azalma olmuştur ama cemiyet bu bağışlardan çoğunu Ankara'ya gönderme fikrine olumsuz bakmamaktadır. Ancak Damad Ferid Paşa Hükümeti döneminde *Himaye-i Eytam Cemiyeti* kurulunca isim benzerliğinden dolayı

²²⁶ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 50.

²²⁷ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 54-55.

²²⁸ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 68.

²²⁹ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 51.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bağış toplaması daha da zorlaşmıştır. Ancak tüm zorluklara rağmen cemiyet faaliyetlerinden vazgeçmemiştir.²³⁰ İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti, Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti ile birleşmek istemektedir. Ancak Ankara'daki cemiyetten bir sonuç çıkmamıştır. 26 Ekim 1922'de Refet Paşa Ankara'dan İstanbul'a gelerek cemiyeti ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sonucunda Refet Paşa'ya cemiyetlerin nizamnamelerinin hemen hemen aynı olduğunun ve ortak amaca sahip olduğunun bu nedenle iki cemiyet arasında fark olmadığını bilgisi verilmiştir. Dr. Fuad Umay'a göre her iki kurum birlikte çalışmalıdır. Böylece çocuklara daha iyi hizmet sunulabilecek ayrıca yurtdışından gelen bağışlar tek bir merkezde toplanması gerekmektedir. İstanbul'un hem hilafet merkezinde olması hem de Ankara'ya göre daha yoğun nüfusa sahip olması nedeniyle İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti mektup ile Ankara'ya cemiyetin önemini ve merkezi kabul edilmesi gerektiğini bildirmiştir.²³¹ Ancak 1923 yılında yapılan genel kurul toplantısından sonra başka bir genel kurul toplantısı yapılmamış ve İstanbul'da bulunan cemiyet, faaliyetlerine son vererek kapanmıştır.²³²

23 Nisan 1923 yılında TBMM'de Hakimiyeti Milliye Bayramı töreni yapılarak Mustafa Kemal'in isteğiyle Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin başkanına yani Dr. Fuad Umay'a protokolde yer verilmiştir. Bundan bir yıl sonra yani 23 Nisan 1924 yılı töreninde ise Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni Mustafa Kemal'in eşi Latife Hanım temsil etmiştir. Bu süreçte 23 Nisanlar Himaye-i Etfal ile özdeşleşmiştir. Çünkü 23 Nisan denilince hemen hemen herkesin aklına şehit çocukları gelmiştir.²³³

Cemiyet kuruluşundan 15 yıl sonra vizyonunu geliştirerek çocuk konusuna daha kapsamlı bakarak çalışmalarını bu yönde geliştirmeye başlamıştır. Böylece çalışma birimine psiko-sosyal ve sağlık konularını da dahil etmiştir. Ayrıca kurum, devletin nüfusu arttıran politikalar üretmesine de destek olmuştur.²³⁴ Elde edilen paralar sayesinde kurum, doğum evi ve çocuk hastanesi olarak kullanılacak olan binalar açmıştır. Ankara'da lüks

---

²³⁰ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 57-59.

²³¹ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 60-61.

²³² Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 65.

²³³ Özdil, *Mustafa Kemal*, s. 133-134.

²³⁴ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 19.

binaların olmaması nedeniyle de iki bina Ziraat Bankası'na kiraya verilerek buradan elde edilen gelir ile yeni binaları inşa edecek maddi yeterliliğe sahip olmuştur. Çocuk Sarayı, Büyük Apartman, Mermerli ve Yenişehir'de bulunan apartman gelir kaynağı olarak yapılan binalar arasında yer almaktadır.²³⁵ Cemiyet 1939 senesinin sonuna kadar 5.456 çocuğu çeşitli kurumlara yerleştirmiştir. Ayrıca cemiyet yapmış olduğu hizmetler sonucunda 1939 yılı sonuna kadar toplam 73.446 çocuğu tedavi ederek hizmet vermiştir.

Kuruma ait olan binalarda bulunan ana birimlerden kısaca şu şekilde bahsetmek mümkündür; müze, diş muayene evi, banyo, çocuk bahçesi, açık ve kapalı havuz, sinema, gündüz bakımevi birimleri bulunmaktadır.²³⁶ Böylece çocuklar boş zamanlarını değerlendirebilmişlerdir. Çocuklarla ilgili kitaplarda zararlı yayınlarla mücadele edilmiş ve çocuk mahkemeleri kurulmuştur. Ayrıca çocukların okuma faaliyetlerini kolaylaştırmak amacıyla çocuk kütüphaneleri açılmıştır.²³⁷ Bu çocuk kütüphaneleri Aydın, Diyarbakır, İzmir, İstanbul ve Kütahya şehirlerinde bulunmaktadır. Çocuklar bu kütüphanelerde bol güneş alan bahçelerde okumalarını gerçekleştirmişlerdir.²³⁸

TBMM “Otomatik, oyuncak makineleri ithal etmek ve bunları işletmek” hakkını 15 yıl süreyle Çocuk Esirgeme Kurumu'na vermiştir. Böylece kurum için hem önemli bir gelir kaynağı elde edilmiş hem de kuruma başarı katacak bir prestij elde edilmiştir.²³⁹

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin adı 1935 yılında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu olarak değiştirilmiştir. 1937 yılına gelindiğinde ise Bakanlar Kurulu'nun kararı ile *kamu yararına çalışan dernek* statüsüne geçmiştir.²⁴⁰

Sonuç olarak 1921 ve 1939 tarihi aralığında kurum hızlı bir şekilde büyüyerek finansal olarak da önemli bir başarıya ulaşılmıştır. Ulaşılan bu

---

²³⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939*, s. 8.

²³⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939*, s. 11-14.

²³⁷ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 22.

²³⁸ *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*, s. 14.

²³⁹ *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*, s. 7.

²⁴⁰ Ethem Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, Ankara: Aydınlar Matbaacılık, 1998, s. 21.

başarı sonucunda hizmet çeşitliliği de artış göstermiştir.²⁴¹ Ayrıca bu dönemdeki gelir gider tablosuna baktığımızda; kurum tam anlamıyla maddi olarak denk bir politika izlemiştir. Çünkü söz konusu tarih aralığında 3.298.791 lira 78 kuruş gelir elde ederken 3.230.283 lira 50 kuruş gider yani masraf elde etmiştir. 68.508 liralık bir geliri mevcuttur.²⁴² Fakat daha sonraki yıllarda kuruma ait genel kongrelerdeki verilere bakıldığında özellikle Atatürk'ün ölümünden sonraki süreçte kurumun, maddi zorluklara maruz kaldığı görülmektedir.

Zamanla sayısı artan sivil toplum örgütleri, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun konumunu kısmen de olsa zedelemiştir. Diğer taraftan Türkiye ekonomisinin kötü durumda olması ve halkın da yıllarca süren yoksulluğu nedeniyle kuruma yapılan bağışlarda azalmıştır. Böylece Çocuk Esirgeme Kurumu sahip olduğu prestijli konumunu yitirmekle karşı karşıya kalmıştır. Çünkü kuruluşunu Atatürk'ün başlattığı bu kurum, Atatürk'ün ölümüyle birlikte hem devletten hem de dönemin devlet adamlarından yeterli desteği görememiştir.²⁴³ Ayrıca kuruma ait maddi güçlüklerin yaşandığı dönemin İkinci Dünya Savaşı'na denk gelmesinden dolayı her ne kadar savaşa katılmasa da Türk halkının yıllarca süren yoksulluk çektiği bilinmektedir. Bu durumda, kurumun da ekonomik zorluklar yaşaması normal olarak görülmelidir.²⁴⁴

Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuk davasını ve cemiyeti ele alan konularda uluslararası düzeyde birçok kongre, sergi ve toplantılara katılmıştır. Bunlardan başlıcaları aşağıdadır:

- New York Himaye-i Etfal Kongresi- 8 Nisan 1923
- Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadi 6-8 Ekim 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi
- Amerika'da Açılacak İçtimai Sıhhi Çocuk Kongresi – Mayıs 1925

---

²⁴¹ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 56.

²⁴² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939*, s. 24.

²⁴³ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 43-44.

²⁴⁴ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 57.

- Cemiyeti Akvam Kadın Ticareti ve Himaye-i Etfal İstişari Komisyonu Beynelmilel Mesai İdarehanesinden Muhacirlerle İlgili Rapor – Haziran 1925
- Fransa’da Himaye-i Etfal Kongresi – (2-5 Haziran 1927)
- Beynelmilel Himaye-i Etfal İttihadı’nın 8. İçtimai Umumisinin Raporu – 1927
- Brüksel Çocuk Sergisi 30 Haziran 1928 ve 21 Eylül 1928
- Pedagoji Teşekkülleri Cihan Federasyonu Kongresi (27 Temmuz-4 Ağustos 1929)
- Danimarka’da Beynelmilel Çocuk Kongresi – Eylül 1929
- Amerika’da Toplanan Çocuk Himaye ve Yardım Konferansı – 1931
- Paris’te Toplanan Milletler Arası Çocuk Himayesi Kongresi (13 Haziran 1933)
- Atina’da Toplanan Balkan Çocuk Esirgeme Kongresi – Mart 1936²⁴⁵

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin tüm amacı, hem himayeye muhtaç tüm çocukları korumak hem de tüm çocukların en iyi şartlarda, ilim ve tekniğin tüm sınırlarının zorlanmasıyla çocukların en iyi şekilde yetişmelerini sağlamak olmuştur. Kısacası Himaye-i Etfal Cemiyeti için çocuk demek milletin istikbali demektir.²⁴⁶

---

²⁴⁵ Sarıkaya, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, s. 274-275.

²⁴⁶ Sarıkaya, Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi, s. 201.

3. BÖLÜM

DR. FUAD UMay VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU

3.1. HİMAYE-İ ETFAL KELİMESİNİN ANLAMı

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun temelini Himaye-i Etfal Cemiyeti oluşturduğu için başka bir deyişle kurum, ilk faaliyetlerini Himaye-i Etfal Cemiyeti adı altında başlattığı için öncelikle Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden bahsetmek gerekmektedir. Bu sebeple öncelikle "Himaye-i Etfal" kavramını açıklamak gerekmektedir. Himaye-i Etfal, "çocuk koruma/esirgeme" anlamına gelmektedir. Kavram, Arapça "tıfil" kelimesinin çoğulundan üretilen "çocuklar" ve koruma, gözetme, esirgeme anlamına gelen "himaye" sözcüklerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur.²⁴⁷

3.2. HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ İLK NEREDE KURULDU?

Osmanlının son döneminde neredeyse savaşız geçen bir yıl olmamıştır. Bu dönemde farklı cephelere sürekli olarak yeni askerlerin gönderilmesi ihtiyacı hasıl olmuş, bu askerlerin belirli bir kısmı şehit düşmüştür. Şehit düşen askerlerin çocuklarından kimsesiz olarak ortada kalanların sayısı azımsanmayacak seviyededir. Osmanlının son döneminde "kimsesiz çocuklar" sorunu önceleri yerel bazda yakın çevre, akrabalar ve hayırseverlerin desteği ile çözülmeye çalışılmışsa da, devletin kurumsal olarak duruma el atması gerekmiştir.²⁴⁸

Himaye-i Etfal Cemiyeti öncesinde, Osmanlı'da ilk kapsamlı kurumsal oluşum, 2. Abdülhamit döneminde 1903 yılında kurulan Darülhayr-ı Ali'dir. Bunun öncesinde kimsesizler için Darülaceze ve çocuklar için de Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi (Şişli Etfal Hastanesi)'ni de 2. Abdülhamit kurmuştur. Darülhayr-ı Ali'nin daha önce büyük çapta kurulması ve teşkilatlanması planlanan, ancak başta finansman, idame ve kurumsallaşma gibi çeşitli nedenlerle başarısız olan Darüleytam'ın küçük çaptaki devamı olması

²⁴⁷ "Himaye", "Tıfil", *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.

²⁴⁸ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917-1923*, s. 11.

öngörülmüştür. Darülhayr-ı Ali'ler 1909 yılında 31 Mart Ayaklanması ile 2. Abdülhamit'in tahtan indirilmesinin akabinde 22 Ağustos 1909'da kapatılmıştır. Kapatılmadan önce ise kurum bünyesinde yaklaşık 400 çocuğun himaye edildiği belirtilmektedir.²⁴⁹

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ne zaman ve nasıl kurulduğuna, bunların ne süreli ve ne tür faaliyetler gerçekleştirdiğine ilişkin araştırmacılar arasında fikir birliği olduğunu söylemek güçtür. Kimi kaynaklarda Balkan Harbi döneminde ailelerini kaybeden çocuklara sosyal bir koruma sağlamak amacıyla kurulduğuna ilişkin görüşler yer almakta, kiminde Osmanlı Dönemi'nde İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşuna ve Anadolu'da teşkilatlanmasına dair belgeler sunulmaktadır. Cumhuriyet dönemi kaynaklarında ise 1921 yılında Ankara'da kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne vurgu yapılmaktadır.

Şahin'e göre çocukların sosyal korumasına yönelik ilk olarak Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1909 yılında Süleyman Paşa'nın kızı Sabiha Hanım tarafından ve ikincisinin ise Hamiyet Hulusi Hanım tarafından 1912 yılında kurulduğu belirtilmiştir. Ayrıca her iki cemiyetin bugünkü genel sekreter muadili görevi olan katibesinin ise Nezihe Muhittin olduğunu ve 1912 yılında kurulan cemiyetin kurucusu Hamiyet Hulusi Hanım'ın bugünkü ismi Kızılay olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kadınlar kolunun yönetim kurulu üyesi olarak görev yaptığını iddia etmektedir.²⁵⁰

Şahin'de, Albayrak'ta yazdıkları makalelerde, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yerel bazda ilk kez Kırkkilise'de, genel ve ulusal düzeyde 1917 yılında İstanbul'da kurulduğunu ayrıca TBMM'nin açılmasını ve yeni Türk Devletinin kurulmasını müteakiben de 30 Haziran 1921 tarihinde Ankara'da ihyaen kurulduğunu belirtmektedir.²⁵¹

Şahin tartışmayı bir ileri boyuta taşıyarak Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ilk öncülüğünün hangisi olduğuna dair net bilgi olmadığını, benzer işlevlere sahip derneklerin kurulduğunu “... *Yaptıkları iş aynı olduğuna göre bu onur*

²⁴⁹ Nadir Özbek, “II.Abdülhamit ve Kimsesiz Sokak Çocukları: Darülhayr-ı Ali”, *Tarih ve Toplum*, S. 182, (1999), s. 18.

²⁵⁰ Mustafa Şahin, “23 Nisan ve Himaye-i Etfal”, *Toplumsal Tarih*, S. 40, (1997), s. 15.

²⁵¹ Hasan Albayrak, “Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Tarih ve Toplum*, S. 52 (1988), s. 31-33.

ilk kurulan Esirgeme Derneğine ya da Fatma Aliye'nin öncülüğünde 1897'de, 1908'de Balkan Harbinde kuruldu şeklinde yazılan Cemiyet-i İmdadiye'e ait olmamalı mı? Cemiyet-i İmdadiye, Esirgeme Derneği, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumu şeklinde izlenmemeli mi?" şeklinde ifade ederek yapılan işin sosyal önemine binaen hepsine gereken kredinin verilmesini önermektedir.²⁵²

Okay ise kimsesiz çocuklar için Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden önce Darülhayr-ı Ali ve Darüleytamların devlet eliyle kurulmuş olmasının önemli olduğunu ifade etmektedir.²⁵³ Burada tarihsel bir silsile devam edilecek olursa, Kırklareli merkezli ilk Himaye-i Etfal Cemiyeti ile Darülhayr-ı Ali ve Darüleytamların Balkan Savaşları'nda şehit düşen kahramanlarımızın kimsesiz çocuklarını himaye etmek amacıyla ortaya çıktığı ifade edilebilir. Yine aynı şekilde İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti 1. Dünya Savaşı'nda; Ankara Merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti ise Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşen kahramanlarımızın kimsesiz çocuklarını himaye etmek amacıyla ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Osmanlı'da uzun süre öksüz ve yetim çocuklar daha çok sivil maksatla kurulan vakıflar üzerinden korunmuştur. Ancak, uzun süren savaşlar ve gerileme döneminde yaşanan ekonomik ve sosyal aksaklıklar çocukların devlet güvencesine alınmasını mecbur kılmıştır. Böylece yetim hakkını ve mallarını devlet güvencesi altına almak maksadıyla 1851 yılında çıkarılan "Eytam Nizamnamesi" ile Darüleytam müesseseleri kurulmuştur.²⁵⁴ Darüleytamların hizmetlerinde yaşanan aksaklıklar nedeniyle Himaye-i Etfal Cemiyeti ilk kez Kırkkilise'de 1908 yılında kurulmuş²⁵⁵ ve Balkan Savaşı'na kadar faaliyetini sürdürmüş ancak kapanmak zorunda kalmıştır.

Akın'a göre İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Kırkkilise'de şubesinin açılış tarihi 1922 olarak ifade edilmektedir. Okay'a göre ise İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyetinin Kırkkilise şubesi 20 Eylül

²⁵² Şahin, Himaye-i Etfal Cemiyeti, s. 17.

²⁵³ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917-1923*, s. 13.

²⁵⁴ Vehbi Ünal, "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Yardıma Muhtaç Çocuklar İçin Kurulan Sosyal Hizmet Kuruluşları", *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 36 (2012), s. 13. (s.1-27).

²⁵⁵ Hasan Albayrak, "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, S. 52 (1988), s. 31-33.

1917 tarihinde açılmıştır. Akın'ın Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Dosyası No.111-766 sayılı Dr. Fuad Umay'a ilişkin hizmet döküm belgesinde de Dr. Fuad Umay'ın 25 Ocak 1919 tarihinde Bolu Hükümet Tabipliği'ne atamasının yapıldığı ve Dr. Fuad Umay'ın görevine 8 Şubat 1919 tarihinde başladığı ifade edilmektedir.

Dr. Fuad Umay'ın Kırklareli'de Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluş çalışmalarına sağladığı katkıya ilişkin kritik bilgiye Dursunkaya'nın *Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserleri Yönünden Tetkik* adlı eserinde ilin eski valilerinden Kemal Gedeleşçi ile olan hizmetlerinden bahsettiği bölümde yer verilmektedir. 1916-1917 yıllarında Kırklareli'nde görev yapan Kemal Bey'in yaptığı hizmetleri sayarken "... Kırklareli'nin en havadar mevkiinde bir Darüleytam tesisine karar verilerek istimlak muamelesini yapmış ve 4 Haziran 1333'te inşaatı başlatmıştır" ve "...inşaat komisyonunda büyük emek ve hizmeti geçmiş olan Dr. Fuat Umay'ı ebedileştirecek bir eser..."²⁵⁶ ifadelerine yer vermektedir. Anlaşılacağı üzere, Dr. Fuad Umay'ın Kırklareli'nde, Dursunkaya'nın Darüleytam olarak ifade ettiği fakat esasında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bir şubesi olarak faaliyet gösterecek olan fiziki altyapının kurulması için 1917 yılında gerekli çalışmaların içinde aktif olarak yer aldığı anlaşılmaktadır. Yine Dursunkaya'nın ifade ettiği gibi "*Kırklareli bu eserle her vakit övünebilir.*" denilebilir.²⁵⁷

Dr. Fuad Umay için Himaye-i Etfal Cemiyeti bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bir ömür boyu sürececek "Çocuk Davası"²⁵⁸'nin ilk kurumsal çatısı belirlenmiştir. Osmanlı'nın son bulması, TBMM'nin açılması sonrasında yeni devlete geçiş sürecinde, Dr. Fuad Umay öncülüğünde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 30 Haziran 1921 tarihinde Ankara'da tekrar kurulmuş ve amacı aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

I. Dünya Savaşı ve onu izleyen bir sürü çetin ve acılarla dolu savaşların, ülkemizde doğurduğu yıkımlardan olmak üzere, şehit çocukları ile

²⁵⁶ Dursunkaya, *Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya ve Kültür Eserleri Yönünden Tetkik*, s. 154.

²⁵⁷ Dursunkaya, *Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya ve Kültür Eserleri Yönünden Tetkik*, s. 154.

²⁵⁸ "Çocuk Davası", Türk Milletinin geleceğini teminat almak üzere iyi ve sağlıklı bireyler yetiştirmek ülküsü için Dr. Fuad Umay'ın çabalarını ifade eden, kendi tanımlamasıdır. Bkz. Veysi Akın, Bir Devrin Cemiyet Adamı Dr. Fuad Umay.

bakım ve korunması millete kalan diğer sıkıntılara ve felaketslere uğramış çocukların, milletçe korunması ve yedirilip içirilmesi ve öteki felaket görmüş çocuklar ve bütün memleket çocuklarının hayatlarının korunması, maneviyatlarının güçlendirilmesi, her birinin hayatla savaşmaya yatkın ve ülkeye faydası olabilecek düzeyde eğitilmesinin sağlanması, araştırılması ve hazırlanması ve geleceğimizin temeli olan, bu günkü ülke çocuklarının bütün şefkatli bir gözle gözetilmesi ve bunun gerçekleştirilmesi...²⁵⁹

3.3. DR. FUAD UMAY'IN KATKILARI

İlk şubesini Dr. Fuad Umay'ın Kırkkilise'de açtığı Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden sonra 20 Eylül 1917 yılında İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. Aynı dönemde Damat Ferit Paşa hükümeti de yeni bir Himaye-i Eytam Cemiyeti kurmuştur. Halk nezdinde o dönem bağış toplanması ve faaliyetlerine ilişkin bu kurumlara karşı kuşku oluşmuştur. Cumhuriyetin ilanını müteakiben İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Himaye-i Eytam Cemiyetleri tarihe karışmıştır. Ankara Merkezli Himaye-i Etfal Cemiyetini kuran Dr. Fuad Umay ise, bu cemiyetin başkanlığını 1950 yılına kadar sürdürmüştür.

Dr. Fuad Umay, öncelikle kurmuş olduğu bu cemiyet aracılığıyla çocuklara yönelik çok kıymetli katkılar sağlamış, Cumhuriyet nesillerinin yetişmesinde öncü rol oynamıştır. Bu bağlamda Dr. Fuad Umay'ın amaçlarına hizmet eden etkinlikler şu şekilde özetlenebilir:

- Çocukların bakımı ve beslenmesi,
- Bakıma muhtaç ve kimsesiz çocuklara devletin sahip çıkması,
- 23 Nisan'ın Çocuklara ithaf edilmesinin önerilmesi,
- Himaye-i Etfal Cemiyeti adına bağışlar toplanması,
- Gelir kalemlerinin oluşturulması,

---

²⁵⁹ Sarıkaya, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921-1935), s. 322.

- Çocuklara tasarruf etme alışkanlığının kazandırılması için İş Bankası ile kumbara dağıtımı yapılması,
- Çocuk Bakıcı Okulları açılması,
- Mesleki Eğitimde Çocuk Bakımı disiplininin ilk örneklerinin oluşturulması,
- “Gürbüz Çocuk” Dergisinin çıkarılması²⁶⁰ ve Çocuklar isimli eserinin yayımlanmasıdır.

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 30 Haziran 1921'de Ankara'da kurulmuştur. Cemiyetin reisliğine İstanbul Mebusu Muhtar Bey, Katib-i Umumiliğine ise Bolu Mebusu Dr. Fuad Umay seçilmiştir.²⁶¹ Dr. Fuad Umay, cemiyetin Kırkkilise şubesinin başkanıdır. Cumhuriyet döneminde de uzun bir süre Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanlığı yapmıştır.²⁶²

Dr. Fuad Umay, Amerika'da bulunan Türk Teavün Cemiyeti'nin davetiyle²⁶³ 25 Mart 1923 yılında Amerika'ya gitmiştir. Bu dönemde Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne vekaleten Latife Hanım başkanlık etmiştir.²⁶⁴ Dr. Fuad Umay 23 Temmuz 1923 yılında Amerika'dan dönerken yanında Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha Sertel bulunmaktadır. Sertel ailesi eğitimlerini Amerika'da tamamlayarak Dr. Fuad Umay ile birlikte Türkiye'ye döndükten sonra Dr. Fuad Umay Sabiha Hanım'a Himaye-i Etfal Cemiyeti'nde çalışma teklifinde bulunmuştur.²⁶⁵ Dr. Fuad Umay'ın bu teklifte bulunmasının temel sebebi Sabiha Hanım'ın Amerika'da sosyal hizmet alanında eğitim almış olmasıdır. Sabiha Hanım bu teklifi kabul etmiş olmasına rağmen Latife Hanım ile yapılan görüşme sonucunda ilerleyebileceklerini düşünmemiştir. Çünkü Latife Hanım bu konuya olumsuz bakarak son kararı uzmanlar heyetine bırakmıştır.

²⁶⁰ Bkz. Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi, Ek, 7-8.

²⁶¹ Makbule Sarıkaya, İşgal İstanbul'unda Kimsesiz Çocuklar ve Himaye-i Etfal Cemiyeti, Ankara: Araştırma Yayınları, 2014, s.206.

²⁶² Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, s. 60.

²⁶³ Sertel, *Roman Gibi*, s. 62.

²⁶⁴ Kevser Şeker, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez no. 416082), s. 226.

²⁶⁵ İpek Çalışlar, *Latife Hanım*, İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2007, s. 248.

Dr. Fuad Umay, ülkenin çocuk sorununa kalıcı bir çözüm getirmek amacıyla ilk olarak Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni kurarak, Cemiyet'in öncülüğünü burada yapmaya başlamıştır. Akabinde milletvekili olarak mecliste söz hakkına sahip olduğu için meclise; çocukların yaşamı, refahı ve huzuru için kanun teklifleri sunarak savaş döneminden çıkan halkın sözcüsü durumunda olmuştur. Meclise sunduğu ilk teklif, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kamu yararına çalışması ve halkın yardımları sonucu cemiyetin ayakta durması sebebiyle bu kurumun bazı masraflarının devlet tarafından ücretsiz olarak karşılanması ile ilgilidir. Böylece Dr. Fuad Bey 16 Ocak 1922'de (Hilal-i Ahmer Cemiyeti) Kızılay'ın posta ücretlerinden muaf tutulduğunu ve Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin de bu ücretlerden muaf tutulması gerektiği istemiyle ilgili bir teklif sunmuştur. Ancak bu teklif, önce 1. Dönem Meclis'ten müzakereleri yarım kalanlar arasında yer almış daha sonra da önemsiz evrak olarak nitelendirilerek gündemde yer almamıştır.²⁶⁶ 3 Eylül 1923'te Posta Kanunu teklifi yeniden gündeme alınmıştır. Bu teklifte diğer sunulan teklifle aynı amacı taşımakta ve Himeye-i Etfal Cemiyeti'nin posta ücretlerinden tekrar muafiyeti istenmektedir. Çünkü Dr. Fuad Umay'a göre bu iki kurum arasında ayırım yapılması doğru değildir.²⁶⁷ Dr. Fuad Umay, meclise üst üste sunduğu ve kabul edilmeyen kanun teklifini meclise onaylatmayı zor olsa da başarabilmiştir. Böylece 26 Kasım 1923 yılında çıkarılan Posta Kanunu ile Himaye-i Etfal Cemiyeti, dönemin posta ücretlerinden muaf tutulmuştur.²⁶⁸ Sonuç olarak, Türkiye'nin en önemli iki hayır kurumu olan Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti arasında posta ücretlerinin muafiyeti konusunda yapılan sözde ayırım ortadan kalkmıştır. Posta masraflarından elde edecekleri gelirler yardım amaçlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Zaten dönemi gerek siyasal gerek ekonomik gerekse sosyal durum açısından incelediğimizde, o yıllarda yetim çocukların bu tür yardımlara fazlasıyla ihtiyaçlarının olduğu bir gerçektir.

Dr. Fuad Umay tarafından Ankara'da boş bir arsanın Himaye-i Etfal Cemiyeti için hibe edilmesi konusunda Meclis'e bir teklif daha verilmiştir.

---

²⁶⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 16, s. 55.

²⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 1, s. 383.

²⁶⁸ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 55.

Teklifte adı geçen bu arsa Ankara'nın Şengül Hamamı Caddesi'nde yer almaktadır. Bu önerinin 4 Aralık 1924 yılında kabul edilmesi sonucunda cemiyete 5000 metrekarelik arsa kazandırılmıştır.²⁶⁹ Dr. Fuad Umay, 21-22 Haziran 1926 tarihinde yine Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin damga vergisinden muaf tutulmasına dair meclise teklif sunmuştur. Türkiye'de lunapark açma ve işletme hakkı belediyelerde bulunuyor ve belediyeler bundan büyük gelir elde ediyorlardı. Bu gelirin büyüklüğünden dolayı Dr. Fuad Umay lunapark tesislerini işletme imtiyazının Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne verilmesi konusunda meclise teklif sunmuştur. Fakat bu teklif onaylanmamıştır. Daha sonra ise Dr. Fuad Umay, Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne maddi bir getiri sağlayacak farklı bir öneri ile meclise teklifte bulunma kararı almıştır. Böylece para ile çalışan otomatik makinaların (tartı makinaları, sakız, şeker vb. maddelerin satış işlemi yapan makinalar) imtiyazının Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne verilmesi konusundaki teklifini meclise sunması sonucunda 1 Nisan 1930'da Resmi Gazete'de yayınlanarak on beş yıl süreyle bu makinaların imtiyazı Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne verilmiştir.²⁷⁰ Ayrıca Dr. Fuad Umay aracılığıyla 23 Nisan'ın çocuk bayramı olarak ilan edilmesinden dolayı çeşitli kurumların desteği alınarak çocuklar için özellikle kimsesiz çocuklar için programlar düzenlenmiştir. Fakat bu programlar sonucunda gerekli maddi destek elde edilememiştir. Bundan dolayı Dr. Fuad Umay, Çocuk Bayramı sebebiyle Şefkat Pulu kullanılması ile ilgili meclise bir teklif sunmuştur. Böylece 11 Nisan 1932'den itibaren her yıl 20-30 Nisan tarihleri arasında çıkan mektup ve telgraflara *Şefkat Pulu* yapıştırılarak geliri Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne aktarılmıştır. Çocuk vergisi ile ilgili kanun teklifi ise meclise sunulup kabul edilmeyen kanun teklifleri arasında yer almaktadır.²⁷¹ Dr. Fuad Umay bazı film ve tiyatroların çocukları ruhsal yönden olumsuz etkilediğini düşündüğü için 8 Mart 1928'de çocukların umumi filmler ve tiyatrolara girişlerinin yasaklanması ile ilgili meclise teklif sunmuştur. Meclise sunulan bu teklif defalarca çeşitli sebeplerden dolayı reddedilmiştir. Ancak Dr. Fuad Umay bu konuyla ilgilenmeyi bırakmayarak siyaseti bıraktığı zaman bile yaptığı konuşmalarda

---

²⁶⁹ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 56.

²⁷⁰ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 57.

²⁷¹ Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 58-59.

bu eksikliği hatırlatmıştır. Dr. Fuad Umay'ın diğere bir kanun teklifi, çocukların içki ve tütün kullanmalarının yasaklanması konusundadır. Bu konuyla ilgili Dr. Fuad Umay şu açıklamayı yapmıştır:

İçki ve tütünün insan vücudunda bıraktığı tahribatı izah etmek gerekmez. Çocuklarımız sırf birbirinden görerek tütüne alışmakta ve zararları görülünce de bırakması zor olmaktadır. Henüz küçük yaşta olan çocuklarımızı tütün ve içkinin zararlarından korumak ve sıhhatlerini devam ettirebilmek için bu kanun gereklidir.²⁷²

Sağlık alanında ise 1924 yılında meclise sıtma ile mücadele konusunda bir teklif sunmuştur. Bu teklif kabul edilerek, Dr. Fuad Umay dönemin önemli hastalığı olan sıtma ile mücadelede halka öncülük etmiştir.

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun dönemin şartlarına göre mükemmel bir yapı olduğundan aşağıdaki yazı şu şekilde bahsetmektedir:

Rakamların âciz ifadeleri yanında bir büyük aşkın, akın akın ruhlara dolandığını, alev alev gönüllerde yandığını gösteren bu âbideler; TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'nin ruhundan kopan kanunlar, Türk aydınına ve Türk çocuğuna sunulan yayınlar, taşın ve betonun bilgi ve teknikle yuğrulmasıyla kurulan yapılarıdır.²⁷³

23 Nisan 1920'de TBMM kurulmuş böylece her Türk vatandaşı tam egemenlik hakkına sahip olmuştur. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun en büyük faaliyetlerinden birisi ise 23 Nisan 1920 gününü Türk çocuklarına çocuk bayramı olarak armağan edilmesidir. Ayrıca çocuk bayramı nedeniyle Çocuk Esirgeme Kurumu'nun “Çocuk Şefkat Pulları” 20 Nisan'dan 30 Nisan akşamına kadar postahanelere verilerek mektup ve telgraflara bu pullardan yapıştırılma izni verilmesi kuruma ayrı bir güven kazandırmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu telif ve tercümelere oluşan anne ve babaları ilgilendiren çocuk konulu birçok eser sunmuştur. Ayrıca kurum *Çocuk* ve *Türk Kadını* dergilerini çıkartmıştır. Haftada bir defa basılan *Çocuk* dergisinin haftalık baskı sayısı 40.000'dir. Ayda bir defa basılan *Türk Kadını* dergisinin baskı adedi 16 bine yakındır. Bu dönemde basımı yapılan dergiler sadece burada

²⁷² Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 61.

²⁷³ V. Bartu, *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*.

ismi geçen dergiler değildir. Çocuk edebiyatı ile ilgili bir komisyon kurularak bu komisyonun denetiminden geçen birçok çocuk kitabının da yayımı yapılmıştır.²⁷⁴

Cumhuriyet gazetesinde yazan Yunus Nadi Bey zaman zaman çocuk ölümleri konusunda yazılar yazmıştır. Yunus Nadi Bey, 1924 yılının Ağustos ayında gazetede Dr. Fuad Umay'ı milletin ve toplumun geleceği için bütün hayatını şevk ve heves ile halkın hizmetine adanmış büyük insanlardan birisi olarak tanımlamıştır. Ayrıca Dr. Fuad Umay'ın Himaye-i Etfal Cemiyeti için çok emek verdiği ve Ankara civarında bulunan köylerde çocuklara yönelik bazı çalışmalar yürüttüğünden söz etmiştir. Bu köylerden birisinde Dr. Fuad Umay'ın yaptığı araştırma sonucuna göre 10 kadının dünyaya getirdiği 61 çocuktan sadece 17'si sağ kalabilmiştir. Dr. Fuad Umay bu sonucu Yunus Nadi Bey'e aktardığında Yunus Nadi dehşetle karşılaşmıştır. Ayrıca nüfus artışı ve sağlıklı bir nesil yetiştirmek açısından konunun öneminden bahsetmiştir. Himaye-i Etfal Cemiyeti Kâtib-i Umumisi sıfatıyla gezdiği dört köyde 402 doğumdan 233 kayıp (%55'i) kaydedilmiştir. Kötü bakım, şiddet ve sıtma çocukların ölüm sebeplerinin en önemli nedenleri arasında yer almıştır. Sıtma, hayatta kalan çocuklar için de sağlıklarını tehdit eden önemli bir sorun olarak nitelendirilmektedir.²⁷⁵

Dr. Fuad Umay, Milli Tıp Kongresi'ne katılan bazı doktorların ölüm oranını rapor sonuçlarında %10'a kadar indirgediklerini ancak gelişmiş ülkelerde bile bu oranın daha fazla olduğunu vurgulamıştır. İstatistik Müdür-i Umumisi Kâmil Jakar (Camille Jacquart) Kalecik'te genel nüfus sayım hazırlıkları konulu bir anket yapmıştır. Dr. Fuad Umay ise bu anket sonucunun üzerinde durarak bir makalesinde annelere “Kaç canlı çocuk doğurdunuz?”, “Şimdi kaç sağdır?” sorularını yönelterek; ankete katılan 789 annenin 3469 çocuk dünyaya getirdiğini ve bu çocuklardan 1686 tanesinin öldüğü bilgisini aktarmıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ikinci kongresinde, Dr. Fuad Umay'ın anlatımıyla süt çağındaki çocuk ölümü %70 oranında olduğu söylenerek bu oran abartılı bulunmuştur. Dönemin başvekili olan Fethi Bey de,

²⁷⁴ V. Bartu, *Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı*.

²⁷⁵ Eminaalp Malkoç, “1927 Yılında Hararetli Bir Tartışma: Türkiye’de Çocuk Ölümlerinin Oranı”, *Toplumsal Tarih*, S. 290 (2018), s. 41.

bu oranın çok yüksek olduğunu doğrulamıştır. Fethi Bey'in ifadelerine göre, Dr. Fuad Umay başkaları tarafından abartılı bulunan bu oranın abartılı olmadığını kanıtlamak için Ankara civarında on iki köyde inceleme yapmıştır. İnceleme yaptığı 222 aile ile ilgili olarak; kaç senelik evli olduklarını, kaç çocuklarının dünyaya geldiğini ve kaçının hayatta olduğunu öğrenerek bu sonuçlardan yola çıkarak kaçının hayatını kaybettiğini belirlemiştir. Bu esnada küçük çocukları muayene etmeyi de ihmal etmemiştir.²⁷⁶ Dr. Fuad Umay bu araştırma sonucunda 1334 çocuktan 757'sinin ölmüş olduğunu, yaşayan çocukların ise neredeyse tamamına yakınının sıtma hastası olduğunu görmüştür. Bu verilere göre çocuk ölüm oranı %58'dir. Yaşayan çocukların çoğu sıtma olduğu için daha sonra öleceği düşünülerek bu oranın daha da artacağı ileri sürülmüştür. Ayrıca inceleme yapılan bu köylerden on iki tanesinde nüfus artışı olmadığını aksine bu köylerin nüfuslarının daha çok azaldığını böylece mezarlıkların büyüdüğü bilgisini yaşlılardan edinmiştir. Dr. Fuad Umay inceleme yaptığı bu köylerdeki çocukların durumunu ortaya koyarken dönemin olumsuz şartlarından bahsedip hayvanların bebeklerden daha değerli bir konumda yer aldığını da belirtmiştir. Yunus Nadi Efendi de Dr. Fuad Umay gibi Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almaktadır. Yunus Nadi Efendi ile Dr. Fuad Umay'ın çocuk ölüm oranlarının sonuçları konusunda yaptıkları söylemler bir tartışma niteliğinde kamuoyu gündeminde yer almıştır. Yunus Nadi, Dr. Fuad Umay'ın verdiği çocuk ölüm oranının sonuçlarını abartılı bularak bunu yazdığı makalelerde eleştirel bir dille ifade etmiştir. Dr. Fuad Umay'ın inceleyip sunduğu bu ölüm oranını Yunus Nadi, "İnanılması müşkil bir felaket" olarak değerlendirip "Derdi iyi bilirsek devasını daha kolay buluruz" ifadesiyle çözüm bulmak için bu tanıyla yüzleşmek gerektiğini savunmuştur.²⁷⁷ Çocuk ölümleri hakkında Dr. Fuad Umay'ın yazısına dayanarak Yunus Nadi'nin kaleme aldığı makale, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti'ni harekete geçirerek bu konu Sıhhiye Vekili Refik Bey (Saydam) ile Dr. Fuad Bey arasında görüş ayrılığı oluşmasına sebep olmuştur. Bu anlamda Malkoç'un ifadesiyle Cumhuriyet gazetesindeki haberlerden anlaşıldığı kadarıyla konu Refik ve Fuad Beylerin tartışma konusu olmaktan

²⁷⁶ Malkoç, "Türkiye'de Çocuk Ölümünün Oranı", s. 42.

²⁷⁷ Malkoç, "Türkiye'de Çocuk Ölümünün Oranı", s. 43.

çıkarak TBMM’de bulunan mebusların da katıldığı tartışmalardan birisi haline dönüşmüştür.²⁷⁸ Gündüz, “Cumhuriyet Ruznamesi” adlı yazı köşesinde “Çocuklara Yanık Arzuhal” yazı başlığıyla bu konuyu alaycı bir dille şu şekilde ele almıştır:

Mini mini Türk yavruları! İstatistik ilmi mucibince bir dakikalıktan bir yaşına kadar olan ve mezkûr ilm haricinde boynu bükük kalan vatan bebeleri! Sizden çok rica ederim, Allah aşkına, Resulullah aşkına, analarınızın, babalarınızın aşkına bize sormadan ve Mösyö Jakar’dan ‘İselemorir’ kağıdı almadan vefat etmeyiniz!..²⁷⁹

İşte tüm bunlar göz önüne alınarak ortaya çıkan tabloya göre çocuk sorununun büyüklüğünden dolayı kurum için önemli olan faaliyetlerin ilki bağış toplamaktır. Çünkü toplanan bu bağışlar sonucu kurum daha fazla çocuğa ulaşmış ve büyümüştür. Bu nedenle kurumun halkın desteğine ihtiyacı vardır. Mustafa Kemal, çocuk sorununun önemini farkındadır. Bu farkındalık Mustafa Kemal’in şu sözlerinden de anlaşılmaktadır: “Memleket çocuklarını korumayı üzerine alan Çocuk Esirgeme Kurumu’na vatandaş yardıma mecburdur.” Kurumun başkanı olan Dr. Fuad Umay’ın ise bu konudaki sözleri şudur:

Halkımız, halk egemenliğinin güçlü bir biçimde kurulabilmesi için önce çocukların egemenliğinin kurulmasının gerekli olduğunu benimsemeli ve bunu çocuklara önem vermekle göstermelidir. Çocuklara önem vermek çocukların varlık ve mutluluklarını sağlamayı görev bilen Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne yardım etmekle kendini gösterir. Bu yardımın düzenli bir şekilde, büyük kısmının halk tarafından karşılanacağı gün, Türk çocuklarının tarihinde mutlu ve onurlu bir gün olacaktır.²⁸⁰

Himaye-i Etfal Cemiyeti, kısa süre içerisinde örgütlenerek hızla büyümüştür. Cemiyet 1921 yılında kurulmasına rağmen 12 yıl sonra 1933 yılında tam olarak 542 şube olmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin bu kadar kısa sürede büyümesinin nedenini, artan şubelerin özellikle nahiye ve köy gibi en ücra yerlere bile ulaşabilmiş olması, cemiyetin 1932-1933 yılı Çalışma

²⁷⁸ Malkoç, “Türkiye’de Çocuk Ölümünün Oranı”, s. 44.

²⁷⁹ Aka Gündüz, “Çocuklara Yanık Arzuhal”, Cumhuriyet, 16.03.1927, s. 3.

²⁸⁰ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 38-39.

Raporu'nda bahsedilmektedir. Bu hızlı büyümede Meclis'in ve Mustafa Kemal'in de büyük destekleri olmuştur.²⁸¹ Çünkü cemiyetin çoğu yönetici ve üyesi milletvekili veya bürokrat olduğu için Meclis cemiyete kolaylıkla gelir sağlayabilmiştir.²⁸² Bu noktada meclis ile cemiyetin yakınlaşması kuruma maddi olarak gelir getirmesi açısından da önemlidir. Görüldüğü gibi cemiyet, savaş yıllarından sonra da kimsesiz çocuklara sahip çıkarak onların koruyuculuğunu yapmış ve çocukların hayata hazırlanması için ülkenin içinde bulunduğu zor şartlarda bile başarılı çalışmalarda bulunabilmiştir.²⁸³

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin adı 1935 yılında "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu" olmuştur. Böylece kapatılana kadar aynı isimle varlığını devam ettirmiştir.²⁸⁴ Ayrıca 1937 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile *kamu yararına çalışan dernek* statüsüne geçirilmiştir.²⁸⁵

Dr. Fuad Umay sadece Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bünyesinde barındırdığı çocuklar için değil cemiyetle ilgisi olmayan diğer çocuklar için de çeşitli teklifler sunmuştur. Bunlar içerisine en önemlisi olarak nitelendirebilecek olan önerge İdil Biret ile ilgili olan önergedir. Bu önerge İdil Biret'in henüz 5 yaşında bir çocuk iken etrafındaki güvenilir kişiler tarafından musikide kabiliyetli olduğunun duyumunu almış ve ileride ülkemiz için çok kıymetli sanatçılar arasında yer alabileceğini düşünerek Milli Eğitim Bakanı'na İdil Biret'in Amerika'da eğitim almasını sağlamak için yazılı bir önerge sunmuştur. Çünkü Dr. Fuad Umay'a göre, Amerika'da kişiye özel yetiştirme imkanı sunan kurumlar bulunmaktadır. Ayrıca İdil Biret'in ailesinin maddi durumu ne olursa olsun tam anlamıyla eğitim giderlerini karşılamaları olanaksızdır. Bu sebeple Dr. Fuad Umay, Milli Eğitim Bakanı'ndan İdil Biret'in Amerika'ya gönderilerek kişiye özel yetiştirme imanı sunan bir kurumda eğitim almasını ve bu eğitim giderlerinin karşılanması hakkında bir talepte bulunmuştur.²⁸⁶

²⁸¹ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 15.

²⁸² Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 41.

²⁸³ Sarıkaya, *Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi*, s. 194.

²⁸⁴ Sarıkaya, *Makbule, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Himaye-i Etfal Cemiyeti 1923-1935, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2005, s. 52.*

²⁸⁵ *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, Ankara: Aydınlar Matbaacılık, 1998, s. 21.

²⁸⁶ Bkz, *Musikide Olağanüstü Kabiliyet Gösteren İdil Biret Hakkında Kırklareli Milletvekili Dr. Fuad Umay Tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na Gönderilen Sözlü Soru Önergisi için Ek 9, s. 119-120.*

1921 ve 1939 tarihi aralığında kurum hem çocuklara sunduğu sosyal hizmetleriyle hem de kendi bünyesinde maddi olarak hızlı bir şekilde büyüme göstermiştir. Fakat kuruma ait genel kongrelerdeki verilere bakıldığında özellikle Atatürk'ün ölümünden sonraki süreçte kurumun, maddi olarak kendi kendine yetemediği görülmektedir. Zamanla artan sivil toplum örgütleri ve Türkiye ekonomisinin kötü gidişatı Çocuk Esirgeme Kurumu'nu sahip olduğu prestijli konumunu yitirmekle karşı karşıya kalmıştır.²⁸⁷

1941 yılında Cumhuriyet'in kuruluşunun 18. yıldönümü sebebiyle Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı ve aynı zamanda Kırklareli Milletvekili olan Dr. Fuad Umay radyodaki konuşmasında kurum ile ilgili şunları ifade etmektedir: Kurumun 700 şubesi, 1 çocuk mektebi, 2 ana mektebi, 5 pansiyon, 4 diş muayenesi, 3 doğumevi, 32 dispanser, 4 yüzme ve kum havuzu, 11 süt damlası, 2 sıhhat müzesi, 11 çocuk okuma evi, 2 sinema, 9 çocuk yıkanma yeri, 39 çocuk yuvası, 55 çocuk bahçesi, 78 aşevi ve 16 gündüz bakımevi olmak üzere toplam 284 kuruluşu olduğunu açıklamıştır.²⁸⁸

1949 yılında korunmaya muhtaç çocuklar konusunda, dönüm noktası denecek kadar önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu yasalararak devlet bu himaye sorununu özel bir kanunla daha kapsamlı bir şekilde incelemeye başlamak üzere bir adım atmıştır. Ancak bu atılan adım çok etkili olamamış, kısa sürede devlet yeni bir kanun çıkartarak bu kanunu ortadan kaldırmıştır. Sonuçta 5387 sayılı bu kanunun kağıt üzerinde kaldığı ve uygulanamadığı görülmektedir.

1957 yılına gelindiğinde devlet yeni kanunu yürürlüğe koyma işlemine başlamıştır. Böylece 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun kabul edilerek 5387 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır.²⁸⁹ Bu yasa ile birlikte yasal sorumluluk, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakılmıştır. Buna göre, her iki kurum farklı yaş grubunun sorumlusudur. 0-12 yaş aralığındaki çocuklar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın, 13-18 yaş aralığındaki çocuklar ise Milli Eğitim

²⁸⁷ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 43-44.

²⁸⁸ Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917-1983*, s. 23.

²⁸⁹ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 59.

Bakanlığı'nın sorumluluğundadır. Aslında bu durum Çocuk Esirgeme Kurumu'nun etkinlik alanının daralmasına neden olmuştur. Her ilde olacak şekilde Koruma Birlikleri kurulmuştur. Bu birliklerin kurulma amacı, korunmaya muhtaç olan çocukların tespitini yapmak ve onların bakımını üstlenmektir. Atatürk'ün ölümüyle birlikte kurum sıradan bir sivil toplum örgütüne dönüştürülmeye çalışılmıştır. Genel olarak 1950'lerden sonraki süreçte devlet sosyal hizmet alanında yapılan tüm çalışmaları kontrol altına alarak etkinliğini arttırmak istemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuzluklar ve maddi olumsuzlukların da etkisi ile kurum prestij kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca devamındaki süreçte de 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askeri darbe ile birlikte sosyal devlet anlayışının benimsenmesi, kurumu zayıflatan etkenler arasında gösterilmektedir.²⁹⁰

Askeri darbe sonrası el konulan kurumların ilki Çocuk Esirgeme Kurumu'dur. Çocuk Esirgeme Kurumu'na 35 Sayılı Kanun nedeniyle el konulmuştur. Kuruma el konulmasının nedenleri incelenen kaynaklara göre varsayımdan ibarettir. Kuruma ait hizmet birimlerinin partizanlık yaptığına dair iddialar bulunmaktadır. 1961 yılına ait genel kongre tutanaklarında şu bilgiler bulunmaktadır: “Kırklareli Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bir ihtilal öncesi bir de ihtilal sonrası hüviyeti vardır. Bu kurumun 1958 Kongresi'nde devrin partizan idare heyetinin yolsuzluklarını tespit ettik.” Darbe sonrasında ortaya çıkan politik durumdan kurum etkilenmiştir. Diğer bir iddia ise yolsuzluk ile ilgilidir. Kurumun çoğu yöneticisi Demokrat Parti'ye yakın olan kişiler içinde bulunduğu ve bu şahısların hesaplarda oynayarak yolsuzluk yaptıklarına dair iddialar bulunmaktadır.

Her ne kadar 1959 yılında Sosyal Hizmetler Enstitüsü ve ardından 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi kurularak Sosyal Hizmet Türkiye'de ilk kez meslek olarak verilmeye başlansa da istenen noktaya ulaşamamıştır. Başka bir deyişle 1961 yılında kısa bir süreliğine olmak üzere kurumun idare heyeti, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından atanmak üzere faaliyetlerini sürdürmüştür. 1983 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu kapatılarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) adıyla

---

²⁹⁰ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 60-61.

Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlanmıştır.²⁹¹ Ancak 1961 yılında kurumun idare heyetinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na sözü edildiği gibi kısa bir süreliğine geçmediği, alınan bu kararın aslında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na geçişte sürekliliğin bir alt yapısını hazırladığı görülmektedir.

Kurumun amaçları arasında, her ile bir yuva açma fikri de yer almıştır. Ancak 1963 yılından itibaren bu hedeften vazgeçilmiştir. Hatta idari ve mali sıkıntılar sebebiyle küçük çaplı yuvalar kapatılarak "Bölge Yuvası" kurulmasına karar verilmiştir. Böylece Ordu ve Giresun'da yer alan yuvaların kapatılmasıyla birlikte burada bulunan çocuklar Rize yuvasına nakledilmişlerdir.

Sonuç olarak baktığımızda Dr. Fuad Umay'ı sadece Himaye-i Etfal Cemiyeti ile bağdaştırmanın da bir yanılgı olacağını belirtmek gerekmektedir. Çünkü yaşadığı süre boyunca Dr. Fuad Umay cemiyetçi kimliğinden bağımsız olarak birçok alanda Türk milletine hizmet etmiştir. Yine de Dr. Fuad Umay'ın kurduğu ulusal cemiyetleri ve şubeler ile mahalli cemiyetleri sıralamak gerekmektedir. Dr. Fuad Umay'ın kurduğu ulusal cemiyetler şu şekilde özetlenebilir:

Himaye-i Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu),

Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti (Yardım Sevenler Cemiyeti)

Milli İktisad ve Tasarruf Cemiyeti (Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu)

Arı ve Kümes Hayvanları Yetiştirme Cemiyeti

Dr. Fuad Umay'ın kurduğu şubeler ve mahalli cemiyetler de aşağıda özetlenmiştir:

Müdafa'a-i Milliye Cemiyeti Kırkkilise (Kırklareli) Şubesi

Himaye-i Etfal Cemiyeti Kırkkilise (Kırklareli) Şubesi

Bolu Mûsuki Cemiyeti ²⁹²

²⁹¹ Acar, *Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, s. 62-63.

²⁹² Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, s. 108-119.

SONUÇ

Dr. Fuad Umay, Kırklareli'nin yetiştirdiği bir doktor, bir milletvekili aynı zamanda bir cemiyet adamıdır. Bu nedenle Türk tarihinde hem siyasetçi kimliği ile hem de cemiyetçi kimliğiyle ön plana çıkmış ve Türk Tarihi'ne büyük katkıları olmuştur. Onun doktor olması çocuk sorununa karşı kalıcı çözümler üretmesine olanak sağlamıştır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin geçirdiği ard arda gelen savaşların sonucu olarak genç vatan evlatlarının arkasında bıraktığı kimsesiz, yardıma muhtaç çocuk sorununun çözümü için yapılan çalışmaların fikir adamı Dr. Fuad Umay'dır.

O, çocuklar için Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni kurarken aldığı tıp eğitimiyle yetinmeyerek Amerika'ya gitmiştir. Orada hem hali vakti yerinde olan Müslüman Türklerden maddi destek istemiş hem de Amerika'da yardıma muhtaç çocuklar için kurulan kurumları yakından inceleme imkanı bulmuştur. Bu konuda edindiği tüm izlenimlerini ve bilgilerini Himaye-i Etfal Cemiyeti için kullanmıştır. Cemiyet, 1935 yılında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adını alarak bu isimle anılmaya başlanmıştır.

Dr. Fuad Umay, sadece Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne kaydı olan çocukları değil Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne kaydı olmayan çocukları da himaye etmiştir. Örneğin, Musikide Olağanüstü Kabiliyet Gösteren İdil Biret Adındaki Bir Çocuğun İstikbali Hakkında Milli Eğitim Bakanlığı'na Gönderilen Sözlü Soru Önergesi, Dr. Fuad Umay'ın Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne kaydı olmayan çocukları da himaye ettiğinin bir göstergesidir. Bu önerenin kabulü sonucunda İdil Biret Amerika'ya gönderilerek kişiye özel yetiştirme imanı sunan bir kurumda eğitim almış ve eğitim giderleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanmıştır.

Dr. Fuad Umay, Tırnova'da doktorluk yaptığı dönem, Frengi Hastalığı'nın halk arasında yayılmasını önlemek için sağlık muayenesi olmadan genç kızların evlenmelerinin mümkün olmayacağını dile getirmiştir. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti'nde kıyılan nikahlardan evvel çiftlerin sağlık muayenesinden geçmesi, Dr. Fuad Umay'ın Tırnova'da yaşamış olduğu tecrübe ve çabalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Böylece

Dr. Fuad Umay'ın kazanmış olduğu başarılar günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiştir.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne Mustafa Kemal Atatürk'ün de büyük destekleri olmuştur. Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra cemiyete maddi destek sağlanamamıştır. Bundan dolayı Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu kurulduğu yıllara oranla pek gelişme gösterememiştir. Ancak uzun yıllar çocuklar adına başarılı faaliyetler sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

- ABALIOĞLU, Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyamlar*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
- ACAR, Hakan, *Cumhuriyet'in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, Ankara: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, 2011.
- AKGÜN, Seçil Karal, "Cumhuriyet'in İlk On Beş Yılında Bazı Basın Organlarında Çocuk", *Cumhuriyet ve Çocuk (4-6 Kasım 1998)*, *Bildiriler Kitabı*, Ankara, 1999.
- AKIN, Veysi, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.
- AKOL, Osman K., *Kimsesiz Çocuklar*, Ankara: Örnek Matbaası, 1950.
- AKÇURA, Yusuf, *Hatıralarım*, Ankara: Hece Yayınları, 2012.
- ALBAYRAK, Hasan, "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, S. 52 (1988), s. 31-33.
- ARAZ, Yahya, *Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013, s.57.
- ARSLAN, Yunus Emre, *İslam Hukukunda Kimsesiz Çocuklar*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2007, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 210716).
- BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA), Belge no. 080 18 01 02 / 110 24 20, 28.03.1946.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, C. 2, Kısım 3.
- BULUT, Fatma, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Tehlikeli Bir Miras: "Frengi"", *Tarih Okulu*, S. 3 (2009), s. 109-123.

ÇAĞLAR, Doğan, “Türkiye’de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimlerine Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 6, S. 1 (1973), s. 60-64.

ÇAĞLAR, Günay, Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan-Haziran 1920), Y, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1990, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez no. 346947).

ÇALIŞLAR, İpek, *Latife Hanım*, İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2007.

ÇAVUŞOĞLU, Turgay, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917-1983*, Ankara: 2005.

ÇEKER, Orhan, *İslam Hukukunda Çocuk*, Konya: Tekin Kitabevi, 2015.

ÇOCUK KORUMA KANUNU (5395 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 15.07.2013.

CUMHURİYET ARŞİVİ, Belge no 030 01 02 / 11024 20, 11.09.1947.

CUMHURİYET ARŞİVİ, Belge no. 490 01 / 5 264, 27.02.1945.

ETHEM, Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, Ankara: Aydınlar Matbaacılık, 1998.

EVCİN, Erol, Birinci Dünya Savaşı’ndan Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Kadar Bolu ve Çevresi ve İz Bırakanları (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 274127).

DERTLİ GAZETESİ, 16.08.1919.

DEMİR, Mustafa ve ŞAHİN, Havva, “Haydarpaşa Darüleytam Hastanesi: 1919-1923 Dönemi” *Tarih Okulu Dergisi*, S. 25 (2016), s. 520-521.

DURSUNKAYA, Ali Rıza, *Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya ve Kültür Eserleri Yönünden Tetkik*, C.1, Kırklareli: Yeşilyurt Basımevi, 1948.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları 1914-1918, Cilt 1, 2005.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, *Türk İstiklal Harbi Cilt IV*, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi Belge no. 1597, 1976.

GÜNDÜZ, Aka, “Çocuklara Yanık Arzuhal”, Cumhuriyet, 16.03.1927.

İPEK, Nedim, “1. Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Eden Göçler”, *19 Mayıs ve Milli Mücadele Samsun Sempozyumu Bildirileri (19-20 Mayıs 1994)*, Samsun 1994.

İPEK, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1896)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.

İNAN, Afet, Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2012.

KARABEKİR, Kazım, *Çocuk Davamız*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.

KARATAY, Abdullah, *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 208822).

KAPCI, Hikmet Zeki, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2016.

KAPCI, Hikmet Zeki, *Osmanlı Devleti'nde Kimsesiz Çocukların Eğitimi ve Toplum Kazandırılmaları: Darülhayr-i Âli Örneği, IV. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (1-3 Eylül 2016), Bildiriler Kitabı*, Muğla, 2016.

- KILIÇ, Fahri, “Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Faaliyetleri”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1 (2011), s. 29-37.
- KOÇER, Hasan Ali, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991.
- KOÇU, Reşat Ekrem, Reşat Ekrem Koçu, *Dârülaceze (1895-1974)*, İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi, 1974.
- KONUĞU, Enver, Bolu Bölgesine Ait Milli Mücadele Kronolojisi, *Atatürk Üniversitesi Dergisi*, C. 1, S. 1 (1978), ss. 23-34.
- MALKOÇ, Eminalp, “1927 Yılında Hararetli Bir Tartışma: Türkiye’de Çocuk Ölümlerinin Oranı”, *Toplumsal Tarih*, S. 290 (2018), ss. 40-49.
- MARTAL, Abdullah, *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, İzmir: Yazıt Yayıncılık, 2007.
- MEYDAN LAROUSSE, Paris 1960, c. III.
- NUTKU, Özdemir “Osmanlı Şenliklerinde Çocuk”, *Toplumsal Tarihte Çocuk (23-24 Nisan 1993)*, yay. haz. Bekir Onur, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- OKAY, Cüneyd, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917-1923*, İstanbul: Şule Yayınları, 1999.
- OKAY, Cüneyd, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900*, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998.
- OKAY, Cüneyd, “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Mahalle ve Çocuk”, *1453 Dergisi*, (2013), S. 16 (2013), s. 12-17.
- OKUR, Yasemin, *Darüleytamlar (Yüksek Lisans Tezi)*, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 53980).
- ONUR, Bekir, *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi, 2005.

ONUR, Bekir, *Türk Modernleşmesinde Çocuk*, Ankara: İmge Kitabevi, 2009.

ONUR, Oral, *Edirne Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri*, Edirne: Türkiye Kızılay Derneği, 2004.

ÖZBAY, Ferhunde, “1911-1922 Yıllarında Anadolu’nun Kimsesiz Kız Çocukları”, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, (Ed.), *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, İstanbul: Kişisel Yayınlar, 2003.

ÖZBEK, Nadir, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*, İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi Yayınları, 2006.

ÖZBEK, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

ÖZBEK, Nadir, “İl. Abdülhamid ve Kimsesiz Sokak Çocukları: Darülhayr-ı Ali”, *Tarih ve Toplum*, S. 138 (1999), s. 11-20.

ÖZKAN, Salih, “Türkiye’de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19. (2006), s. 211-229.

ÖZDİL, Yılmaz, *Mustafa Kemal*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018.

SARIKAYA, Makbule, “Dr. Fuat (Umay) Bey’in Amerika Ziyareti ve Ermeniler”, *Yeni Türkiye*, S. 60. (2014), s. 1-15.

SARIKAYA, Makbule, *İşgal İstanbul’unda Kimsesiz Çocuklar ve Himaye-i Etfal Cemiyeti*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.

SARIKAYA, Makbule, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2011.

SARIKAYA, Makbule, “Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Çocuk Misafirhanesi”, *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 3. (2003), s. 193-202.

SARIKAYA, Makbule, “Türkiye’de Zirai Eğitime Bir Örnek: Kalender Ziraat Yurdu”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, C. 4, S. 87 (2012), s. 87-101.

SARIKOYUNCU, Ali, *Milli Mücadele’de Zonguldak ve Havalisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992.

SERTEL, Sabiha, *Roman Gibi*, İstanbul: Can Yayınları, 2015.

SÖNMEZ, Cemil, *Atatürk’te Çocuk Sevgisi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014.

ŞAHİN, Mustafa, “23 Nisan ve Himaye-i Etfal”, *Toplumsal Tarih*, S. 40, (1997), s. 15-17.

ŞEKER, Kevser, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez no. 416082).

ŞİMŞİR, Bilal Niyazi, *İngiliz Belgelerinde Atatürk Cilt-1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

TARHAN, Abdülhak Hamit, *Bütün Şiirleri*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2013

TBMM ZABIT CERİDESİ, Devre 4, Ankara, 1931.

TEZER, Şükrü, *Atatürk’ün Hatıra Defteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

TOPRAK, Zafer, “Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri”, *Toplumsal Tarih*, S. 281 (2017), s. 22-31.

TOPUZLU (Paşa), Cemil, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul: Arma Yayınları, 1994.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi Cilt II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017.

TÜTÜNCÜ, Zekiye, *Türkoğlu Gazetesine Göre İstiklal Savaşı’nın Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1996, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 41873).

TÜRK DİL KURUMU (TDK), *Büyük Türkçe Sözlük*, 2009.

TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU, *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1940.

UMAY, M. Fuad, *Seçmenlerimle Başbaşa*, Ankara: Yeni Matbaa, 1950.

UNAT, Faik Reşit, *Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: MEB Yayınları, 1964.

ÜNAL, Vehbi, “Osmanlının Son Dönemlerinde Yardıma Muhtaç Çocuklar İçin Kurulan Sosyal Hizmet Kuruluşları”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 36 (2012), s. 1-27.

YAZICI, Nesimi, , “Niş İslahane’sinden Haber Var”, *Kültür Dergisi*, S. 12 (2008).

YAZICI, Nesimi, “Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1 (2007).

YERASİMOS, Stefanos, *İstanbul 1914-1923*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

YILDIRIM, Mehmet Ali, *Dersââdet Sanayi Mektebi (İstanbul Sanayi Mektebi) 1868-1926*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.

YILMAZ, Celal, *Milli Mücadele’de Dertli Gazetesi (Yüksek Lisans Tezi)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez no. 17945).

EKLER

EK 1: 1870'li Yıllarda F. Kanitz Tarafından çizilen Tırnova Kasabasını Gösteren Gravür

EK 2: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyasetine
15/10/1919 tarihinde İletilen Bilgilendirme Yazısı ²⁹³

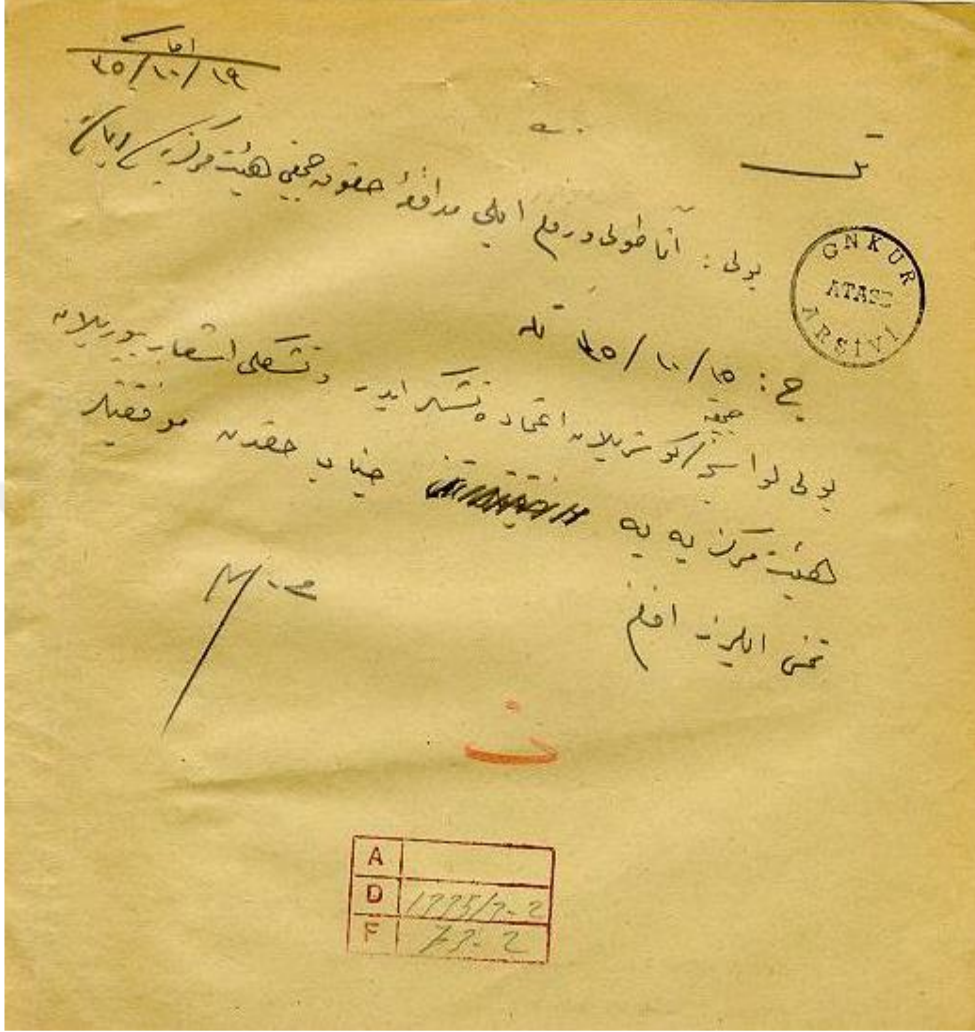
Handwritten document on aged paper. At the top left, there is a large handwritten signature or name. In the top center, there is a red rectangular stamp with the following text:
A
D 1919/10-2
F 73
To the right of this stamp, there is a handwritten note: "بول ۹۴۴".
Below the stamp, there is a circular stamp that reads "GNKUR ATACI".
The main body of the document contains several lines of handwritten text in Ottoman Turkish script. The text is somewhat faded and difficult to read, but it appears to be a formal communication or report. There are several handwritten signatures and initials throughout the document, including a prominent one at the bottom right.

Handwritten document on aged paper, similar to the one above. It contains several lines of handwritten text in Ottoman Turkish script. At the bottom center, there is a red rectangular stamp with the following text:
A
D 1919/10-2
F 73-1
To the right of this stamp, there is a circular stamp that reads "GNKUR ATACI".

²⁹³ Erol Evcin, Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Bolu ve Çevresi ve İz Brakanları (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 274127), C. 2, s. 922.

EK 3: Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyaseti adına iletilen cevabi telgraf (19/10/1919)²⁹⁴

²⁹⁴ Evcin, Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Bolu ve Çevresi ve İz Bırakanları (Doktora Tezi), s. 923.

EK 4: Heyet-i Nasiha Üyesi İlyaszade Şükrü Bey ve Dr. Mehmet Fuad'ın TBMM'yi Muhatap 29 Mayıs 1920 tarihli Telgrafları ²⁹⁵

صورت
آنقره ده بویوک ملت مجلسی ریاستنه
جناب حقہ حمدو ثنا اولسون آمال ملیہ مقدسہ مرکز نکہبانی
محترم عالی جناب اردومن سایہ سنده حیاتمز قورتولدی . عرض
شکران ومنتداری ایدر ، وظیفہ وطنیہ مزری بر مدت بوراده
ایفا ایده بیلیمکمز ایچون مأذون عداولتمقلغزی استرحام ررفقای
محترمه یه عرض احترام ایلرز افندم .
الیاس زاده
دوقتورفواد

²⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 2, s. 30

EK 5: TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Sıhhiye Vekaleti Vekilliğine Dr. Fuad Bey'i Aday Gösteren TBMM Başkanlığına Yapmış Olduğu Teklif²⁹⁶

٤ —
لطفاً اللاريني قالديرسون! (موافق صدالري) موافقت
ايدلمشدر .
صحيه وكيلى رضا نور بکه وکالت ايدمه جک ذواتک اساميسى
هيئت عليه يه عرض ايديله جکدر .
تورکيا بويوک ملت مجلسى رياست جليله سنه
وظيفة مخصوصه ايله بر مدت ايچون غيبوبت ايدن
صحيه وكيلى دوكتور رضا نور بک افندى يه وكالة ايفاي
وظيفة ايتک اوزره زيرده اسملرى محرر نامزدلردن
برينک اتخابى ايچون معامله لازمه نك ايفا بويورلمسى
رجا ايدرم افندم . ۳۳۸-۵-۸
تورکيا بويوک ملت مجلسى رئيسى
مصطفى کمال
دوكتور فؤاد بک (بولى)
دوكتور توفيق رشدى بک (منتشا)
دوكتور فکرت بک (قوزان)
دوكتور فکرت بک (قوزان) — آرقداشلردن

²⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem 3.Yasama Yılı, 20. Cilt, 41. Birleşim, s.4.

EK 6: Kırkkilise isminin Kırklareli Olarak Değiştirilmesine İlişkin 537 Sayılı Kanun²⁹⁷

<u>K A N U N</u>	
<u>Numara</u>	<u>Neşir tarihi</u>
537	23 Cemaziyelevel 1343 20 Kânunuevel 1340
Madde 1 – Kırkkilise ismi Kırklareli'ye tahvil olmuştur.	
Madde 2 – İşbu kanun neşri tarihinden muteberdir.	
Madde 3 – İşbu kanunun icrasına Dahiliye Vekili memurdur.	

²⁹⁷ Dursunkaya, Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserleri Yönünden Tetkik, s. 55.

EK 8: Türk Çocuğu Dergisinin 32. Sayısı²⁹⁹

²⁹⁹ TBMM Kütüphanesi Arşivi, Gürbüz Türk Çocuğu Gazetesi, 1929.

EK 9: Musikide Olağanüstü Kabiliyet Gösteren İdil Biret Adındaki Bir Çocuğun İstikbali Hakkında Kırklareli Milletvekili Dr. Fuad Umay Tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na Gönderilen Sözlü Soru Önergesi³⁰⁰

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

GENEL KATİP
KANUNLAR MÜDÜRLÜĞÜ

SURET

11.XI.1947

Yüksek Başkanlığa

11.I.1946 tarihinde Yüksek makamınıza sunduğum şu :
(Ulus gazetesinde bir kaç gündür yayınlanan yazılarda İdil Biret isminde bir kız çocuğunda bir kız çocuğumuzun musikide harika addedilecek bir kabiliyet göstermekte olduğu en salâhiyetli kimseler tarafından belirtilmektedir . Vatanımız için çok kıymetli bir varlık olacak olan bu yavrumuzun anasının babasının durumu ne olursa olsun tam inkişafına muvaffak olabilmeleri imkânsızdır .

Amerikada bu gibi olağanüstü yaradılışlar için hususi ve çek itina ile yetiştirme imkânları temin edilmiş müesseseler vardır . Bu yavrumuz orada yetiştirilmesini, zekâ ve istidadının ferî bir şekilde açılmasını ve gelişmesini Millî Eğitim Bakanımız temin edebilirler mi ? Vatanımız için maddî ve manevî bir Hazine olacak olan bu emsalsiz yavrumuzun istikbali hakkında Millî Eğitim Bakanımız ne düşünüyorlar . Söyle cevap vermelerini) Önerge ile rica etmiştim.

Bakanlığa yapılmış olan tetkikat sonunda hakikaten olağanüstü bir istifağa sahip olduğu mütehasşislar tarafından da müttefikane ifade edilmiş olan İdil Biretin hususi ve çek itinalı

030	01								
-----	----	--	--	--	--	--	--	--	--

³⁰⁰ Cumhuriyet Arşivi, Belge no 030 01 02 / 11024 20

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

GENEL KATİP
KANUNLAR MÜDÜRLÜĞÜ

SURET

yetiştirilme imkânları vaad buyurdıkları gibi Millî Eğitim Bakanlığınca araştırılmıştır ve netice ne olmuştur . Yurt için paha biçilmez bir kıymet olan bu yavru bir müddet daha böyle mühmel bırakılırsa dahasının sönməsi ihtimali yok mudur ?

SSzle cevap verilmesini rica eder, saygılarımı sunarım.

Kırklareli Milletvekili

Dr.F. Umay

Aslına uygundur .

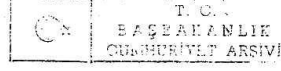
030	01			53	343
-----	----	--	--	----	-----

EK 10: Kırklareli’de İstasyon Civarında Bulunan Eski Amerikan Fidanlığının Çocuk Esirgeme Kurumuna Satılmasına Dair Belge³⁰¹

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
3991

Karar

Kırklareli’nde İstasyon civarında bulunan ve iligik listede tapu senetlerinin tarih ve sayıları yazılı Hazine adına kayıtlı 42 dekardan ibaret eski Amerikan fidanlığının Çocuk Esirgeme Kurumuna satılması; Maliye Bakanlığının 14/3/1946 tarihli ve 3307/218-2916 sayılı yazısı üzerine, 748 sayılı kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 28/3/1946 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmail

Başbakan
İsmail

Adalet Bakanı
R. Tunalı

Milli Savunma Bakanı
A. R. Akıncıoğlu

İçişleri Bakanı
H. İsmail

Dışişleri Bakanı
H. Fakay

Maliye Bakanı
İsmail

Milli Eğitim Bakanı
Güzel

Bayındırlık Bakanı
Yunus Day

Ekonomi Bakanı
İsmail

Sa. ve Su. Y. Bakanı
D. İsmail

Gümrük ve Tekel Bakanı
E. Çoşkun

Tarım Bakanı
S. R. Hatipoğlu

Ulaştırma Bakanı
A. F. Çelebi

Ticaret Bakanı
R. Hacıoğlu

Çalışma Bakanı
K. İsmail

080 18 01 02 110 24 20

³⁰¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Belge no. 080 18 01 02 / 110 24 20

EK 11: Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 10 Mart 1945'te Ankarapalas'ta Düzenlemiş Olduğu Balo Daveti³⁰²

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

179593

Acıla

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği

ANKARA: 27/2/1945

Sayı

5/2607

Halkevi Başkanlığına

Çocuk Esirgeme Kurumunun Ankara Merkezi tarafından 10/Mart/1945 tarihinde Ankarapalas salonlarında kostümlü balo tertip edilmiştir . Yerli ve yabancı davetliler millî elbiselerini giymiş olarak geleceklendir .

Millî kıyafet diye giyilen kadın ve erkek elbiselerimizin gelişî güzel olmayıp her cihetten mükemmel elbiseler, yani hakiki yerli kıyafetleri olması istenilmekte olduğundan Kurum Halkevlerimizin yardımını dilemektedir .

Eviniz tarafından tam takım bir kaç kat millî kadın-erkek giyimi bularak emanet suretiyle kurumun Ankara Merkezine posta veya masajeri ile gönderilmesi yerinde olacaktır .

Elbiselerin ambalaj, nakil, sigorta masrafları ile gerekirse sahiplerine verilecek para kurum tarafından ödenecektir . İş acile olduğu için lütfen gördükçe bu hususta doğrudan doğruya (Çocuk Esirgeme Kurumu Ankara Merkezi Başkanlığı-Ankara) adresiyle yazışmanızı dilerim . İşin sonunda elbiseler Kurum tarafından geri gönderilecektir .

Saygılarımı sunarım .

C. H. P. Genel Sekreteri A.
Kırklareli Milletvekili

490 01 5 26 14

V. Kanep
N. Kanep

³⁰² Cumhuriyet Arşivi, Belge no. 490 01 / 5 264, 27.02.1945